

T.C

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE YABANCI DOĞRUDAN YATIRIMLAR,
DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Müge AKYOL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Hatay, 2016

T.C
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE YABANCI DOĞRUDAN
YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK
BÜYÜME İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Müge AKYOL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Hatay, 2016

ONAY

MÜGE AKYOL tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE’DE YABANCI DOĞRUDAN YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **İKTİSAT ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

.../.../2016

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Ali ACARAVCI (Tez Danışmanı - Başkan)	
Doç. Dr. Ünal ARSLAN (Üye)	
Doç. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR (Üye)	

Müge Akyol Tarafından Hazırlanan “**Türkiye’de Yabancı Doğrudan Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Prof. Dr. Ali ACARAVCI
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların etkisi sorgulanmış, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi incelenmiştir. Çalışmamın her aşamasında disiplinli çalışmamı sağlayacak motivasyonu sağlayarak yol gösteren, sabrını ve desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Prof.Dr. Ali ACARAVCI'ya, teşekkürü bir borç bilir, saygılarımı sunarım.

Hayatın her alanında olduğu gibi tez çalışmam esnasında da beni yüreklendiren, her zaman aşkla yanımda olan sevgili eşim Ufuk AKYOL, canım ailem ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Müge AKYOL

TÜRKİYE'DE YABANCI DOĞRUDAN YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Müge AKYOL

İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016

Danışman: Prof. Dr. Ali ACARAVCI

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı küreselleşme sürecinin etkilediği ülkemizde temel ekonomik gösterge olan dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemektir. Bu anlamda üç ayrı model kurularak ihracat-büyüme, ithalat-büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar-büyüme ilişkileri ayrı ayrı araştırılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve büyüme teorileri incelenmiş, Türkiye ekonomisinin durumu cumhuriyetin ilanından itibaren kronolojik olarak anlatılmış ve literatür taraması yapılmıştır. Uygulama bölümünde Türkiye ekonomisi için 1998-2015 dönemi üç aylık verileri için zaman serisi yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Zaman serisi analizi kapsamında tüm değişkenlerin durağanlık özellikleri, Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi ile incelenmiştir. Durağan olmayan değişkenler için Johansen eşbütünleşme testi ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler için Granger Nedensellik modeli kullanılmıştır. Son olarak, VAR modeli kapsamında değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya konulması için İtki-Tepki Fonksiyonları ve Değişim Kaynağının Ayırıştırımı teknikleri kullanılmıştır.

Eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır. 1998-2015 arası dönemi için ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Türkiye ekonomisi için ithalata dayalı büyüme hipotezi desteklenmekte, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların verimliliği artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

İhracat, İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Zaman Serisi Analizi

THE RELATIONSHIP OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT, TRADE AND GROWTH IN TURKEY

Müge AKYOL

Department of Economics, Master's Thesis, 2016

Supervisor: Prof. Dr. Ali ACARAVCI

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the impact of the foreign trade and the foreign direct investments on economical growth which is the basic economic indicator in our globalizing country. In this sense, the relationships between export-led growth, import-growth and foreign trade investments-growth have been researched respectively.

In this study, foreign direct investments, foreign trade and growth theories have been examined. The status of Turkey's economy has been described chronologically from the proclamation of the republic and the literature review has been conducted. Time series method have been applied in the analysis section for the quarterly data of 1998-2015 periods of Turkey's economy.

Within the scope of time-series analysis, stationarity properties of all variables were examined by using Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test. For nonstationary variables Johansen cointegration method and the causal relationships between variables, Granger causality model were employed. Finally, impulse-response functions and variance decomposition techniques were used within the scope of VAR model in order that relationship between variables have been revealed.

According to the results of analysis, there is no evidence of the long-run relationship between foreign direct investments, foreign trade and real income. There is one-way causality relation from import to economic growth and from foreign direct investment to economic growth for 1998-2015 period. As a conclusion Turkey's economy depends heavily on imports for growth hypothesis is supported, imports and increasing the efficiency of foreign direct investment is expected to contribute to economic growth.

Keywords: Export, Import, Foreign Direct Investment, Time Series Analysis

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELELER.....	i
ABSTRACT AND KEYWORDS.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME.....	3
1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi.....	7
1.1.1. 1950-1990 Dönemi.....	8
1.1.2. 1990-2015 Dönemi.....	8
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Yapma Nedenleri.....	10
1.3. Çok Uluslu Şirketler.....	13
1.4. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu.....	14
2. Dış Ticaret.....	16
2.1. Ticari Serbestleşme.....	17
2.2. Finansal Serbestleşme.....	17
2.3. Dışa Açıklığın Ölçütleri.....	18
2.4. Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri.....	21
2.5. Dış Ticaret Teorileri.....	25
2.5.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	25

2.5.2. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	26
2.5.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	27
3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME.....	35
2.1. Kuruluş Yılları.....	35
2.1.1. Yabancı Sermaye Yatırımı.....	36
2.1.2. Dış Ticaret.....	37
2.1.3. Ekonomik Gelişmeler.....	38
2.2. Devletçilik ve Sonrası (1933-1946).....	39
2.2.1. Yabancı Sermaye Yatırımı.....	39
2.2.2. Dış Ticaret.....	40
2.2.3. Ekonomik Gelişmeler.....	41
2.3. Toplumsal Dönüşüm Hız Kazanıyor (1946-1960).....	42
2.3.1. Yabancı Sermaye Yatırımı.....	42
2.3.2. Dış Ticaret.....	43
2.3.3. Ekonomik Gelişmeler.....	44
2.4. Planlı Gelişmenin Dayanakları (1960-1980).....	45
2.4.1. Yabancı Sermaye Yatırımı.....	46
2.4.2. Dış Ticaret.....	47
2.4.3. Ekonomik Gelişmeler.....	48
2.5. Ekonomi Politikasında Köklü Dönüşüm (1980-2000).....	49
2.5.1. Yabancı Sermaye Yatırımı.....	49
2.5.2. Dış Ticaret.....	50
2.5.3. Ekonomik Gelişmeler.....	51
2.6. Son gelişmeler (2000-2015).....	53
2.6.1. Yabancı Sermaye Yatırımı.....	53
2.6.2. Dış Ticaret.....	54
2.6.3. Ekonomik Gelişmeler.....	55
2.7. Literatür Taraması.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ.....	62
3.1. Model ve Veri Seti.....	62
3.2. Yöntem.....	63
3.2.1. Durağanlık Analizi:	63
3.2.2. Eşbütünleşme Analizi.....	65
3.2.3. Nedensellik Analizi.....	66
3.2.4. VAR Analizi.....	66
3.2.4.1.İtke-Tepki Fonksiyonları.....	67
3.2.4.2.Varyans Ayrıştırması.....	68
3.3. Uygulama.....	68
3.3.1. Model 1: İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi $y= f(x,fdi)$	68
3.3.2. Model 2: İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi $y= f(m,fdi)$	73
3.3.3. Model 3: Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi $y= f(op, fdi)$	78
3.4. Ekonometrik Sonuçların Değerlendirilmesi.....	82
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	89

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: En Fazla UDY Çeken On Ülke 2010-2014 (Milyar Dolar).....	15
Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Dünya Ülkeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	57
Tablo 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	58
Tablo 4: Veri Tanımı ve Kaynakları.....	65
Tablo 5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	73
Tablo 6: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları.....	73
Tablo 7: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları.....	74
Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	78
Tablo 9: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları.....	78
Tablo 10: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları.....	79
Tablo 11: ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	82
Tablo 12: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları.....	83
Tablo 13: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları.....	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dışa Açıklık ve Makro Ekonomik İstikrar İlişkisi	23
---	----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı Cumhuriyet Yılları(%Payları).....	36
Grafik 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1923–1932 (Bin \$).....	37
Grafik 3: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları,1923–1932.....	38
Grafik 4: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1933–1945 (Bin \$).....	40
Grafik 5: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları,1933–1945.....	41
Grafik 6: Dış Sermaye Kaynakları, 1946-1962(BinTL, %Payları).....	43
Grafik 7: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1946–1962 (Bin \$).....	44
Grafik 8: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1946-1960.....	45
Grafik 9: 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasasından Yararlanan Ortaklıkların Sektörel Dağılımı (31 Aralık 1980).....	46
Grafik 10: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1960–1980 (Bin \$).....	47
Grafik 11: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1960-1980.....	49
Grafik 12: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Dağılımı,1980-2000.....	50
Grafik 13: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1981–2000 (Bin \$).....	51
Grafik 14: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1980-2000.....	52
Grafik 15: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Dengesi (2000-2014) Milyon, ABD Dolar.....	53
Grafik 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 2000–2014 (Bin \$).....	55
Grafik 17: Katkılı Ulusal Gelirin Sektörlere Dağılımı ve GSYİH, 2000-2014(%Payları).....	56
Grafik 18: İhracat, DYY ve GSYH'nin düzey grafikleri.....	72

Grafik 19: İhracat ve GSYH'nin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmış grafikleri.....	72
Grafik 20: İtki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri.....	75
Grafik 21: Varyans Ayrıştırması Grafikleri.....	76
Grafik 22: İthalat ve büyümenin düzey grafikleri.....	77
Grafik 23: İthalat ve büyümenin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmış grafikleri.....	77
Grafik 24: İtki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri.....	80
Grafik 25: Varyans Ayrıştırması Grafikleri.....	80
Grafik 26: Dışa açıklık ve büyümenin düzey grafikleri.....	81
Grafik 27: Dışa açıklık ve büyümenin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmış grafikleri.....	82
Grafik 28: İtki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri.....	84
Grafik 29: Varyans Ayrıştırması Grafikleri.....	85

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devleti
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
WB	World Bank (Dünya Bankası)
OECD	Organisation For Economic Co-Operation And Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
AB	Avrupa Birliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD	United Nations Conference On Trade And Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
BM	Birleşmiş Milletler
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
AR-GE	Araştırma Geliştirme
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
FDI	Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırımlar)
OPEN	Openness (Dışa Açıklık Oranı)
X	İhracat
M	İthalat

GİRİŞ

Küreselleşme doğrultusundaki gelişmelerle birlikte ülke ekonomilerinin gelişebilmeleri, küresel ölçekte rekabet edebilmelerine bağlı hale gelmiştir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli ölçütlerden biri ekonomik kalkınmasıdır. Tüm ülkelerin ortak amaçları, ekonomik gelişmişlik düzeylerini arttırmaktır. Bu sebeple ortak politikalar gütmektedirler. Bu amaca ulaşma doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımları çekmek, diğer ülkelerle işbirliği içerisinde dış ticaret politikaları geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Ticari serbestleşmenin ardından başlayan finansal serbestleşmenin bir parçası olarak, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi tüm dünyada 1980'li yıllarda büyük bir hız kazanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte liberal ekonomik politikalarının uygulanmaya başlanması ve uluslararası üretimin artması, doğrudan yabancı yatırımların da artış eğilimine girmesine sebep olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin gelişebilmesi için gerek duydukları sermayeyi karşılayabilecekleri görüşü yaygındır. Yatırımda buldukları ülkeler için yalnızca sermaye değil, aynı zamanda teknolojik yenilik ve istihdam yaratma becerisine sahip olan doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi desteklemektedirler.

Yatırımda buldukları ülkeler için sermaye kaynağı olarak teknolojik yenilik ve istihdam yaratan doğrudan yabancı yatırımları çekmeye yönelik Türkiye, gelişmekte olan ülkeler kategorisi içerisinde, hem nüfus bakımından, hem de jeostratejik konum ve ekonomik büyüklük bakımından hak ettiği konuma uygun bir pay alamamıştır.

Diğer önemli bir makroekonomik gösterge olan dış ticaretin uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde önemli rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesi ve kaynak verimliliklerinde köklü değişiklikler yapabilmektedir. Böylece milli gelir, kalkınma hızı, ekonomik refah gibi dinamikler de değişiklik göstermektedir. Ülkeler arası rekabet, makroekonomik istikrar, yatırımlar, uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, teknoloji ve teknik bilginin yayılımı gibi kanallar vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Dışa açık ekonomilerin uluslararası ticaretten, uluslararası sermaye işlemlerinden ve bilginin uluslararası değişiminden yarar sağladığı

bilinmektedir. Bu eğilimler doğrultusunda Türkiye'nin dışa açıklığı ve doğrudan yabancı yatırımın ekonomik büyümeye etkisinin incelenmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın birinci bölümünde doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret kavramları incelenerek, dış ticaret teorileri kapsamında, ekonomik büyümenin kaynakları anlatılacaktır. Ardından doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi teorik düzeyde aktarılacaktır.

İkinci bölümde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret ve ekonomik büyüme olguları cumhuriyetin ilanından günümüze kadarki süreçte kronolojik olarak incelenerek uygulamalı çalışmalardan elde edilmiş sonuçlar literatür taraması kısmında değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi üç ayrı model kullanılarak araştırılacaktır. Zaman serisi analizi kapsamında durağanlık, eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yapılacaktır. Son olarak VAR modeli kapsamında itki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma teknikleri kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME

20.yüzyılın sonlarından günümüze kadarki süreçte sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda etkilerini gösteren ve gündemin ana konularından olan küreselleşme süreci, 1970’li yıllarda sermaye birikimi sürecinde yaşanan sıkıntıyı aşmak için merkez ekonomilerin oluşturduğu bir ideoloji olarak doğmuştur. Ekonomik, politik ve sosyal yönleri olan bu ideoloji 1980’li yılların başında ve dışa açılmayla birlikte oluşmuş ve ülke piyasalarını dünya piyasası ile bütünleştirme eğilimine girmiştir. Küreselleşme sürecinde devletlerin yapısı ve görevleri yeniden düzenlenme sürecine girmiştir (Kılınç, 2012: 147).

Küreselleşme kavramı için dört temel aktörden bahsetmek mümkündür. Bunlar; ulus-devlet, devletlerarası örgütler ve devletler-üstü kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerdir. Bu aktörlerin karşılıklı etkileşimi ile küreselleşme süreci şekillenmektedir (Bayar, 2008: 1).

Küreselleşme sürecinin düşünsel bazdaki gelişimi ilk kez 1876 yılında Adam Smith’in “ekonomik alanda devletin müdahalesinin en alt düzeyde olması ve ekonominin piyasa koşullarıyla dengeye gelen bir ekonomi” görüşü ile başlamıştır (Bakan ve Şentürk, 2012: 46).

Altvater ve Mahnkopf, dünyanın var olduğu birinci binyıldan beri, küreselleşmenin başladığı görüşünü savunmaktadırlar. Fakat ilk başlarda küreselleşme nitelik açısından genel olarak ticaret bazlı ilişkiler ve askeri fetihler anlamında olmuştur. Yani küreselleşmenin o dönemdeki durumu yüzeysel olarak üretim ve hayat tarzıyla ilgili değildir. Coğrafi keşiflerle beraber dünya pazarına uyum sağlamak, topluma özgü bir yaşam stiline sahip olmakla aynı anlama gelmiş ve kapitalist toplumun şekillenmesinde, dünyadaki mal ve hizmet alışverişi zincirine uyum göstermede ya da askeri fetihlerde, toplumun hayat biçimini değiştirme talepleri de yükselmiştir. Küreselleşmeyle birlikte toplumun kültür, sanat ve estetiğe bakış açısı değişmiş, küreselleşmenin anlamı, sermaye adı altında her şeye reel olarak sahip olmak, teknoloji biçimlerini, doğa toplum ilişkilerini, siyaset ekonomi ilişkilerini ve iş ilişkilerini tamamıyla değiştirmek olmuştur (Altvater ve Mahnkopf, 1996: 19-21; Aktaran: Kartal, 2007: 259-260).

İktisadi büyüme oranlarındaki değişim, son iki yüz elli yılı kapsayan dönemde küreselleşme sürecinin yaşandığının en bariz kanıtıdır. 1730'lu yıllarda dokuma fabrikalarında başlayan olağanüstü teknolojik gelişmeleri, 1820'lerde demiryolları ve 1840'larda buharla çalışan gemilerle yapılan deniz taşımacılığı izlemiştir. Bu dönemde işgücü hızla özellik değiştirmiştir. İngiltere'de 1800'lerin başında %30 olan sanayi sektörü işgücünün oranı 1870'lerde %49'a ulaşmıştır. Fakat yaşanan bu hızlı sanayileşme "Üçüncü Dünya Ülkeleri" olarak adlandırılan ülkeler adına "sanayisizleştirme" ve "mahrum etme" anlayışıyla bağlantılıdır. Çünkü söz edilen süreçte XVIII. yy'a kadar tekstil imalatında dünya lideri olan Hindistan, XIX. yy başlarında dışarıdan %70 oranında tekstil ürünü alan ve karşılığında ham pamuk satan bir ülke haline gelmiştir. Bu bağlamda, XIX. yy'ın ilk küreselleşme dalgası, ülkeler arasında görece eşit dağıtılmış olan bir dünya ekonomisinden hareket eden fakat bazı ülkeler açısından geçimlik düzeyde sürdürülen ekonomik faaliyetleri hızlandırarak XX. yy'da gelirin adil olmadığı bir dünya bırakmıştır (Yeldan, 2007: 4).

Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde, ekonominin küreselleşme ölçüsü ile ilgili bir fikre sahip olabilmek için sermayenin uluslararası hareketiyle dış ticaret göstergelerinin incelenmesi gerekmektedir. Elde edilen verilere bakılarak, küreselleşme derecesinin ve dünya imalatının önceki yüzyıllarda yaşanan küreselleşmeden çok farklı olmadığı söylenebilmektedir. I. Dünya savaşından önce dünya imalatının % 8-9'luk bir kısmını oluşturan doğrudan yabancı yatırımların payının 1991'de %8,5 dolaylarında olduğu görülmektedir. Fakat bu oranlar elde edilirken küreselleşme eğiliminin mal dolaşımı alanında olduğunu dikkate almak gereklidir. İngiltere, Almanya, Fransa gibi ülkelerde ticaretin ülkelerin milli gelirlerine oranının 1994'te, 1913'teki oranla farklılık göstermediği bilinmektedir. Bu dönemde Japonya'da daha düşük seyreden bu oranın, Amerika'da daha yüksek olduğu görülmüştür. Altvater ve Mahnkopf (1996), I. Dünya savaşından daha önce küreselleşen ticaretin, ikinci dünya savaşı sonrası ile karşılaştırıldığında; Dünya ticaretinin 1950 yılında %7 ve 1993 yılında % 17'ye yükseldiğini tespit etmiştir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne (OECD) üye ülkelerin dış ticaretteki oranı 1960'da % 12,5'dan, 1990'da % 18,6'ya, Amerika'da ise % 4,7'den % 11,4'e gibi bir oranda yükselmiştir. Dünya ticaretinin ve büyümenin beraberinde doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası göçler de düşünüldüğünde, İkinci Dünya Savaşından sonraki küreselleşme eğiliminin Birinci Dünya Savaşından önceki

liberalizmle, özellikle de 1870'ten Birinci Dünya Savaşına kadarki altın dönem ile kıyaslandığında çok küçük kaldığı görülmektedir (Altvater ve Mahnkopf, 1996: 19-21; Aktaran: Kartal, 2007: 259-260).

Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde ileri sanayileşmiş ekonomilerden tüm dünyaya yayılan küreselleşme politikaları, etkilediği ekonomileri dışa açık serbest piyasa ekonomisine yönlendirmiştir. Bu piyasalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde devletin konumunun, işlevlerinin ve kısıtlarının yeniden biçimlenmesine sebep olmuştur. Dünya piyasasında, güçlü ve gelişmiş merkez kapitalist ekonomiler, reel sermaye ve finansal akımlardan aşırı derecede etkilenmezken, gelişmekte olan ülkeler, verimsiz ve güçsüz ekonomik alt-yapıları nedeniyle dış ticaret açığı vererek, bu açığın kapatılması için başvurulacak sermaye hareketleri sonucunda da dış borç almaktadırlar. Emeğin baskı altına alınarak, vergi yükünün sermaye dışı kesimlere kaydırılması, yüksek rant ve faiz gelirlerinin vergi dışı tutulması, devlet etkinliğinin azaltılması ve özelleştirmeler gibi önlemler gelişmekte olan devletlerin küreselleşme ortamındaki işlevlerini ve politikalarını oluşturmaktadır (Önder, 2003: 50-58).

Serbest piyasa ekonomilerinin uygulanmaya başlanmasıyla beraber ekonomik bir değişim yaşanmış ve doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret, finansal serbestleşme gibi kavramlar tekrar tanımlanmış ve bu süreçte ihtiyaç duyulan kurumlardan çok uluslu şirketler, IMF, Dünya Bankası (WB), OECD, ILO gibi kuruluşların faaliyetleri önem kazanmıştır. Çok uluslu şirketler XX. yy boyunca ekonominin küresel çaptaki uluslararasılaşmasının itekleyicisi olmuştur. Ulusal politikaların ölçülü bir koordinasyonunu talep eden çok uluslu şirketler, devlet ve uluslararası yapıların güçlendirilmesine karşı çıkmışlardır. Bu küresel kuruluşlar ülkelerin ulusal borçlarını ve açıklarını azaltmalarını isteyerek sosyal refahın özelleşmesini benimseyen politikalar üretmeye yardımcı olmaktadır (Kartal, 2007: 260).

Dünya ekonomisinin ülkelerin etkileşimiyle bütünleşerek tek bir piyasa halini alması anlamına gelen ekonomik küreselleşme; mallar, hizmet, sermaye, bilgi ve teknolojinin serbest dolaşımı ile piyasaların birbiriyle bütünleşmesini esas alır. Ekonomik küreselleşmenin ortaya çıkış sebeplerinden bazıları, ulusal üretimin yetersiz kalması, dengesiz kaynak dağılımı, nitelikli işgücü eksikliği ve gelişmişlik seviyelerinin farklılığıdır. Maliyetlerin farklı olması fiyat farklılaşmasına sebep olurken bireysel tatmin de mal farklılaşmasının sebebidir (Bakan ve Şentürk, 2012: 46-47).

Ekonomide ticari küreselleşmenin ardından yoğun biçimde finansal küreselleşme süreci başlamıştır. Teknolojik gelişmeler ve bilginin yaygınlaşması bu süreci giderek daha da hızlandırmaktadır. Finansal küreselleşmeden sonra, doğrudan yabancı yatırımlar alanındaki küreselleşmede gelişmeler izlenmektedir. Ticari alandaki gelişmeler de ekonomilerin birbirleriyle bütünleşmeleri açısından önem arz etmektedir (Efe, 2002: 2).

Küresel ekonomiyle bütünleşme fikri doğrudan yabancı yatırım rejiminin serbestleşmesi, fiyat kontrollerinin kaldırılması, kamu iktisadi teşebbüslerin özelleştirilmesi gibi bir takım faaliyetlerle devam etmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 44).

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Uluslararası ve yerel kuruluşlar, doğrudan yabancı yatırımlar kavramı için farklı tanımlar kullanmışlardır. Örneğin; Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından kararlaştırılan uluslararası alanda geçerli olan tanıma göre, doğrudan yabancı yatırım; bir ülkede yerleşik bulunan bir kuruluşun farklı bir ülkede uzun vadede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacıdır. Yatırımcı ise yaşadığı ülkeden başka bir ülkede ortaklıklar kurma yoluyla ya da şirket veya şube kurmak kanalıyla yatırım yapan, devletler, girişimciler veya kamu ve özel sektör kuruluşlarıdır (Arıkan, 2006: 9).

Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) sekizinci kalkınma planı kapsamında hazırlanan özel ihtisas komisyonunda doğrudan yabancı yatırımlar, yatırılabilir kaynakların bazı kişi ve kuruluşlar tarafından başka bir ülkeye taşınması olarak tanımlanmıştır. Portföy yatırımları olarak adlandırılan bir ülke borsasında işlem gören şirket hisselerinin başka ülke veya ülke kuruluşları tarafından satın alınması dışında kalan, uluslararası yatırımcıların tamamına sahip olarak ya da yerli firmalarla ortaklık kurarak gerçekleşen yatırımlara doğrudan yabancı yatırım denilmektedir (DPT, 2000: 1).

Seyidoğlu (2003) ise doğrudan yabancı yatırımları şu şekilde tanımlamıştır:

“Bir şirketin üretimini ana merkezinin bulunduğu ülke sınırları dışına yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut tesisleri satın alması dolaysız yabancı sermaye yatırımdır. Bu şekilde, bir ana merkeze bağlı olarak yurt dışında faaliyet gösteren şirketler de yabancı sermaye şirketi olarak nitelendirilirler.”

Uluslararası özel bir sermaye transferi olan doğrudan yabancı yatırımlarını diğer sermaye akımlarından ayıran bir takım özellikler vardır. Bunlar Seyidoğlu (2003)'e göre;

- Özel sermaye akımı olması yönüyle ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımların o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu gösterir. Dolayısıyla başka bir devletten veya uluslararası kuruluştan (IMF, Dünya Bankası vb.) sağlanan resmi kalkınma kredilerinden farklıdır.
- Her ne kadar özel kişiler de yabancı ülkelerde yatırım yapabilseler de bu yatırımların payı ihmal edilebilecek küçüklüktedir. Günümüzde doğrudan yabancı yatırımların tamamına yakın kısmı çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır.
- Portföy yatırımları da uluslararası bir sermaye akımı olmasına rağmen, doğrudan yabancı yatırımlar ile arasında birçok fark bulunmaktadır. Örneğin; doğrudan yabancı yatırımlarda, yabancı ülkede kurulan şirket bağlı olduğu ana şirketin doğrudan denetimi altındadır. Portföy yatırımlarında ise yabancı şirket yönetiminin denetlenmesi söz konusu değildir. Doğrudan yabancı yatırımlarda yatırımcı, sermayenin yanında üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de getirir. Portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayesinden başka bir katkısı yoktur.
- Ev sahibi ülke açısından doğrudan yabancı yatırımlar, döviz transfer edilerek ya da böyle bir transfer olmadan, aynı sermaye ve gayri maddi hakların girişı veya yerel kaynaklardan finansman yollarıyla gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte, tek bir yatırım söz konusu olduğunda çeşitli kaynakların bileşimi de söz konusu olabilir. Örneğin; İzmir'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmalar üzerinde yapılan çalışma, genelde doğrudan yabancı yatırımların firmaya olan katkısının, sermaye ve teknoloji hususunda, yerli yatırımcıların da yerel piyasa ve yönetim bilgisi konularında katkıda bulduklarını göstermektedir.

1.1.Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

Doğrudan yabancı yatırımların dünyadaki gelişimi iki ana dönem halinde incelenebilir. Bunlardan ilki 1950'li yıllardan 1990'a, ikincisi de 1990'dan günümüze kadar olan dönemdir.

1.1.1. 1950-1990 Dönemi

Sömürge dönemlerinde hammadde temini amaçlı olarak yapılan yatırımlar sayılmazsa, çok uluslu şirketler (ÇUŞ) tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar II. Dünya Savaşı sonrası bir dönemin özelliği olarak değerlendirilebilir. 1950'li yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulmasının etkisiyle, Amerikan şirketlerinin Avrupa'da yaptıkları yabancı yatırımlarda bir artış yaşanmıştır. Ancak, doğrudan yabancı yatırımların dünya ekonomisinin entegrasyonunda oynadığı asıl rol 1970'li yıllardan sonra belirginleşmeye başlamıştır. 1973 yılında Avrupa Topluluğuna üye sayısının dokuza çıkması ile birlikte ÇUŞ, tarife engelleri nedeniyle pazar kaybetmek istememişler ve bu bölgelerde yatırımlarını yoğunlaştırmışlardır. Fakat 1970'li yılların ilk yarısında meydana gelen petrol krizi dünya ekonomisinin bir durgunluğa girmesine sebep olmuş ve doğrudan yabancı yatırımları da etkisi altına almıştır. Bu dönemde ÇUŞ'lar durgunluktan etkilenen şubelerini desteklemek için yatırımlarını gelişmiş ülkelere ve ana ülkelere kaydırmışlardır. 1979-1981 döneminde küresel doğrudan yabancı yatırımlarda hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde yatırımlar petrol üreten ülkelere doğru yönelmiş, yabancı sermaye girişleri açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki açık giderek büyümüştür. Küresel yabancı yatırım akımları 1984'ten itibaren tekrar canlanmaya başlamış ve 1990 yılına dek hızlı bir büyüme grafiği izlemiştir. 1985 yılında Plaza anlaşmasının imzalanmasıyla ABD doları (\$) dışındaki temel para birimlerinin değer kazanmasına izin verilerek gelişmiş ülkelerde emeğin yoğun olarak kullanıldığı malların üretimi pahalı hale gelmiştir. Dolayısıyla Japonya gibi gelişmiş ülkeler, yabancı piyasaya ulaşmak için daha önce kullandıkları ihracat yolunu çoğunlukla doğrudan yabancı yatırımlara doğru yöneltmek zorunda kalmışlardır. 1986-1990 döneminde yabancı sermaye akışlarının %82'si gelişmiş ülkelerde gerçekleşmiştir (Efe,2002: 42-44).

1.1.2. 1990-2015 Dönemi

Küresel doğrudan yabancı yatırımlarındaki gelişmeler açısından 1990'lı yılların ilk yarısı ile ikinci yarısı farklı yapısal özellikler göstermektedir. İlk yarıda gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımlarının büyüme hızının sürekli olarak fazla olduğu görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin(GOÜ) küresel doğrudan yabancı yatırımdan aldığı pay 1990 yılında %16 iken 1994 yılında %37'ye kadar yükselmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısındaki bu

gelişmeye, gelişmekte olan ülkelerde yer alan daha makul yerleşim yeri sunmalarından öte gelişmiş ülkelerde meydana gelen resesyona sebep olmuştur. Bu dönemde Tokyo borsasında çöküş yaşanmış, ABD’de ekonomik faaliyetlerde daralma meydana gelmiş, özel sektör borç yükü yükselmiş ve bazı ülkelerin finans piyasalarında yapısal zayıflıklar meydana gelmiştir. 1991’de gelişmiş ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırım %35 oranında düşerken GOÜ’lere yönelik doğrudan yatırım miktarında %20’lik bir artış olmuştur. 1992 yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi(NAFTA) ve 1993’te Avrupa Birliği’nin (AB) oluşumuyla beraber Amerika ve Avrupa’ya yönelik yabancı sermaye girişlerinde artış olmuştur. 1997 yılında oluşan Asya krizi, doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda Asya ülkelerinin potansiyelini düşürmüştü, bunun neticesinde gelişmiş ülkelere yönelik sermaye akımları %78 oranında artmıştır. 1990-2000 dönemi alt kategorilere ayrılmadan bakıldığında küresel üretimin %10’a yakınının ÇUŞ’lar tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu da doğrudan yabancı yatırımların dünya ekonomisinin entegrasyonunda ne denli büyük rol aldığına göstergesidir (Efe, 2002: 44-45).

2000-2015 döneminde ise doğrudan yabancı yatırımlar dünya ekonomisinde yaşanan 2008 ekonomik krizinin etkisinden arınarak dünya genelinde toparlanma eğilimine girse de 2012 yılındaki politik belirsizlikler ve makroekonomik dalgalanmalardan etkilenerek düşme eğilimine girmiştir. Küresel bazdaki doğrudan yabancı yatırım akımlarındaki düşüşte Avrupa Birliği’ndeki borç krizi ve durgunluğun etkili olduğu belirlenmiştir. UNCTAD tarafından Haziran 2013’de yayımlanan dünya yatırım raporuna göre orta vadede yatırım beklentilerinin iyimser olduğu görülmektedir. Rapora göre doğrudan yabancı yatırım miktarının 2015 yılı için 1,8 trilyon ABD doları bulması öngörülmektedir. 2008 yılından beri devam eden ve küresel boyutta kendini gösteren kriz, yatırımcıların risk tercihlerini de etkilemiştir. Özellikle, Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere borç stoğu artan gelişmiş ülkeler yatırımcılar açısından eski çekiciliğini yitirmiştir. Bu kapsamda, artık küresel büyümenin öncülerinden, Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan gibi ülkeler, çok uluslu şirketlerin tercih ettiği ve yatırım yaptığı ülkeler durumuna gelmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2013: 1-2).

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Yapma Nedenleri

Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkeler ve yatırımcı ülkeler olarak iki yönlü düşünülmelidir. Yatırımlar, ev sahibi ülkelere istihdamın artırılarak işsizliğin azaltılması, doğal kaynakların değerlendirilmesi, üretim ve yönetim bilgisinde gelişme, dış ticaret açığının azaltılması ve iktisadi büyümenin artırılması gibi bir takım sosyal ve ekonomik faydalar sağlarlar. Yabancı yatırımcılar için ise işgücü ve hammadde gibi ucuz girdi kaynaklarına yakın olmak, gelişmemiş ve doymamış bir piyasanın sunacağı getiri olanaklarından fayda sağlamak cazip görünmektedir (Karagöz, 2007: 930).

Geçmiş yıllarda doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucu, doğrudan yabancı yatırımların; istihdam, ekonomik büyüme, teknolojik bilgi, verimlilik ve daha birçok unsuru etkilediği bulgularına ulaşılmıştır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermayeyi çekme konusunda bir rekabet başlamış, bu rekabet geçiş ekonomilerinin devreye girmesiyle daha da artmıştır. Doğrudan yabancı yatırım ülkelerde yeni imalat teknolojisi bilgisinin yerli firmalara aktarılması, yönetim becerisinin gelişmesi, işgücü verimliliğinin artması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve ekonomik büyümenin sağlanması beklentilerini meydana getirmektedir (Karagöz, 2007: 932).

Yapılan çalışmaların çoğunlukla firmanın neden dış yatırım yoluna gittiğini açıklamaya çalıştığı görülmüştür. Doğrudan yabancı yatırım sebepleriyle ilgili olarak birtakım ekonomik, stratejik ve tutumsal etkenler üzerinde durulmuştur. Bu etkenlerden kısaca bahsedecek olursak (Seyidoğlu, 2003: 452-455);

- Hammadde kaynakları: Kaynakların yeryüzüne dengesiz dağılımı, ülke sanayilerinin hammadde sağlamak için kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yatırım yapması sonucunu doğurmuştur.
- Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi: Girdi temin etmenin garanti altına alınması ve belli başlı üretim kademelerini farklı ülkelerde gerçekleştirmenin maliyet avantajı olduğu için üretimde bütünleşmeye gidilir.
- Aktarılamayan Bilgiler: Firmaların üretimle ilgili sahip olduğu teknik bilgiler satılabilir. Fakat uzun bir deneyim sonucu oluşan bilgilerin satılması uygun değildir ve bu sebeple yatırım yapılır.

- Ticari Unvanın Korunması: Ülke içinde veya ülke sınırları dışında isim yapmış bazı firmalar kalitenin tutturulamaması endişesiyle mallarını yurtdışında kendileri üretmeyi tercih edebilirler.
- Ticari Unvandan Yararlanmak: Bankacılık sektöründeki gibi bazı firmalar unvanlarından yarar sağlamak adına dış yatırımı tercih edebilirler.
- Sırların Korunması: Gizli bilgiyle gerçekleşen üretimlerde bu bilgilerin dışarıya sızmasının engellenmesi adına dış yatırım yapılır.
- Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi: Yurtiçinde ekonomik gelişmenin maksimum olduğu firmalar kar artışının sürdürülebilir olması için daha az girilmiş yabancı piyasaları tercih edebilirler.
- İthalatçı Ülkenin Zorunlu Kıldığı Tarife ve Kotalardan Kaçınma: İhracat yapan ülke ithalat yapılan ülkenin zorunlu kıldığı tarife ve kotalar sebebiyle piyasayı kaybedebilir. Bu endişeden kurtulmak amacıyla ithalatçı ülke sınırları içerisinde üretime başlayabilir.
- Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma: Ülkelerdeki kısıtlayıcı birtakım yasalar ve düzenlemeler firmaları başka ülkelerde üretim yapmaya teşvik edebilirler. Ülkemizde Çitesan'a ait çimento fabrikalarının Fransa'daki firmalar tarafından satın alınması buna örnek olarak gösterilebilir.
- Üretim Esnekliği: Ülkelerin satın alma gücü paritesi ve döviz kurlarındaki değişimleri fırsata dönüştürmek isteyen yatırımcılar maliyetleri düşürmek için parası reel değer kaybına uğramış ülkelerde üretim yapmak isteyebilirler.
- Müşterileri İzleme: Bazı firma müşterileri yurtdışı yatırımı yapınca firmaların da yurtdışı yatırım yapmaları gerekebilir. Örneğin: danışmanlık ve menkul kıymetler şirketleri.
- Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme: Firma üretimin tek piyasada sınırlı kalmasından dolayı nakit akımında istikrarsızlık yaşanabilir. Bunu önlemek amaçlı firmalar ürün çeşitliliğine giderek riski azaltmaya çalışırlar.
- Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı: Emeğin ve doğal kaynakların bol ve ucuz olduğu yerlerde maliyetler de düşük olur. Bu yüzden firmalar emeğin ve kaynakların bulunduğu ülkelerde üretim yapabilirler.
- Yabancı Teknoloji Kullanılması: Çok uluslu şirketler yabancı ülke teknolojilerini öğrenmek ve bu bilgileri üretim süreçlerinin geliştirilmesinde kullanmak için yurtdışında üretim tesisi kurabilirler veya satın alabilirler.

- Monopol Avantajlardan Yararlanma: Bazı alanlarda rakiplerine oranla üstün olan firmalar bu üstünlüğü kullanarak dış piyasalara açılabilirler.
Arıkan (2006)' a göre ise çok uluslu şirketlerin ve yatırımcıların yabancı ülkeye doğrudan yabancı yatırım yapma sebepleri dört temel teoriye dayanmaktadır (Arıkan, 2006: 23-27);
1. **Monopol Avantajı Teorisi:** 1960 yılında Hymer (1960) tarafından ortaya atılan bu teoriye göre çok uluslu şirket yatırım yaptığı ülkedeki yerli rakipleriyle rekabetini sağlayan tekelci avantajlara sahiptir. Üstün bilgi, ürün yaşam döngüsü ve oligopolistik tepki olarak üç farklı versiyonu olan monopol avantaj teorisi firmaların rekabet gücünü arttırıcı etkenleri barındırmaktadır.
 2. **Oligopolistik Tepki Teorisi:** Bir oligopoldeki şirketlerin birbirlerinin yatırım, üretim, kâr ve satış gibi konulardaki faaliyetlerine verdikleri tepki teorisinin temelini oluşturmaktadır. Amerika'daki çok uluslu şirketlerin sanayi sektöründeki doğrudan yabancı yatırımları inceleyen Frederick Knickerbocker 187 şirketi inceleyerek oligopolistik tepkilerin etkilerini araştırmaya çalışmıştır. 1948-1967 yılları arası herhangi bir sektöre yapılan doğrudan yabancı yatırımların yarısına yakın oranı üç senelik zaman diliminde %75 lik bir kısmı ise yedi senelik bir dilimde gerçekleşmiştir. Ayrıca ürün çeşitliliğine sahip firmalar ürün çeşitliliği sınırlı olan firmalara nazaran daha fazla yatırım yaparlar.
 3. **İçselleştirme Teorisi (İşlem Maliyeti Teorisi):** Doğal ya da devletten kaynaklanan dışsallıklar sebebiyle, firmalar mal ve faktör hizmetlerini verimli olarak dağıtamazlar. Tarifeler, sübvansiyonlar, kotalar, tarifeler, vergiler ve fiyat kontrolleri devlet kaynaklı dışsallıklar iken; teknik ya da kamu malı dışsallıkları ise doğal dışsallıklardır. İçselleştirme teorisi ile çok uluslu şirketler üretimin tüm aşamalarında kendisi faaliyet göstererek bir yandan bilgiyi korumakta, bir yandan koordinasyonu arttırmakta, bir yandan da tüm kârı kendisine saklamaktadır.
 4. **OLI Paradigması:** Doğrudan yabancı yatırımlarını ayrıntılı şekilde açıklamak için oluşturulan bu teori Dunning, Vernon, Hennart, Caves, Hymer, Buckley, Casson ve Rugman tarafından geliştirilmiştir. Paradigmadaki "O" harfi; yatırıma girişmeden önce firmanın yabancı piyasalarda rekabet etmesini sağlayacak birtakım sahiplik avantajlarını işaret

eder. “L” harfi yatırımların belli bir piyasaya yönelmesini sağlayan konum (location) avantajlarıdır. İçselleştirmeyi anlatan “I” ise firmanın piyasaya neden alternatif metotlar yerine doğrudan yatırım yaparak girdiğini anlatan avantajdır.

1.3. Çok Uluslu Şirketler

Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım faaliyetlerini iki veya daha fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla ona bağlı şirketlerin üretimle ilgili kararlarını etkileyebilen çok uluslu şirketler tarafından yapılırlar (DPT, 2000: 2-3).

ÇUŞ, portföy yatırımları, uluslararası mal ve hizmet ticareti, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar gibi birçok alanda faaliyet göstermektedirler. Post endüstriyel üretim olarak da tanımlanan mal üretimi değil, hizmet üretimi ağırlıklı bir üretim biçimi olmasıyla birlikte en önemli ürün faktörünün nitelikli insan kaynağına dönüşmesi sonucunda ÇUŞ’lar her alanda hakimiyetini hissettirmeye çalışmaktadırlar (Bakan ve Şentürk, 2012: 48).

Geçmişten günümüze ulusların ÇUŞ’a bakış açısı büyük bir değişim izlemektedir. Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle beraber gelişmekte olan ülkelerin uluslararası yatırımcılara ve yatırımlara karşı güvensizlik duygusu hâkimdir. Bu süreçte gelişmiş ülkeler sermaye çekebilmek için teşvikler ve propaganda gibi faaliyetler yürütürken gelişmekte olan ülkeler ÇUŞ’a şüphe ile bakmaktadırlar. Ülke egemenliklerinin tehlikeye gireceğini ve uzun vadede döviz çıkışıyla beraber zamanla yerli sanayilerin yerini yabancı sermayelerin alacağını ve sömürgeciliğe doğru yol alınacağını düşünen gelişmekte olan ülkeler bu sebeplerden dolayı dış yatırım kaynaklarından yeterince yararlanamamışlardır. Ancak geçmişten günümüze kadar geçen süreçte ülkelerin doğrudan yabancı yatırıma bakış açılarında büyük değişiklikler gözlenmiştir. Sovyetlerin yıkılmasıyla doğu bloğu ülkelerinin de katılımıyla gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı yatırımı çekebilmek adına kıyasıya rekabet başlamıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler (BM)’in yaptığı bir araştırma, 1990’lı yıllarda daha fazla sayıda ülkenin ulusal yatırım prosedürleri ile ilgili düzenlemelerde değişikliklere gittiğini (toplam 750 adet) ve bu değişikliklerin yüzde 94,2’sinin doğrudan yabancı yatırımlar lehine olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucu olarak da gelişmekte olan ülkelere 1990’lı yıllarda büyük oranda yabancı sermaye akışı gerçekleşmiştir (DPT, 2000: 3-4).

ÇUŞ'un üretim faaliyetleri üç grupta toplanabilir (DPT, 2000: 3);

1. **Geriye bağımlı üretim faaliyetleri:** Genellikle maden ve petrol işletmeciliği gibi doğal kaynakları işletmek için kurulan ve özelliklerine göre kendi üretimleri veya uluslararası pazarlar için gerek duyulan hammaddeleri çıkarmak, işlemek ve satış faaliyetlerinde bulunan şirketlerdir.
2. **İleriye bağımlı üretim faaliyetleri:** Bu şirketler, ana merkezin bulunduğu ülke piyasasının sınırlı olması sebebiyle diğer ülkelerde yatırım yapma mecburiyetinde olan veya ana şirketin diğer ülkelerdeki satış işlemlerini düzenleyen şirketlerdir.
3. **Yatay bağımlı üretim faaliyetleri:** ÇUŞ'un en bilinen şeklidir. Ana şirketin üretim faaliyetleri doğrultusunda yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete sermayeyle birlikte üretim için gerekli teknolojik yenilik, teknik yardım ve işgücü transfer ederek faaliyet göstermesini sağlamaktır. Karlarını dünya ölçeğinde maksimum yapma amacıyla olan bu şirketler, genellikle oligopolistik bir yapıya sahiptirler. Bu şirketler, yatırım yaparak yatırım yapılan yabancı ülkelerdeki düşük maliyetli üretim faktörleri ve piyasa imkanlarından yararlanmaya çalışırlar.

1.4. Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımların Durumu

Doğrudan yabancı yatırımlar, 1980'lerden başlayarak dünyada liberal ekonomik politikaların yükselişe geçmesi, piyasa ekonomisinin gelişmesi ve uluslararası üretimin giderek artması ile bir artış eğilimine girmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar, küreselleşme sürecinde ihtiyaç duyulan sermayeyi ülkeye getirdiği için gelişmekte olan ülkeler açısından çok büyük önem taşımaktadır (Ekinci, 2011: 72).

Yabancı yatırımların yönü de dünyada meydana gelen siyasal ve ekonomik değişikliklerle beraber değişim göstermiştir. Başta dağılan Doğu Bloku ülkeleri ve Çin gibi siyasal ve ekonomik özellikleri farklı ülkeler yabancı yatırımcılar için cazip alanlar oluşturmaktadır. Yabancı sermayeden ucuz, yoğun ve nitelikli işgücü ile en fazla fayda sağlayan ülke olan Çin adeta bir cazibe merkezi haline dönüşmüştür (DPT, 2000: 6). Küresel anlamda büyümenin itici gücü haline gelen, Çin, Brezilya, Hindistan ve Rusya gibi gelişmekte olan ülkeler, yatırımcılar için tercih edilen ülkeler konumuna ulaşmıştır. Fakat 2008'den beri devam eden ve etkilerini küresel

boyutta gösteren ekonomik kriz, yatırımcıların tercihlerini değiştirerek AB gibi borç stokuna sahip ülkeler değerlerini kaybetmişlerdir (Ekinci, 2011: 72).

Tablo 1: En Fazla DYY Çeken Ülkeler 2010-2014 (Milyar Dolar)

2010			2014		
No	Ülke	DYY	No	Ülke	DYY
1	Amerika (ABD)	197	1	Amerika (ABD)	231
2	Çin Halk Cumhuriyeti	114	2	Çin Halk Cumhuriyeti	129
3	Belçika	85	3	Hong Kong	103
4	Hong Kong	82	4	İngiltere	72
5	Almanya	57	5	Singapur	68
6	Singapur	53	6	Brezilya	62
7	İngiltere	50	7	Kanada	54
8	Brezilya	48	8	Avustralya	52
9	Rusya	43	9	Meksika	23
10	İrlanda	42	10	Rusya	21

Kaynak: Veriler, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu ve Dünya Yatırımlar Raporundan derlenmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelerdeki durumuna bakıldığında; ABD, 2012 yılında 167,6 milyar dolar ile ilk sırayı almaktadır. ABD'yi 2012 yılında 121,1 milyar dolar ile Çin Halk Cumhuriyeti ve 74,6 milyar dolar ile Hong Kong izlemektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2013: 3).

Küreselleşme sürecinde, yatırımların sektörel dağılımında, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörünün yükselişte olduğu görülmektedir. On yıllık için genel bir değerlendirme yapılırsa; gelişmiş ülkelerdeki yatırımların payının 1988 ve 1997 yıllarında sırasıyla imalat sanayinde yüzde 37,5 ve yüzde 35,4, hizmetler sektöründe yüzde 42,9 ve yüzde 53 olduğu, gelişmekte olan ülkelerde bu payların imalat sanayinde yüzde 66,8 ve yüzde 50,1, hizmetler sektöründe ise yüzde 25 ve yüzde 41,3 olduğu görülmektedir. Yani, imalat sanayinin gelişmiş ülkeler için payını koruduğu, gelişmekte olan ülkeler için ise büyük oranda düşüş yaşadığı söylenebilir (DPT, 2000: 6-7).

Dünyanın doğrudan yabancı yatırımlar sektörel bazda incelendiğinde; imalat sektörünün %42 oranında düşüş yaşayarak 264 milyar dolara, tarım ve madencilik sektörünün %67 seviyesindeki düşüşle 25 milyar dolara ve hizmetler sektörünün de %16 oranında düşüş yaşayarak 323 milyar dolara gerilediği görülmektedir. Son

yıllarda da, motorlu taşıt imalatı, enerji, kimyasal ürünler imalatı ve petrol ürünleri gibi belli başlı sektörlerde de düşüşler meydana gelmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2013: 8).

2. DIŞ TİCARET

Dış ticaret kavramı genel olarak bir ülkenin uluslararası pazarlara açılması ve bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Bir ülkenin dışa açık olabilmesi için ticaret ve sermaye akımlarının giriş çıkışına açık olması gerekmektedir. Ülkelerin küreselleşmeden etkilenme oranına da bağlı olarak dışa açıklıkları değişim gösterebilmektedir. Genel olarak küresel ekonomiye açılan ülkelerin dışa kapalı ekonomiye sahip ülkelere nazaran daha gelişmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu da bir ülkenin ne kadar dışa açıksa finansal gelişmişlik oranının o kadar yüksek olduğunu gösterir.

Küreselleşme sürecinde ticaretin küreselleşmesi demek dış ticaretle ilgili her türlü kısıtlamanın ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Uluslararası ticaretin çoğunluğu gelişmiş ülkeler arasında yapılmakla beraber, 1980 sonrasında ticaretin hızı ve yönü değişime uğramıştır. Soğuk savaşın ardından daha önce merkezi planlamaya dayalı olarak yönetilen ülkelerin piyasa ekonomisine geçmesi, teknolojik gelişmeler sonucunda işlem maliyetlerinin düşmesi ve dünya nüfusunun hızla artması gibi sebeplerle ticaretin gelişiminde değişiklikler yaşanmıştır (Bakan ve Şentürk, 2012: 48).

Liberal iktisatçılara göre, üretimin artması ve gelişen teknoloji, piyasaların dışa açılmasını gerektirmiş ve 1970'li yılların ortalarından bu yana ülkeler, ticareti serbestleştirmenin gerekleri doğrultusunda davranmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda korumacı politikaların kalkması, dış ticaretin teşvik edilmesi ve para piyasalarının serbestleştirilmesi gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir (Bulut, 2003: 182).

Ticari serbestleşme politikaları, gelişmiş ülkeler öncülüğünde başlamış, hemen ardından gelişmekte olan ülkeler tarafından da bu politikalar hızla benimsemiş ve mal ve hizmet ticareti önündeki yasal engelleri azaltan politikalar benimsenmeye başlamıştır. Ülkeler ekonomik büyümenin yollarından birinin ticari serbestleşme ile mal ve hizmet ticaretini kısıtlayıcı politikalara yönelmek olduğunu düşünmektedirler (Özel ve Sezgin, 2014: 284).

2.1. Ticari Serbestleşme

Ticari dışa açıklık; ürün ve hizmet piyasası üzerinde devletin hâkimiyetinin etkisiz olduğu, kotalar ve tarifeler gibi sınırlandırmaların olmadığı serbestleşmeye dayalı bir açıklık türüdür. Kısacası bir ülkenin ticari anlamda dışa açılabilmesinin yolu dış ticaret üzerinde kısıtlamalar yapan kotalar, gümrük vergileri, görünür ve görünmez engeller gibi sınırlandırmaların olmamasıdır. Dünya ülkeleri genel olarak 1970 sonrası küreselleşme etkisiyle dışa açılmaya başlamış ve ticari dışa açıklık olgusunu başarı ile tamamlamışlardır. Ticari dışa açıklıktan sonra finansal serbestleşmeye doğru yönelmeye başlamışlardır.

2.2. Finansal Serbestleşme

Yurtiçinde yerleşmiş kişilerin döviz cinsinden borç alıp verebilmeleri ve yabancıların mali piyasada işlem yapabilmeleri finansal serbestleşme olarak tanımlanmaktadır (Esen, 2000: 5).

Ongun(1993) finansal serbestleşmeyi, bankacılık sistemi üzerindeki devlet denetimi ve sınırlamaların kaldırılması, veya büyük ölçüde gevşetilmesi olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla finansal serbestleşmeyi bu şekilde açıklayanlar, küreselleşen dünyanın hemen hemen her ülkesinde 1970- 1990 yılları arasındaki dönemde, finansal kurumlar üzerinde devlet denetimlerin etkisinin azalmasının, uluslararası sermaye akışı ile finans piyasalarında yarattığı uyarıcı etkiye dikkat çekmişlerdir (Ongun, 1993: 38).

Uluslararası finans piyasalarında farklı piyasaların değişime adaptasyonları farklılık göstermektedir. Örneğin, ticarete hızlı serbestleşme tercih edilirken finansal serbestleşme süreci kademeli olarak serbestleşecektir. Çünkü finansal piyasaların sürece uyumu çok hızlı bir şekilde gerçekleşebilecekken, ihracatın ve ithal ikameci sektörlerin reel döviz kurlarındaki değişime tepkileri son derece ağır olacaktır. İthalattaki nicel sınırların kaldırılması, ithalat tarifeleri ile ihracat sübvansiyonlarının birleştirilmesi ve tarifelerin kademeli olarak veya süratle sistemden çıkarılması, ekonominin reel yanının dışa açılmasında atılan adımları oluşturmaktadır. Dışa açılmayla beraber emek ve fiziksel sermayenin üretim yapan sektörler arasındaki dağılımı daha verimli olacaktır (Öztürk ve Kuşçu, 2011: 10).

Günsoy ve Kar (2008: 399), mali serbestleşmeyi, uluslararası finansal piyasalara uygulanan sınırlamaların giderilmesi ve küresel sermaye hareketlerinin dışa açılması olarak tanımlamışlardır. Teknolojideki ani değişim ve gelişmelerin meydana gelmesi, uluslararası kuruluşların globalleşen piyasaya adım atması ile çeşitlenen finansal araçlar önce gelişmiş ve sonra gelişmekte olan ülkeleri küreselleşme süreci içerisine sokmuştur (Aktaran: Bakan ve Şentürk, 2012: 48-49).

2.3.Dışa Açıklığın Ölçütleri

Ülkelerin ticari dışa açıklık göstergesi ile ilgili birçok iktisatçının farklı görüşleri vardır. Romer (1993)'a göre dışa açıklık göstergesi; ithalatın GSMH'ya oranı, Chow (1987) ve Kwan & Cotsomitis (1991)'e göre ise ihracat artış oranıdır. Bunların yanında dışa açıklık göstergesi ile ilgili genel görüş, dış ticaret hacminin (ihracat ve ithalat toplamı) GSYH'ya oranı olarak belirtilmektedir (Bahmani ve Niroomand, 1999; Anorua ve Ahmad, 2000; Dar ve Amirhalkhali, 2003).

Bir ülkenin dış ticarete olan bağımlılığını da gösteren dışa açıklık oranı ne kadar büyük olursa ülke ekonomisi için önemi o kadar artar. Çünkü dışa açıklık oranının büyük olması ülkenin dışarıya bağımlılığının ölçüsüdür. Dış ticarete açılan ülkelerde ithalat ve ihracatın artması sonucunda döviz gelir-giderlerinde de artış görülecektir. Dış ticaret hacminin artmasıyla beraber dış ticaretin milli gelirdeki oranı da artacaktır (Kurt ve Berber, 2008: 58).

Dışa açıklık oranının hesaplanmasında kullanılan çok çeşitli ölçütler vardır. Dollar (1992), Harrison (1995), Edwards (1997), Greenaway vd. (2002) gibi birçok araştırmacı dışa açıklık ile ilgili ölçüm yöntemler belirlemeye çalışmışlardır. Örneğin; Wacziarg (2001), 57 ülkenin 1970-1989 yıllarını kapsayan panel veri uyguladığı çalışmasında ticari dışa açıklığı, çıktı ölçütleri, politika göstergeleri ve sapma ölçütleri olarak üç sınıfa ayırmıştır (Wacziarg, 2001: 401-403).

1995 yılında Sachs ve Warner'ın yaptıkları çalışma ülke ekonomilerinin dışa açıklığını belirlemek için bir endeks oluşturmaya dayanmaktadır. Birtakım kriterleri taşıyan bu endekse sahip ülkeler açık ya da kapalı olarak iki kısımda değerlendirilmektedir (Sachs ve Warner 1995).

Rodriguez ile Rodrik (2001), dışa açıklığın büyümeyi pozitif yönde etkilediğini savunan Dollar (1992), Edwards (1998) ve Frankel ve Romer (1996)'i

çalışmalarının dışa açıklık göstergeleri, ticaret kısıtlarını net olarak ölçemediğinden ve taşıdığı ekonometrik bazı problemlerden dolayı eleştirmiştir.

Çalışmada kullanılacak dışa açıklık ölçütleri ise, Rose'un 168 ülkenin 1950-1998 yılı verilerini kapsayan çalışmasından alınmış olup ticaret payları, nitel ölçütler, düzeltilmiş ticaret akımları, tarifeler, bileşik endeksler, fiyata dayanan ölçütler ve tarife-dışı engeller olarak sınıflandırılmıştır (Rose, 2005: 5).

- **Ticaret Payları**

Ticari serbestleşmeyi ölçmede en fazla kullanılan ölçüm yöntemidir. Ticaret yoğunluk oranı olarak da adlandırılmaktadır (Saçık, 2005: 284). İthalat ve ihracat toplamının GSYH'ye bölümü olarak gösterilir (Rose, 2005:5).

- **Tarifeler**

Tarifelerin ticari açıklığı ölçmede kullanılan bir yöntem olması ticari kısıtlamaların en doğrudan göstergesi olmasıdır. Tarifeleri belirlemek için kullanılan birtakım ölçütler; tarife gelirleri toplamının toplam ithalat miktarına oranı, ağırlıklandırılmış ortalama tarife oranları, efektif koruma oranları, basit ortalama tarife oranları, tarife konusu olan ticaret miktarlarının toplam ticaret miktarına oranı ve tarife gelirlerinin toplam ticarete oranı vb. gösterilebilir (Saçık, 2009: 284).

- **Tarife Dışı Engeller**

Tarife dışı korumacılık politikaları olarak nitelendirilen tarife dışı engeller, ticareti yapılan mal ile hizmetlerin fiyatlarını veya miktarlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Yaygın kullanılan ticaret politikası ölçütlerinden bir diğeri olan tarife dışı engeller toplam ithalat miktarı olarak değerlendirilmektedir.

- **Düzeltilmiş Ticaret Akımları**

Düzeltilmiş ticaret akımları, ticari akımların, tahmin edilen serbest ticaret akımlarından sapmalarını kullanan bir ölçüttür. Leamer (1982), ticaret politikalarını ölçmek için ampirik bir faktör olarak gerçek ticaret sapmalarını kullanmaktadır. Leamer, 1982 yılı verilerine dayanarak 53 farklı ülkenin 183 farklı malının net ticari akışını tahminlemek için faktör modeli kurmuş, açıklık ölçüsü olarak düzeltilmiş ticaret yoğunluk oranını kullanmıştır. Bu model gerçekleşen ticaret akımları ile bir teorik ticaret modeli tarafından beklenen ticaret akımları arasındaki farkı tahmin eder. Leamer, düzeltilmiş ticari yoğunluk oranlarının dışa kapalı ülkeler olduğunu belirtmektedir (Rose, 2005; 9; Aktaran: Saçık, 2009: 285).

- **Nitel Ölçütler**

Genellikle modellerde dummy (kukla) değişken olarak kullanılan ve sayısal olarak nitelendirilemeyen ölçütlerdir.. Ticari dışa açıklığı açıklamak için bir takım nicel olmayan ölçütler oluşturulmuştur. Örneğin Dünya Bankası 40 ülke için iki farklı ölçüt belirlemiştir. Bunlar şiddetli dışa dönük ve şiddetli içe dönük ülkeler olarak oluşturulan ölçütlerdir (Rose, 2005: 7-8).

- **Bileşik Endeksler**

Ticari kısıtlamaların, ülke ekonomisinin temel özellikleri ile kurum ve kuruluşların düzenlemelerinin esas alındığı ölçütlerdir. En tanınan bileşik endeksler, Sachs ve Warner endeksi ve Dünya Bankası endeksidir. Harrison (1996), gelişmiş ülkeler için büyüme üzerindeki ticaret politikalarını etkileyen ve her biri panel veri için uygun değerler olan ticari dışa açıklık ölçütü belirlemiştir. Bu ölçüt üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; her ülkeye özgü döviz kuru ve ticari politikalar, Dünya Bankası tarafından türetilen tarife dışı engeller, endüstriyel koruma ve kur aşırı değerlendirilmesinden kaynaklanan tarıma karşı önyargıdır (Rose, 2005; 8).

Brahmbhatt ve Dadush belirledikleri dört kritere bağlı bir entegrasyon hızı indeksini oluşturmuşlardır. Bunlar reel ticaret oranı (uluslararası ticaretin GSYH'ya oranı), doğrudan yabancı yatırımların GSYH'ya oranı, banka ve kredi derecelendirme kuruluşları tarafından verilen kredi oranları ve üretimin ihracattaki payıdır. Toplam ihracattaki üretim payı, ülkelerin teknoloji transferi ve dünya standartlarında üretim kabiliyetlerinden ne kadar kazanç sağladığı ile ilgili bilgi verebilir. Bu kriterlere göre ülkeler, güçlü, ılımlı, zayıf ve kartil olarak dört gruba ayrılabilir. Çalışmacılar ihracata yönelik hızlı uyum gösteren ekonomilerin daha hızlı büyüdüğü bulgusuna ulaşmışlardır (Brahmbhatt ve Dadush, 1996: 47-49).

- **Fiyata Dayanan Ölçütler**

Bu ölçüt, ticaret politikalarının yönünü, fiyat karşılaştırması ve fiyat çarpıklıkları ile belirler. Bu karşılaştırma yurtiçi fiyatlarla uluslararası fiyatlar arasındadır. Fiyat çarpıklıkları ise karaborsadaki döviz kurundan kaynaklı oluşmaktadır. Fiyata dayanan ölçüler akımsal veriler olmasının yanında tarifelerin etkilerini de ihtiva eder. Bu sebeple daha kolay ölçülebilir ve yorumlanabilirler (Aktaran: Saçık, 2009: 288).

Harrison (1996) ticaret politikasının üç endeksinden bahsetmiştir. Bu ölçüt karaborsa döviz kuru, bir ülkenin uluslararası fiyatlara hareketi ve Dolar (1992)'nin iyi bilinen fiyat çarpıklıklarını içermektedir (Rose, 2005; 9).

Ticari açıklığı ölçüm yöntemleri çeşitlilik göstermekte olup, araştırmacıların seçim yaparken dikkatli olmaları gerekmektedir. Leamer(1987), temel sorunun açıklığı ölçecek yöntemin sorunsuz şekilde açıklığı ölçüp ölçememesi değil, en iyi ölçümü yapabilecek yöntemin belirlenmesi olduğunu düşünmektedir. Çünkü Leamer'e göre hiçbir yöntem açıklığı mükemmel şekilde ölçemeyecektir." şeklinde belirtmiştir (Saçık, 2009: 289).

2.4. Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri

Finansal gelişme ve dışa açıklık ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış fakat henüz tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Örneğin sosyal analistler, ekonomik büyüme ile ticari politikalar arasında ilişki olduğunu savunmakta olup liberal araştırmacılar, ticaretin dışa açılması ile birlikte ekonomik büyümenin hız kazandığını, diğer ekonomistler ise ekonomik büyümenin korumacı politikalarla gerçekleşebileceğini kabul etmektedirler. Her ne kadar ortak kabul gören bir tutum savunulmasa da dışa açıklığın olumlu ve olumsuz etkileri olduğu aşikârdır. Olumlu etkilerden bazıları (Türker 2006: 66);

- Ülkenin dışa açılmasıyla beraber daha önce sadece iç pazar için yapılan üretim, dış pazarlar için de yapılacak olup, piyasanın genişlemesi ve üretim artışı ile birlikte optimum üretim ölçeğine yaklaşılarak, ölçek ekonomileri ortaya çıkacaktır.
- Dış rekabetle birlikte işletme maliyetleri sürekli düşecektir.
- Rekabet üstünlüğü sağlayabilmek adına kalitenin iyileştirilmesi için Ar-ge çalışmalarına ve teknolojik yeniliklere öncelik verilecektir.
- Kaynakların dengeli kullanımıyla kaynak israfından kaçınılacaktır.
- İşbölümü ve uzmanlaşma artacağından dış piyasada rekabet gücü elde edilecektir.

Dejavantajlarından bazıları ise;

- Yurtiçi küçük sanayiler rekabete dayanamayarak yok olacak ve tekelleşme tehlikesi ortaya çıkacaktır.

- Devlet hazinesinin g m ruk vergilerinden elde ettiği kazançlar azalacak, ithalatın artışıyla  demeler bilançosu açığı meydana gelecektir (Kurt ve Berber, 2008: 58-59).
- Dışa açılmayla birlikte dış Şoklar artacak ve ekonomi daha kırılgan hale gelecektir.

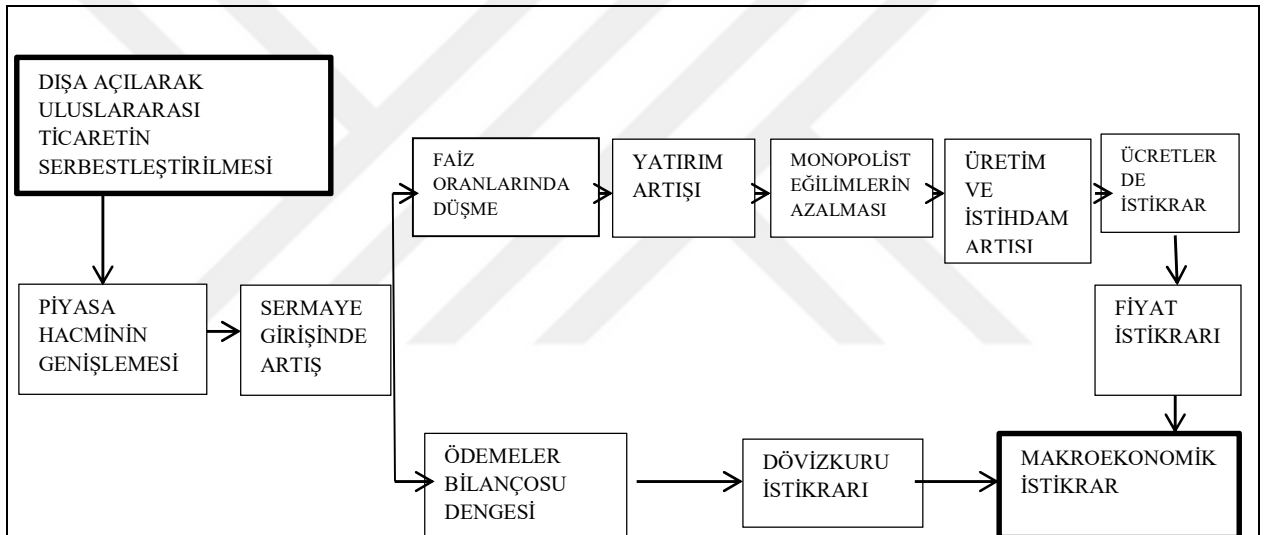
Serbest ticaret ve finansal serbestliğin ekonomiyi ne Şekilde etkilediğini ayrı ayrı incelemekte fayda vardır. Klasik iktisatçılar ticari serbestleşmenin ticaret yapan tüm ülkeler için ekonomik büyümeyi desteklediği görüşünü savunmaktadırlar. Klasik dış ticaret teorileri, dış ticaret olgusunu ülkelerin yapısal durumlarının farklılıklarından faydalanma olarak yorumlamıŐtır. Fakat 1960'dan itibaren teknolojik gelişmeler, ölçek ekonomileri, ürün farklılaŐtırması ve eksik rekabet piyasası konularına eğilim gösteren yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır ( zel ve Sezgin, 2014: 284).

Her ülkenin yapısal farklılıkları, rekabet isteği, dış ticareti ve diğer ekonomik özelliklerinin farklı olması sebebiyle dış ticaret aynı etkiyi yaratamayacaktır. Örneğin; II. Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya'da gerçekleşen iktisadi reformlar, Doğu Asya  lkelerinin daha sonra yaşadığı iktisadi  zg rl klerdeki ilerlemeler ve Avustralya gibi ülkelerdeki daha yeni yapılan reformların sonucu, büyüme ve istihdam için olumlu sonuç yaratacaktır. Nitelikli işgücünün önemi, ticarete ve ekonomik kalkınmada dikkat çekilmesi gereken diğer konudur. Nitelikli işgücü yaratmak uzun ve zor bir süreç demektir. Bu sebeple bol emek faktörüne sahip her ülke, büyümeyi veya dış ticarete gelişmeyi aynı Şekilde ve payda gerçekleŐtirmemektedir. Emeğin kalitesinin artması ile beklenen etki ortaya çıkacaktır. 1953-1960 dönemlerinde ithal ikamesi dönemi yaŐandıđı Güney Kore'de, emek yoğun imalatın desteklendiği ihracat sayesinde uluslararası ekonomide bir düzenleme başlamıştır. Sonuçta, devalüasyonlar yaŐanarak ve yabancı döviz sistemleri ithalatı azaltan ve ihracatın yoğunluğunun arttığı, g c l  bir piyasa ortaya çıkmıŐ, istihdam ve reel ücret düzeyi hızla artış göstermiştir (Aktaran: Sandalcılar ve Yalman, 2012: 51). işgücü piyasaları açısından da dış ticaretteki serbestleşme büyük önem arz etmektedir. Dünyada artan ticaretle birlikte milli gelirin ve dolayısıyla da ekonomik büyümenin arttığı görülmektedir. Makroekonomik istikrar sağlayan ülkeler dış ticareten kazançlı çıkabilmektedirler. Bu ülkelerde işsizlik azalma eğilimine girmektedir. Őöyle ki; dış sermayenin o ülkeye girmesiyle diğer firmaların

piyasaya girmesi monopollerin yok olmasını sağlamaktadır. Bu durumda üretimle birlikte dengeli bir kaynak dağılımı yapılarak istihdamda artış sağlanacak ve işsizlik problemi azalma göstermektedir (Akgün vd., 2009: 460).

Teorik literatür ticaretin serbestleşmesinin büyümeyi arttırdığını savunmaktadır. Fakat bu düşüncede pek çok faktörün yanında ülkelerin gelir seviyeleri de hesaba katılmalıdır. Ekonometrik çalışmalarda birçok ülke verisi üzerinden ticaret ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiş fakat bu çalışmalarda tam bir görüş birliğine varılamadığı görülmüştür.

Akgün vd. (2009), çalışmalarında dışa açıklığın ekonomik istikrarına katkısını şekildeki gibi göstermişlerdir.

Şekil 1: Dışa Açıklık ile Makro Ekonomik İstikrar İlişkisi, Akgün vd. (2009)

Akgün ve diğerleri (2009), uluslararası ticaretin dışa açılmasının pazar hacmini genişlemesini sağlayarak sermaye girişini artırmakta olduğunu ve bu artışın iki farklı yönden makroekonomik istikrarı sağlamakta olduğunu belirtmişlerdir. Faiz oranlarının düşmesi ile yatırım artış sağlanırken üretimde ve istihdamda artış meydana gelecektir. Oluşan bu artış fiyat istikrarı kanalıyla makroekonomik istikrar sağlamaktadır. Öte yandan sermaye girişi yoluyla sağlanan ödemeler bilançosu dengesi döviz kurunda istikrar sağlayacak ve bu şekilde makroekonomik istikrar gerçekleşecektir.

Büyüme olgusunu yalnızca ticari dışa açıklıkla açıklamak mümkün değildir. Ülkeler ticari anlamda dışa açılmalarını tamamladıktan sonra büyük ölçüde finansal serbestleşme için adım atmışlardır.

Finansal dışı açılma süreci gelişmekte olan ülkelerde 1980'li yılların başlarında, sermaye piyasaları üzerindeki engellerin ortadan kaldırılması ile başlamıştır. Tüm ekonomiler yabancı yatırımları çekerek zayıf olan finansal piyasalarını sağlamlaştırmak amacıyla finansal serbestleşme politikalarını benimserler. Yabancı yatırımlar sayesinde kaynak mekanizması daha etkin şekilde kullanılarak riski düşük getirisi yüksek yatırımların finansmanı kolaylaşacaktır. Bu bağlamda ekonomi büyüyecek ve böylece kişi başına düşen milli gelir seviyesi artacaktır (Korkmaz vd. 2010: 2821).

Korkmaz vd. (2010) gibi bazı araştırmacılar finansal açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini söylerken bazıları ekonomik büyüme üzerine finansal açıklığın olumsuz etki ettiğini savunmuşlardır. Rodrik (1999), Mahar ve Williamson (1998), Edwards (2002); Mishkin (2003) gibi birçok araştırmacı finansal serbestleşmenin istikrarsızlıklara ve krizlere sebep olabileceğini düşünmektedir. Bunların yanında Rodrik (1998) ve Edison vd. (2002)'in araştırmaları gibi ekonomik büyümeye finansal dışı açıklığın herhangi bir etkisinin olmadığına yönelik sonuçlar bulunan çalışmalar da mevcuttur. Bunun sebebi, finansal serbestleşmenin literatürde arz ve talep yanlı olarak iki şekilde ele alınmasıdır. Arz yanlı fikirler, finansal açılma ile küreselleşmiş piyasaların rekabete açılarak sermaye maliyetlerinin azalmasını ve bu süreçte daha fazla finansal kurumun var olmasını savunur. Bu şekilde yatırımların artması ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Talep yanlı fikirler ise, arz yanlı fikirlere zıt bir görüşle, finansal açılmanın ekonomik büyümeyi azaltmasının nedenlerini piyasanın bölünmesi ve ekonomik kırılganlık olarak değerlendirmektedir (Onur, 2012: 128).

Arz yanlı fikirleri benimseyen Onwumere vd. (2012), Nijerya örneğinin incelendiği çalışmada arz yanlı politikaların benimsenerek ekonomik büyümenin finansal açıklıktan etkileneceğini bulmuşlardır. Finans sektörünün gelişmesine paralel olarak ekonomik büyümenin sağlanacağı savunulmuştur (Onwumere vd. 2012: 69).

McKinnon ve Shaw (1991) çalışmasında ekonomideki devlet otoritesinin azalmasıyla finansal serbestleşmenin iktisadi gelişime katkı sağlayacağını, finansal serbestliğin tasarrufları artırarak daha etkin kaynak dağılımı ve verimlilik getireceğini belirtmişlerdir. McKinnon ve Shaw gelişimini tamamlayamamış ülkelerde büyük bir finansal baskı olduğunu ve serbest piyasa koşullarının tamamlanamamış olduğunu savunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde devletin faal

olmayan yayılımıyla fon ihtiyacı artmakta bu da finansal baskı politikalarını teşvik ederek devlete ucuz fon teminine yaramaktadır. Kaynakların dağılımını kontrol altına alarak bir yandan kamu açıklarını finanse etmek, öte yandan öncelikli olarak belirlenen sektörlere fon yöneltme aslında, düşük faiz oranları nedeniyle, hem cari tüketimi artırmakta, tasarrufların artmasını engellemekte, hem de düşük gelirli yatırımların gerçekleşmesine yol açmaktadır (Öztürk ve Kuşçu, 2011: 12).

Özel (2012), ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyümeye katkısını incelediği çalışmasında, finansal dışa açılmanın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yönünde bulgular elde etmiştir. Ticari dışa açıklığın uzun dönemde Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümeyi desteklerken, finansal dışa açıklığın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Bu kapsamda uzun dönemde, Türkiye'nin dışa açılma sürecinde finansal açıklığın olumsuz etkisinin, ticari açıklığın olumlu etkisinden daha yüksek olduğu ve bu doğrultuda finansal yapıların, serbestleşme politikalarıyla entegreli hale getirilmesi, spekülasyon sermaye hareketlerine yönelik çeşitli düzenlemelerin getirilmesi, finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmadaki önemli unsurlar olduğu sonucuna ulaşmıştır (Özel, 2012: 39-40).

2.5.Dış Ticaret Teorileri

A.Smith ile D. Ricardo'nun temellerini attığı dış ticareti geliştirmeye yönelik bu teoriler, sanayi devriminden önceki süreçte tarımsal üretime dayanmaktadır. Sanayi Devriminin yenilikleriyle gelişen klasik liberalizm, iktisat biliminde özellikle dış ticaret yaklaşımında metod, analiz araçları ve sonuçlar anlamında, devrimsel değişmeyi temsil etmektedir (Bayraktutan, 2003:175-176).

2.5.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri Smith tarafından ortaya atılan, işbölümü ve uzmanlaşma yoluyla dünya refahının oluşacağını savunan düşüncelerden meydana gelmektedir.

Klasik dış ticaret teorilerine göre, işbölümü ve uzmanlaşma, dünya kaynaklarının etkin kullanımını sağlayacak böylece dış ticaret ile verimlilik artacak ve ekonomik kalkınma sağlanabilecektir.

Klasik dış ticaret teorileri iki yolla ekonomik refaha ulaşabileceğini savunur. Birincisi, dış ticaret ile ülkeler, iç pazardaki kısıtlılığın daralmayı aşarak eldeki ürün fazlasının dış pazarda değerlendirilebilirler. Yani ürün fazlası için dış ticaret

yapabilirler. İkincisi, pazarın kapsamının genişletilmesiyle, dış ticaret, işgücünde bölünmeye ve verimliliğin artmasına yol açar (Yıldız, 2009:7).

➤ **Mutlak Üstünlük Teorisi**

Adam Smith'in geliştirdiği teoriye göre, bir ülke, diğer ülkeyle mukayese edildiğinde, daha düşük maliyetle ürettiği malların imalatında uzmanlaşarak bu malları ihraç etmeli, yüksek maliyetli elde ettikleri ürünleri ithal etmelidir. Burada söz edilen maliyet kavramı, yalnızca homojen olarak düşünülen emek faktörünü kapsamaktadır. Böylece, ülkeler serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşma yoluyla ekonomik refaha ulaşabilecektir (Bayraktutan, 2003:175-176).

➤ **Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi**

Ricardo (1817, 1971: 154, 338-341), mutlak üstünlük teorisini geliştirerek üretim maliyetlerinin farklılığın derecesi ile ilgilenmiştir. Yani, karşılaştırmalı üstünlük teorisi, dış ticaretin, mutlak değil karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gerektiğini ortaya koymuştur. Bir ülke, ürettiği tüm ürünlerde, diğerine göre daha üstün olsa bile, karşılaştırmalı olarak en çok üstünlüğe sahip olduğu ürünlerde uzmanlaşp daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha kavuşabilir (Bayraktutan, 2003:175-176).

Dış ticaretin yönünü belirleyen bir malın yurtiçi fiyatı ile dünya fiyatıdır. Eğer bir malın yurtiçi fiyatı dünya fiyatından düşükse o mal ihraç edilir. Bu durumda o malı üreten firmalar ve o malın üretiminde faaliyet gösteren işgücü fayda sağlarlarken, o ülkede bu malı talep eden bireyler ve onu girdi olarak kullanan üreticiler bir maliyete katlanırlar. Ancak bu malı arz edenlerin faydası talep edenlerin maliyetinden daha fazladır. Eğer bir malın yurtiçi fiyatı dünya fiyatından yüksek ise o mal ithal edilir ve bu durumda o malı yurtiçinde talep edenlerin sağladığı fayda arz edenlerin katlandığı maliyetten daha fazla olacaktır. Her durumda dış ticaretten elde edilen faydanın maliyetinden daha fazla olacağı görülmektedir (Yıldız, 2009: 15-16).

2.5.2. Modern Dış Ticaret Teorileri

Karşılaştırmalı üstünlükler kuramı uluslararası emek verimliliğinde farklılık doğuran nedenler üzerinde durmaması ve ülkeler arasında yurt-içi fiyat farklılığının nedenlerini açıklamaması sebebiyle Heckscher (1919) ve Ohlin (1933) tarafından eleştirilmiştir (Bayraktutan, 2003: 174-178).

➤ **Faktör Donatımı Teorisi**

Heckscher-Ohlin teorisine göre, zengin olarak bir üretim faktörüne sahip olan ülke, üretimi o faktörü yoğun kullanarak ürettiği mallarda diğer ülkelere karşı karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Bu sebeple üstünlük elde ettiği ve uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken daha az sahip olduğu malları ithal eder. Faktör donatımı, ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri miktarını esas alırken emek ve sermayeye önem vermeyi devam ettirmektedir. Bu bağlamda, emek-zengini ve sermaye-zengini ülkeler, emek-yoğun ve sermaye-yoğun mallar gibi sınıflandırılan ülkelerin, faktör donatımları ve malların, faktör yoğunlukları açısından farklılaştığı düşünülmektedir (Aktaran: Bayraktutan, 2003: 178).

Heckscher-Ohlin modeli iki ülke, iki ürün ve iki üretim faktörü olduğunu varsayar. Malın üretiminde kullanılan toplam işgücü ve sermaye miktarı ülkenin sahip olduğu faktör miktarı ile sınırlıdır. Diğer bir deyişle faktör hareketliliği yoktur. Üretim faktörlerinin sahipleri aynı zamanda üretilen malları tüketenlerdir. Faktör sahipleri standart varsayımları içeren fayda fonksiyonuna sahiptirler ve gelirlerini iki mal arasında paylaştırarak faydalarını maksimize etmektedirler ve bu yolla ekonomik büyüme sağlanmaktadır (Yıldız, 2009: 29).

Fakat 1950'lerin başından itibaren yapılan ampirik testler sonucunda faktör donatımı teorisine karşı duyulan güven sarsılmış ve yeni dış ticaret teorilerine ihtiyaç duyulmuştur.

2.5.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Teknolojideki hızlı gelişmelerle birlikte var olan teoriler günümüz dünyasını açıklamada yetersiz kalmıştır. Yeni dış ticaret teorileri geleneksel teorilerdeki eksikleri gidermek amacıyla geliştirilmiştir. Örneğin; neoklasik ticaret teorileri ülkelerin homojen üretim fonksiyona sahip olduğunu varsayar. Fakat ülkelerin üretim faktörleri birbirinden farklıdır. Neoklasik teoride tam rekabet söz konusu olmasına rağmen ölçek ekonomileri söz konusudur. Yine geleneksel teorilerin tersine faktör yoğunluğu değişmekte ve tersine dönmektedir.

➤ **Nitelikli İşgücü Teorisi**

Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin nedenini araştırmaya yönelik olarak Donald B. Keasing tarafından 1965 yılında üretilen nitelikli işgücü teorisi, nitelikli emek zengini ülkelerin, nitelikli emeğin yoğun olarak kullanıldığı malları üreterek

ihraç etmesini, niteliksiz emek zengini ülkelerinden de niteliksiz emeğin yoğun olduğu malları ihraç etmesini savunur.

Nitelikli işgücü teorisi, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaret farklılığının esas nedeninin ülkelerin sahip olduğu nitelikli işgücü farklılığından kaynaklandığını savunmaktadır. Nitelikli işgücüne sahip ülkeler hangi türde nitelikli işgücü kullanıyorsa o faktörü yoğun olarak ihraç eder.

➤ **Teknoloji Açığı Teorisi**

1961'de Posner tarafından ortaya atılan teori, teknik bilginin geleneksel teorilerde söylendiği gibi bütün ülkelerin kolayca elde edip kullanacağı bir şey olmadığını söylemektedir. Posner teknolojik değişmelerin dış ticarete neden olacağını savunur (Türker, 2002 :12-140). Gelişmiş ülkelerin ileri teknoloji ürünlerini az gelişmiş ülkelere ihraç etmeleri ve bir süre sonra bu ürünleri az gelişmiş ülkelerin de üretmeye başlaması ve böylece ilişkinin tam tersine dönmesi ile ilgilidir (Yıldız, 2009: 37).

➤ **Tercihlerde Benzerlik Teorisi**

Bu teori, Linder tarafından 1961 yılında ortaya atılmıştır Linder, dış ticaret teorilerine talep olgusu katan ilk iktisatçılardandır. H-O modelini talep yönlü bakış açısıyla ele alan bir teoridir. Sanayi malları ticaretinin benzer gelir düzeylerine ve tercihlere sahip ülkeler arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir (Yıldız, 2009: 37). Teoriye göre, ülkelerin kişi başına gelir miktarı ile dağılımı yani talep yapıları ne kadar benzerlik gösterirse aralarındaki ticaret de o kadar yoğun olacaktır (Türker, 2002: 12-140).

➤ **Ürün Dönemleri Teorisi**

Ürün dönemleri teorisinde, önce bir mal ülke içindeki talebe yönelik üretilir ve bu dönemde ürün daha da geliştirilir. Böylece üretim iç talebi aşar ve ihracat başlar. Bir süre sonra bu ürünün lisansının satışını yapmak daha cazip hale gelir ve o ürünü ithal etmeye başlar, yeni ürünlerin geliştirilmesi aşamasına geri dönlür (Yıldız, 2009: 37).

➤ **Monopolcü Rekabet Teorisi**

Endüstri-İçi ticaret olarak da bilinen monopolcü rekabet teorisi konusundaki ilk çalışmalar Helpman ve Krugman tarafından yapılmıştır. Teori, ölçeğe göre artan getirinin dış ticaretin nedeni olduğunu savunmaktadır.

Ölçeğe göre artan getiri durumuna sahip ülkelerde, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlük olsa bile, ülkelerin yapısal özellikleri, zevk ve tercihleri,

teknolojik gelişmişlikleri ve faktör donanımları aynı bile olsa ölçeğe göre artan getiri sebebiyle dış ticaret yapılabilir. Ölçek ekonomilerinin olması durumunda, büyük miktarda üretim yapmanın avantajı ülkelerin uzmanlaşmasına ve birbirleriyle ticaret yapmasına fırsat vermektedir. Ülkelerin ölçek ekonomilerinden yararlanmak için uzmanlaşmalarının yanında benzer faktör yoğunluğuna sahip malların çift yönlü ticaretinin yapılmasını yani endüstri içi ticareti de açıklamaktadır (Türker, 2002: 12-140).

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Yatırımda buldukları ülkeler için sermaye kaynağı olarak teknolojik yenilik ve istihdam yaratan doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik ve sosyal hayatta olan gelişmelerden olumlu etkilenmişlerdir. Bu süreçte çok uluslu şirketler üretimlerini avantajlı buldukları ülkelerde yapmayı tercih ederken, gelişmekte olan ülkeler de ekonomik büyümelerini arttırmak istediklerinden doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini desteklemektedirler. Ekonomi teorisinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kaynak kullanımı, altyapı yatırımları ve teknolojik gelişmeyi artırıcı etki yapan doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.

Neoklasik teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlar, toplam yatırımların miktarını ve etkinliğini artırarak ekonomik büyümeyi arttırabilmektedir. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye oluşumu ve istihdam artışına yol açarak, sermaye malı ihracatını artırabilmekte, bilgi ve tecrübeli yöneticiler gibi kaynaklar getirebilmekte, teknolojinin gelişmesi ve yayılmasına katkıda bulunabilmektedir. Bu şekilde verimlilik artışı sağlanabilecek ve ekonomik büyüme desteklenmiş olacaktır.

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmi üzerinde de birtakım etkileri vardır. Doğrudan yabancı yatırımları açıklayan bazı teorilerde yabancı yatırımlar sonucu istihdam artışının gerçekleşebileceği öngörülebilmektedir. Örneğin; ekletik paradigma olarak da bilinen OLI teorisine göre, konumsal avantaj, içselleştirme avantajı ve mülkiyet avantajı, bir uluslararası şirketin yabancı yatırımda bulunabilmesini sağlayan ve bir arada bulunması gereken koşullardır. Bu teoriye göre yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelerde yeni istihdam olanakları oluşturabilmekte ve yerli şirketlere göre daha çok istihdam yaratabilme aşamasında diğer firmalara kıyasla daha başarılı olabilmektedir. Aynı şekilde dış

ticaret teorilerinden ürün devreleri teorisi de doğrudan yabancı yatırımlar sonucu ev sahibi ülkede istihdam artışının yaşanacağını öngörmektedir. Bu teoriye göre yeni üretilen bir mal; son durumuna gelene kadar geçen süre içerisinde üretim maliyetinin daha az olduğu farklı ülkelere kaydırılmakta ve bu ülkelerde yeni istihdam imkanlarının oluşmasına katkıda bulunabilmektedir. Bu doğrultuda doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke ekonomilerinin istihdamı üzerinde etkili olduğu yönünde bir görüş birliğine varılmıştır. Fakat bu görüş birliğine rağmen gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik durgunluklar, sermayenin yoğun olarak kullanıldığı yatırım politikaları, yerel ve uluslararası taşeronluk hizmetlerinin gelişimi, çokuluslu şirketlerin maliyet azaltıcı politikalar sebebiyle istihdam edilen kişi sayısındaki artışın, doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın altında kaldığı gözlenmiştir (Ekinci, 2011: 71-73).

Efe (2002)'ye göre doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye, teknoloji, uluslararası ticaret, istihdam ve yönetim bilgisi alanlarındaki birikimleri arttırarak ekonomik kalkınmayı pozitif yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın hızlanması da doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir. Bu etkileşim, ev sahibi ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlara karşı neden istekli olduklarını açıklayabilmektedir (Efe, 2002: 1).

Ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkileri birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Lewer (2002) ticari serbestleşmeyi, mal ve hizmet akışı önündeki doğrudan veya dolaylı kısıtlama ve kontrollerin kaldırılması şeklinde ifade etmekte ve ticari açıklığın artmasıyla, ucuz iş gücünün de yardımıyla gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşabilmesi için önemli bir fırsat olarak ele almaktadır. Lewer sermaye birikimi yoluyla ticaretin uzun vadede kazanç getirdiğini söyler. Sanayileşmenin erken dönemlerinde gelişmekte olan ülkeler ve onların karşılaştırmalı üstünlüğüne göre düşük maliyetli işgücü yardımıyla tüketim mallarında ihracat eğiliminde olacağını belirtmektedir (Lewer, 2002: 313).

Ades ve Glaeser (1999) ise ekonomik büyümenin, piyasa genişliğiyle yakından ilgili olduğunu ortaya koyarak, ticari serbestleşmeyi, hem yeni ürünlerin oluşturulması, hem de pazar payının arttırılmasına imkan sağlayan bir olgu olarak yorumlamışlardır. Bununla birlikte Lee(1993), ülkelerin üretimde kullandıkları girdilerin hem yerel hem de ithal olabileceğini, dolayısıyla da böyle dışa açık bir ekonomide, ticari serbestliğin önündeki gümrük tarifelerinin, uzun dönemde ülkenin ekonomik büyümesini ve kişi başına düşen gelirini olumsuz anlamda

etkileyebileceğini savunmaktadır. Rodrigues ve Rodrik (2000) ise özellikle dış ticaret politikalarının gelişmekte olan ülkeler için ele alındığında, ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir rolü olduğunu ve bütün ülkelerin iktisadi büyümeyi hızlandırmasının en iyi yolunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Dolar (1992)'ye göre de ticaretin dışa açılmasıyla ihracatta olan artışla birlikte dışa açılan ekonomilerin daha hızlı büyüdüğü gözlenmektedir. Bunun yanında ihracat artışı, ithal edilen girdi ve makinelerin kolay elde edilebilmesini sağlayarak gelişmekte olan ekonomilerde teknolojik ilerlemenin hız kazanmasına da yardım edecektir (Aktaran: Özel ve Sezgin, 2014: 285).

Serbestleşme doğrudan yabancı yatırımları artırarak da ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. G. Kore'de dağıtım hizmetleri serbestleştirilmeden önce (1982-1990 döneminde) 20.1 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım var iken, serbestleşme ile birlikte 1996-1997 döneminde 586.6 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Fakat, bu örneğe dayanarak GOÜ'lerde hizmetlerin serbestleşmesi ile birlikte doğrudan yabancı yatırımların kesin olarak artacağı sonucuna varılmamalıdır. Rodrik (2000)'in de belirttiği gibi serbestlik (açıklık) tek başına yeterli değildir, diğer şartların varlığı da çok önemlidir. Serbestleşme stratejisini tamamlayacak unsurlar olmadan dışa açılma fazla sonuç vermeyecektir. Başarılı sonuç almak için makroekonomik istikrarı sağlamak ve dünya şartlarındaki hızlı değişimlere uyum sağlayacak kurumlarının (yasal koruma ve sosyal sigorta) geliştirilmesi gereklidir (Çatalbaş, 2005:122-123).

Akgün (2008), uluslararası ticaret ve büyüme arasındaki en güçlü bağlantılardan birinin yatırım aracılığıyla olacağına işaret ederek doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler hakkında yaptığı çalışmada birtakım sonuçlara ulaşmıştır: Ticaret, yatırımları etkilerken yatırımlar da verimliliği etkileyerek büyümeyi arttırmaları. Ticaret, kaynakların daha etkin dağılımı, ölçek ekonomileri ve yatırım mallarının daha düşük maliyeti vasıtasıyla yatırımın getirisini arttırabilir. Ek olarak yatırım, ticareti yapılabilen sermaye mallarını içeren teknoloji ile teknolojik transfer kaynağıdır. Ticaret aracılığıyla dış piyasaya açılan firmalar iç piyasada daha geniş bir piyasa ile karşılaşmaktadır. Piyasa hacmi genişledikçe üretim daha etkin ellerde toplanarak yabancı yatırımları çekmektedir. Ticaretin yatırım kanalı ile büyümeye doğru giden sürecinde doğrudan yabancı yatırım oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasındaki sermaye akışının bir

piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine transferi şeklinde meydana gelmektedir. Doğrudan yabancı yatırım, sermaye oluşturma yanında, teknoloji, yöneticilik bilgisi, know-how ve uluslararası boyuttaki dağılım ağlarını içeren büyüme artırıcı özelliklerin çoğunu barındırmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım akışı böylece ev sahibi ülkede sadece sermaye birikim seviyesini etkilemez, aynı zamanda teknoloji transferi ve bilgi yayılımı yolu ile ev sahibi ülkenin verimliliğini de etkileyebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, iç ekonomideki yatırım oranını arttırmasına rağmen, toplam yatırımlardaki payı küçüktür. Nitekim verimlilik üzerinde potansiyel pozitif bir etkiye sahip olan ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır. Çok uluslu şirketler yabancı bir ülkede yatırım yaptığında o ülkeye sermaye mallarını da getirmiş olurlar ve kendi teknolojilerinin bir kısmını ev sahibi ülkedeki kendi yan kuruluşlarına transfer ederler. Gelişmekte olan ülkeler ÇUŞ aracılığıyla kendi yerli firmalarının mevcut teknolojilerini geliştirmek için sanayileşmiş ülkelere elde edilen teknoloji transferini teşvik etmeyi umarlar. Böylece doğrudan yabancı yatırımlar, marka, teknolojik yenilik ve yöneticilik bilgisi gibi nitel varlıkların transferini ve yatırımcıya yatırımını denetleme yetkisini de içerir. ÇUŞ, yabancı bir ülkede doğrudan yabancı yatırım yaparken yatırım yapılan ülkeye genellikle döviz transferi yapmaktadırlar. Aynı zamanda, bu firmalar döviz girişi sağlamadan makine ve fiziki donatım şeklinde de doğrudan yatırım yapabilmektedirler (Akgün, 2008: 27-29).

Öte yandan, küreselleşme sürecinde sermaye akışı daha çok, kısa vadeli ve spekülasyon alanlarına eğilim göstermektedir. Miktar ve nitelik açısından biçim değiştiren yatırım hareketleri özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkileyebilmekte, bu ülkelerde ekonomik istikrarsızlığa ve finansal krizlere sebep olabilmektedir. Teknoloji ve bilgi ağlarıyla finans piyasalarının birbirine bağlandığı küresel bir ekonomide sermayenin kısa zamanda ülkeyi terk etmesi, Rusya ve Asya krizlerinde olduğu gibi ciddi bir kriz dalgasına sebep olabilmektedir (Aras, 2011: 6-7).

Finansal liberalizmin ekonomik büyüme üzerine etkisi, mobilizasyon üzerine kuruludur. Yatırım için etkin kaynakların kullanımı, ekonomik büyümenin başlangıç hızlanması için gerekli koşuldur. Ekonomik büyümenin parasallaşmasıyla ortaya çıkan finansal serbestleşme olgusu, finansal piyasalar ve bankacılık araçlarıyla, ekonomideki sermaye birikiminden yararlanarak, uygun tasarrufların uyumunu

sağlayabilmek fikrini savunur. Bu şekilde, yüksek yatırımı gerektiren, getirisi yüksek teknolojilerin kullanımına izin verilmektedir. Böylece finansal araçlara kıyasla yatırım fırsatlarındaki yükselişlerle beraber daha yüksek getirili tasarruf sahipleri ortaya çıkabilmektedir. Aynı anda, sermayenin verimliliğinde meydana gelen artışla beraber, ekonomik büyümenin hızlanması sağlanmaktadır (Duman ve Lee, 2000:2-3).

Finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerine etkilerini inceleyen diğer bir çalışmada finansal açılmanın yatırımların miktarı ve verimliliği üzerine etkisi araştırılmış, finansal serbestleşmeyi savunan McKinnon ve Shaw'ın hipotezleri üzerinde durulmuştur. McKinnon ve Shaw'un teorisine göre; finansal baskıların kalkması ile daha rasyonel faaliyet gösterecek olan finansal kuruluşlar sayesinde, kaynaklar verimli alanlara aktarılacak ve iktisadi büyüme hızlanacaktır (Musullugil, 2007: 2).

McKinnon–Shaw'un iyi bir takipçisi olan Kapur'un yaklaşımının ana düşüncesi ise finansal serbestleşmenin ardından yatırımın miktar olarak gelişmesinin iktisadi büyümeyi hızlandırmasıdır. Kapur, yatırımı finanse edecek fonların sayısını ve böylece yatırımları arttırdığı için faiz oranlarındaki yükselişin büyümeyi geliştirdiğine inanarak, finansal liberalizasyonu desteklemiş ve bu doğrultuda bir model sunmuştur. Bu yaklaşıma göre yüksek faiz oranı tasarrufları teşvik eder, bu ise bankacılık sektörünün kredi olarak kullanılabileceği kaynaklarında gelişmeye yol açar ve yatırımlar nicel olarak artar. McKinnon, yatırımların GSYH içerisindeki payının artırılması kadar yatırımların kalitesinin de üzerinde durulması gerektiğini ve sermayenin verimliliğine yeterince önemin verilmediğini belirtmiştir. Yatırımın kalite yönünden gelişmesi finansal aracılığın güçlenmesi ile gerçekleşmektedir. Reel faizlerin yükselmesi ile girişimciler faiz maliyetinin üzerinde getiri sağlayacak alanlara yönelmek isteyecekler ve ancak bu verimli yatırımlar ile mümkün olabilecektir. Bu durumda finansal kuruluşlar da yüksek kâr getirecek verimli yatırımlara kaynak aktaracaklardır. Dolayısıyla finansal baskı politikalarının yatırımların verimliliğine olumsuz etkisi vardır. Yatırımcı penceresinden bakıldığında; düşük verimli yatırım projelerine sahip girişimcilerin davranışları göze çarpmaktadır. Nitekim finansal serbestleşmenin ardından faiz oranı tavanının kaldırılması ve faizlerin yükselmesi ile birlikte bu tür girişimciler ödeyecekleri faiz

oranının oldukça altında kalan kârları nedeniyle düşük verimli veya verimsiz yatırımlarından vazgeçeceklerdir (Musullugil, 2007: 16-39).

Sonuç olarak finansal serbestliğin ekonomik büyüme oranlarının artırılmasına katkıda bulunduğu ve büyümeyi doğrudan etkileyen bazı öğeleri de etkilediği düşünülmektedir. Tasarrufların artırılması, sermaye maliyetinin azaltılması, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi ve yurt içi finansal yapıların geliştirilmesi ile birlikte ekonomik büyümenin artacağı yönünde görüşler yer almaktadır (Prasad vd., 2003: 8; Aktaran: Bakan ve Şentürk, 2012:49).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye ekonomisi bir bütün olarak ele alınarak tarihsel gelişme süreci içerisinde incelenmelidir. Var olan ekonomik yapının taşlarını oluşturan etmenlerin nedensellik ilişkileri içinde değerlendirilmesi ekonomik olguların bütüncül ve çözümleyici olması açısından önem taşımaktadır. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin nedensellik ilişkilerinin belirlenmesinde, sermaye birikiminin dış kaynakları ve bunların kullanım biçimi ile dış ticaret temel açıklayıcı değişkenler işlevi görmektedir.

Türkiye ekonomisi tarihsel süreçte altı ana bölüme ayrılarak incelenmiştir. İlk bölüm; Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren on yıllık süreci kapsayan “Kuruluş Yılları”, ikinci bölüm; devletçilik politikalarının belirlendiği “Devletçilik ve Sonrası”, üçüncü bölüm; ikinci dünya savaşı sonrası yıllarını kapsayan “Toplumsal Dönüşüm Hız Kazanıyor”, dördüncü bölüm; 1960-1980 yıllarını kapsayan yirmi yıllık kalkınma planlarını anlatan “Planlı Gelişimin Dayanakları”, beşinci bölüm; ekonomide dönüşüm sürecini anlatan 1980 sonrası “Ekonomi Politikasında Köklü Dönüşüm” ve altıncı bölüm; son on beş yıllık dönemi kapsayan “Son Gelişmeler” başlıkları altında kronolojik olarak anlatılmaktadır.¹

2.1. Kuruluş Yılları (1923-1933)

Cumhuriyetin ilk on yılının ekonomik gelişmelerinin anlatıldığı, kuruluş yılları dediğimiz bu dönem, daha sonraki gelişmelerde belirleyici olmuştur. Dönem, yapısal anlamda ileri düzeyde bir yeniden düzenleme veya yapılanma dönemi olarak görülmektedir.

Kuruluş yılları ekonominin temel niteliklerinin belirlendiği, biçim ve yön bakımından içeriklerin yer aldığı 1923 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile başlamıştır. Kongre, yabancı yatırım çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı şekil ve niteliği anlatmak açısından önemlidir. Ayrıca bu dönemde özel girişimciliğin

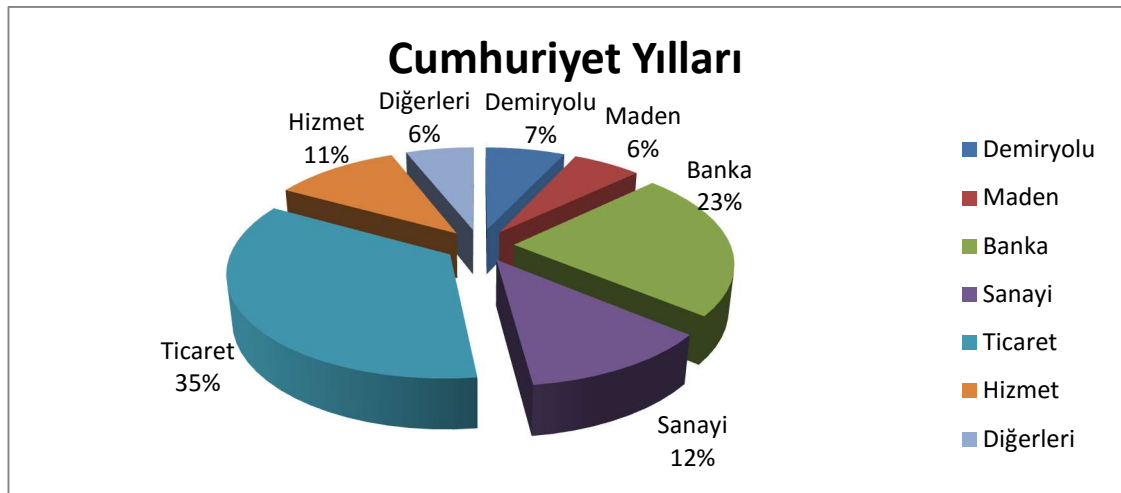
¹ Tarihsel gelişme ile ilgili bölüm başlıklarının hazırlanmasında KEPENEK Y. ve YENTÜRK N. (2003) kitabının tasnifinden yararlanılmıştır.

canlandırılması adına, kredi olanaklarının ve eğitim, haberleşme ve ulaştırma gibi altyapı ve teknik hizmetlerin devlet tarafından sağlanması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2003: 32).

2.1.1. Yabancı Sermaye Yatırımı

Kuruluş yılları dönemi sanılanın aksine ülkeye bir ölçüde de olsa yabancı sermaye girişlerinin olduğu dönemdir. Bu sermaye girişleri, Osmanlı imparatorluğundan farklı şekilde bağımsız değil, Türk vatandaşları ile ortaklıklar kurularak gerçekleştirilmiştir. 1923 yılında Türkiye’de tamamen yabancı sermayeli bankalar ve anonim şirketler de vardır. Cumhuriyetin ilanından sonra dahi Türkiye’de yabancı bankalar şubeler açmışlar ve yabancı ortaklı Türk anonim şirketleri kurmuşlardır. 1920-1930 yılları arasında aktif olan 201 Türk anonim şirketinden 66’sında yabancı sermayenin yer aldığı saptanmıştır. Ancak 1930 yılına gelindiğinde ülke sanayisi hala çok cılız ve sınırlıydı. Sanayi işletmelerinin yalnızca %4’ü elektrikli motor kullanmaktaydı. İster yerli, ister yabancı sermayeli olsun özel şirketlerin bir sanayileşme sürecini başlatacak yeterli ölçüde sermaye birikimi yoktu. Durum böyleyken, Türkiye dışarıdan kredi alarak sanayileşme sürecini başlatmıştır (atam.gov.tr). Kısacası, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilmesi adına yapılan çalışmalara rağmen devletleştirmeler nedeniyle ülkeye istenilen düzeyde yabancı sermaye gelememiştir (Karluk, 2007:579).

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımı Cumhuriyet Yılları
(%Payları)

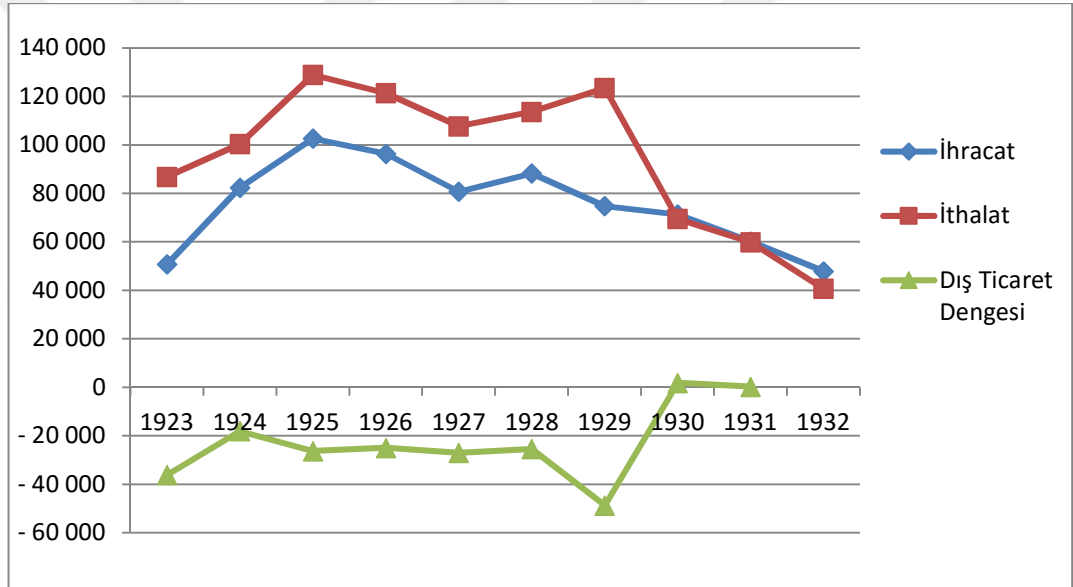
Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, ŞENER ve KILIÇ (2008)’ in çalışmasından alınmıştır.

Bu dönemde yabancı sermayeli ortaklıkların 73 milyonluk toplam sermaye içindeki payı 31,5 milyon TL ile %43 civarındadır. Bu dönemde yabancı sermayeli ortaklıklar, genellikle sanayi, çimento, elektrik, havagazı, dokuma ve gıda gibi kollarında yoğunlaşmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 41).

2.1.2. Dış Ticaret

Cumhuriyetin ilk beş yılında ülkenin gümrük tarifelerini saptama ve dış ticareti düzenleme yetkileri çok sınırlıydı. 1929'da Lozan Anlaşması ile konulan süre sonunda, dış ticaretin düzenlenmesi bir yasa ile sağlandı. Bu yasayla özellikle sınai üretim olmak üzere yerli üretimin, dış rekabete karşı korunması sağlandı. Bu sayede Osmanlı'nın son on yılları dâhil, ilk kez dış ticaret fazlası elde edildi.

Grafik 2: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1923–1932 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

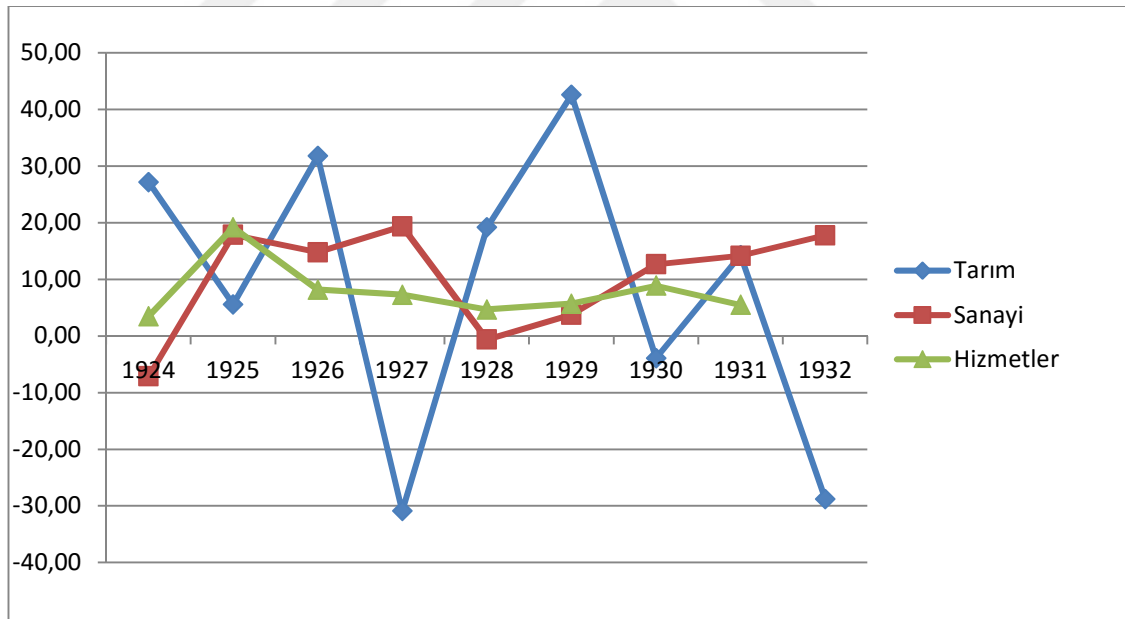
Tablo dış ticaret alanındaki gelişmeleri açıklamaktadır. Grafiğe göre ihracat dönem başlarında önemli artışlar gösterse de daha sonraki yıllarda giderek azalmaktadır. Bunun sebebi olarak 1929 yılı ekonomik buhranına bağlı olarak ihracatta önemli yeri olan ülkelerin ekonomik gücünün azalması gösterilmektedir. İthalatta ise 1929' a kadar bir azalma eğilimi görülmektedir. Dolayısıyla, 1929 yılı dış ticaret açığının en fazla olduğu yıldır. İthalat-ihracat verilerinden de anlaşılacağı üzere kuruluş dönemi sırasında ülkenin dış ticaretinin giderek azalan bir eğilim sergilemesi iki nedene bağlanmaktadır. Birincisi, dış ticareti düzenleme yetkisi elde eden hükümetin gümrük vergilerini, sağlık malzemesi ve diğer yasalarda yer alan

vergi bağımsızlığı dışında kalan tüm ithalat mallarında %16'dan %40'a çıkarmasıdır. Buradaki amaç, kamu gelirlerini arttırmanın ötesinde, yerli üretimi koruma ve Osmanlı zamanında düşülen dış borç tuzağına düşmemektir. İkinci neden ise, “büyük buhran” olarak adlandırılan ve özellikle gelişmiş kapitalist ekonomilerde görülen bunalım nedeniyle dış ticaretin sınırlandırılmasıdır. Bu sebepler, Türkiye'nin 1930'ların başında iç ve dış koşulların değişimiyle giderek daha kapalı ve dışa bağımlılığı daha az olan bir ekonomi haline geldiğini göstermektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003).

2.1.3. Ekonomik Gelişmeler

Kuruluş dönemi süresince incelenen verilere dayalı yapılan tahminlerde ulusal gelirin çok kararsız, inişli-çıkışlı bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum büyük ölçüde tarımsal üretimdeki değişimler ve tarımsal ürün fiyatlarının iç ve dış piyasa koşullarınca belirlenmesiyle açıklanabilir.

Grafik 3: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları,1923–1932

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, KARLUK (2007)' un çalışmasından alınmıştır.

Tarımsal üretimin durumu diğer tüm sektörlerdeki gelişmeleri de belirleyici niteliktedir. Tarımsal üretimin iyi olması diğer sektörlerde de canlılığa yol açmaktadır. Tarımdan sonraki en büyük pay hizmetler kesiminde görülmektedir. Ticaret ile birlikte ele alınırsa, hizmetlerin, toplam ulusal gelirdeki payı 1927'den sonra, çoğunlukla, tarımsal gelirden daha fazladır.

Kuruluş yıllarında fiyatların ortalama % 4 oranında artış gösterdiği göz önünde tutulursa, gerçek gelir artışının özellikle dönemin ilk yıllarında yüksek olduğu söylenebilir. Ancak gelir artışı ekonomik bunalımında etkisiyle dönemin sonlarında aynı düzeyde olmamıştır.

2.2. Devletçilik ve Sonrası (1933-1946)

O döneme özgü toplumsal ve ekonomik şartların bir sonucu olan devletçi ekonomi politikaları, bugünkü ekonomik yapıyı belirleyen başlıca gelişmelerden biri olarak kabul edilmektedir. Doğuşu üzerine değişik yorum ve tartışmalar olmakla beraber, somut koşulların zorlaması sonucunda meydana geldiği düşünülmektedir.

2.2.1. Yabancı Sermaye Yatırımı

Bu dönemde Türkiye’de yabancı sermaye oldukça içe dönük bir politika izlemiştir. Bu gelişmede, özellikle 1931’den sonra uygulanan devletçilik rejiminin etkisi büyük olmuştur (Karluk, 2007: 580).

Devletçi dönemin sermaye hareketlerini biçimlendiren üç yönlü bir denge politikasından söz edilebilir. İlki para sunumudur. Dönem boyunca dolaşımdaki para miktarı hiç arttırılmamış; parasal denge korunmuştur. İkincisi; bütçe dengesidir. 1940’lara dek devlet bütçesinin gelir gider dengesinin korunmasına çalışılmıştır. Üçüncü olarak dış ticaret dengesine dikkat edilmiştir. Cumhuriyet hükümetleri, 1930’lu yıllarda dış ekonomik ilişkilerin gelir-gider yönüyle dengeli olmasına özen göstermişlerdir. Üçlü dengenin en büyük yararı, enflasyon ve dış açık sorunlarıyla karşılaşmayan bir ekonomik ortamın sağlanmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 63).

Daha önceki yıllarda yabancılara devletçilik politikası adı altında satılan demiryolları, limanlar, madenler gibi işletmeler bu dönemde “millileştirme” politikaları kapsamında ülke ekonomisine tekrar kazandırılmıştır. Gerçekleştirilen devletleştirmeler bu dönemdeki yabancı sermaye girişini sınırlandırmıştır. Devletçilik politikaları adı altında doğrudan yabancı yatırımın ülke içindeki miktarını azaltmaya yönelik yapılan bu millileştirmeler İkinci Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir (Şener ve Kılıç, 2008: 29). Bu millileştirmelerle birlikte, 1930’da yürürlüğe konan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, doğrudan yabancı yatırımları kısıtlayıcı bir şekilde kullanılmıştır. 1954 yılına kadar Türkiye’de yabancı sermayeyi teşvik eden bir yasal düzenlemenin olmaması da Türkiye’nin yabancı yatırımlar

açısından çekiciliğini olumsuz etkileyen etkenler arasında sayılabilir (Bozdağlıoğlu, 2014: 38).

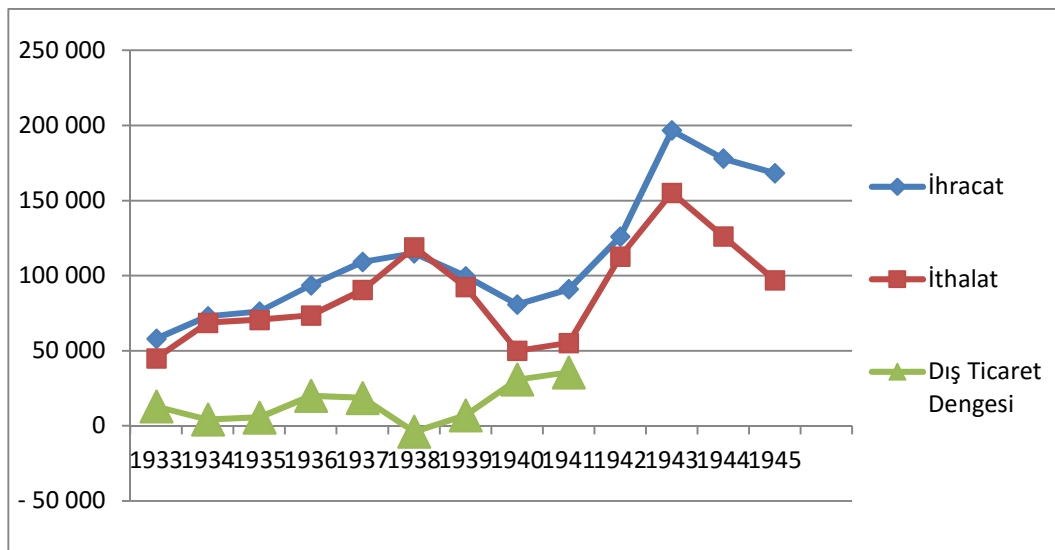
İncelenen dönemde doğrudan yabancı yatırım girişleriyle ilgili veriler elde edilememiştir. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların yok sayılacak kadar az olduğunu söylemek doğru olacaktır.

2.2.2. Dış Ticaret

Devletçilik uygulaması sırasında dış ticarete birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde dış ticaret politikasının amacı dış ticaret açığından kaçınmaktır. Bu amaç için genellikle ikili anlaşmalar yapılmıştır. Bu ikili anlaşmalar, Türkiye'nin mal ihraç ettiği ülkelere mal alması, yerli malların ithalatının sınırlandırılması ve ikili anlaşma konusu olan malların ithalatında serbestlik faaliyetleri şeklinde gerçekleşmiştir.

1934 yılında kurulan Dış Ticaret Ofisi ile faaliyetler yürütülürken 1936'da dış ticaret bütçelerinin hazırlanması yoluna gidilmiştir. 1937 yılında ikili anlaşmaların kaldırılarak dış ticaretin serbestleşmesi yönündeki çalışmalar dış ticaretin açık vermesiyle beraber terkedilmiş ve ticarete yeniden sınırlama getirilmiştir. Bu politika ile 1938 yılı hariç dış ticaret sürekli fazla vermiştir. Bunda, bu dönemde izlenen döviz kuru, ihracat ve ithalat rejim ve politikalarının önemli rolü vardır (Karlık, 2007: 486).

Grafik 4: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1933–1945 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

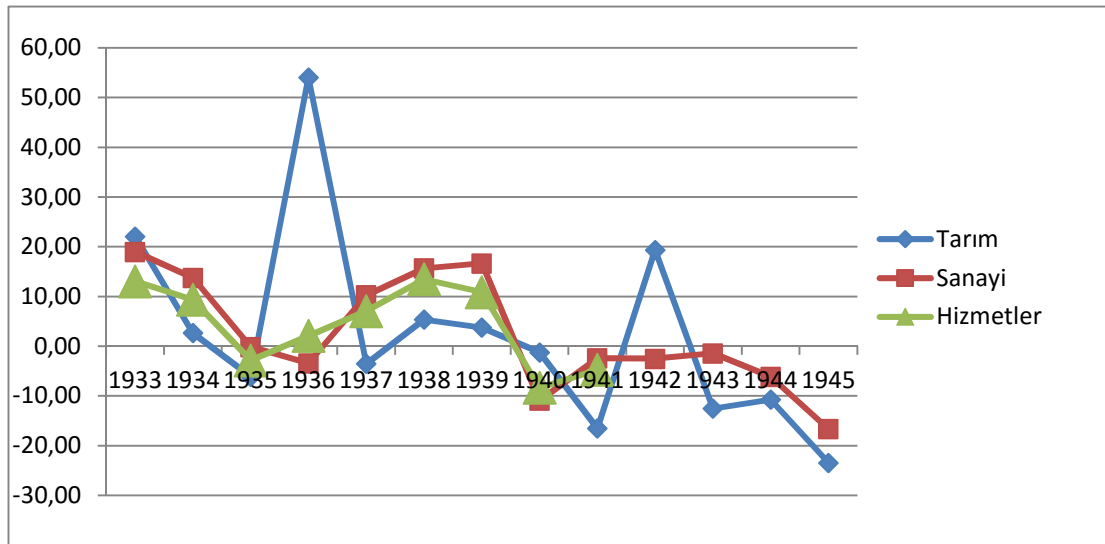
Grafiğe bakılarak dış ticaret hacminin tüketim mallarına getirilen sınırlamalar sebebiyle giderek daraldığı görülmektedir. Dış ticaret hacmi, dönem süresince önceki dönemlere göre %15 dolaylarından % 5 dolaylarına düşmüştür. Yani dış ticaret, milli gelirden daha az oranda artmış ve böylece ekonomi içindeki payı azalmıştır. Sonuç olarak, ekonominin daha kendi kendine yeten ve kapalı bir nitelik kazandığı söylenebilir. Bu dışa kapalı durum uygulanan politikalar ve savaş koşullarından ileri gelmektedir.

Dış ticaretin sürekli fazla vermesi altın ve döviz stoklarının artışına yol açmıştır. Savaş yıllarında ülke 260 milyon dolarlık döviz ve altın rezervi ve 60 milyon dolarlık da çevrilemez yabancı paraya sahip bulunmaktadır. Kısacası, ülkede bu dönem dış ticaret yönünden güçlü bir biçimde geçmiş, dış açık verilmemiştir.

2.2.3. Ekonomik Gelişmeler

Dönemin ekonomik koşullarına bakıldığında savaş yıllarına kadar ulusal gelirin sabit fiyatlarla sürekli arttığı görülmektedir. Yılda ortalama yüzde %9'a ulaşan bu hızlı büyümenin, özellikle sanayi kesimindeki gelişmelerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Grafik 5: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1933–1945

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, KARLUK (2007)' un çalışmasından alınmıştır.

Bu dönemde sanayinin toplam ulusal gelirdeki payı 1933'te %16,7 den 1939'da yüzde 18'e yükselmiş ve 1945'te durumunu korumuştur. 1933-1939 dönemi yani savaş öncesinde tarım ve sanayinin yani üretken kesimlerin geliştiğini, savaş

yıllarında ise hizmetlerin giderek geliştiğini ve gelirin yarısının hizmetler sektöründe oluştuğu görülmektedir.

İkinci dünya savaşının bir başka önemli görünümü sabit fiyatlarla toplam ulusal gelirin 1942 yılı hariç sürekli azalma eğiliminde olduğudur. Büyük ölçüde tarım ve sanayideki üretim azalmalarının sonucu olan bu olgu; savaş döneminde insan gücü kaynaklarının üretken sektörlerde tutulamaması, bu sektörlerde kredi olanakları sağlanamaması gibi etmenlere bağlanabilir. Ancak en önemli nedeninin hızlı fiyat artışları döneminde, yatırılabılır kaynakların büyük ölçüde kısa dönemde çok kar getiren hizmet kesimlerinde kullanılması olduğu söylenebilir.

2.3. Toplumsal Dönüşüm Hız Kazanıyor (1946-1960)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında izlenen ekonomi politikaları daha sonraki gelişmelerin anlaşılması adına önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmesi ve ekonominin dış yardım ve yabancı sermayeye açık hale getirilmesi, özel sermaye birikimini artırarak ekonomik ve toplumsal gelişmeyi tümüyle etkileme sürecine girmiştir.

Dönemin özellikleri; iç ve dış siyasette serbest piyasa koşullarının hüküm sürmesi, özel girişimciliğin canlandırılması için her koşulun sağlanması, devletçiliğin ve özellikle sanayide kamu yatırımlarının kısıtlanması, tarımda makineleşmeye gidilmesi ve karayolu ulaşımına önem verilmesi ve yabancı özel yatırımların özendirilmesi yönünde politikalar izlenmesidir.

2.3.1. Yabancı Sermaye Yatırımı

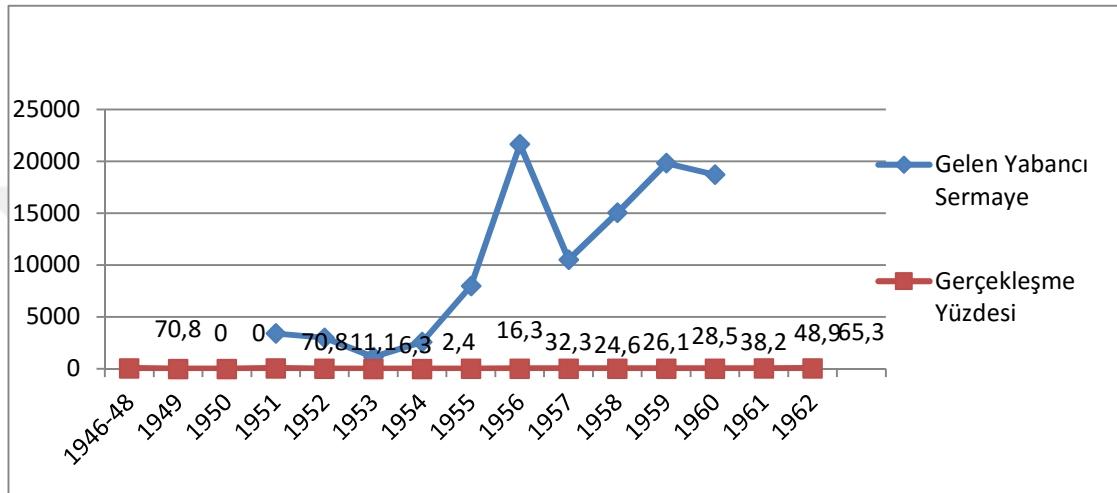
Dönemin belirleyici özelliklerinden biri olan doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişi için alınan ilk tedbir, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanuna dayanılarak çıkarılan ve kambiyo ilişkilerini düzenleyen bir karar olmuştur. Kararda, döviz olarak getirilmesi zorunlu kılınan yabancı sermayenin tarım, sanayi, ulaştırma, turizm gibi sektörlerde yatırılması öngörülmektedir. Bu kararla aynı doğrultuda 1962 yılında alınan kararla birçok özel yabancı sermayeli ortaklık kurulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2003: 100).

Doğrudan yabancı yatırım Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle bilinçli bir şekilde ülkeye çekilmeye çalışılmış ve 1954 yılında dünyanın o zamanki en liberal mevzuatı olan 6224 sayılı yasa çıkarılmıştır.

Bunlara rağmen bu dönemde ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermaye gelememiştir (Karluk, 2007:581)

Dönem süresince yüksek faizli ve kısa dönemli yabancı özel sermayeden dış ticaretin finansmanında yararlanılmış, ayrıca özel kesime uzun dönemli dış kredi sağlanmıştır. Bu sürecin ithalat girdi olarak kullanıldığı ölçüde üretime dolaylı olarak katkı sağlayacağından söz edilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 101)

Grafik 6: Dış Sermaye Kaynakları, 1946-1962 (Bin TL, %Payları)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, BOZDAĞLIOĞLU (2014), KEPENEK ve YENTÜRK (2003) çalışmalarından derlenmiştir.

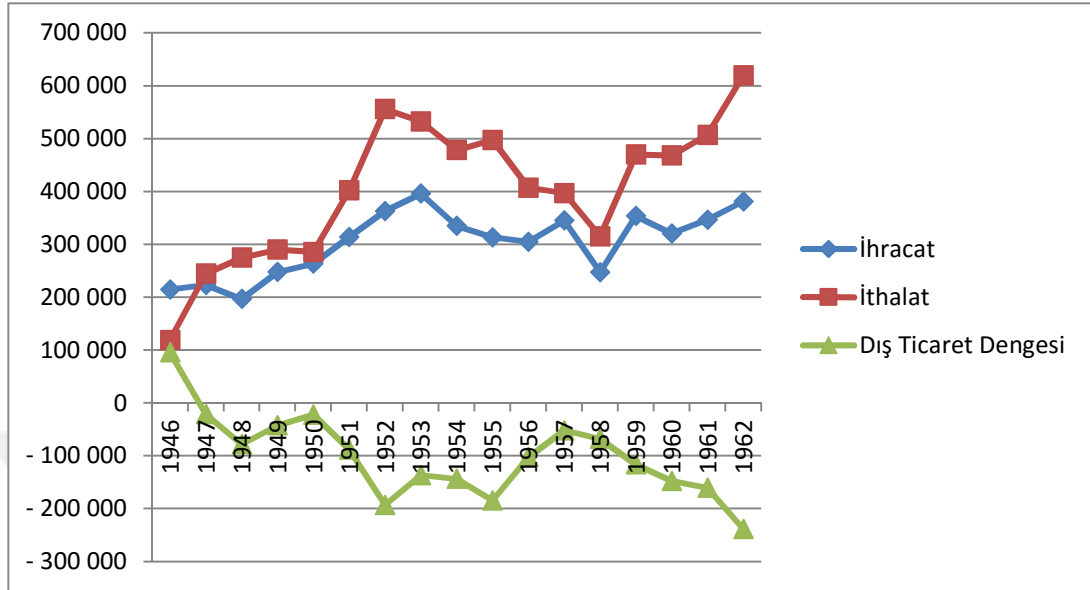
1950 yılında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Özendirme Yasası gereğince gelen yabancı sermaye, toplam doğrudan yabancı yatırım girişlerinin sekizde birini oluşturmaktadır. Grafiğe bakılarak 1957 ve 1960 yılları haricinde dış sermayenin sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Dönem süresince gelen yabancı yatırımın %95'lik bölümü sanayi kesimine yatırılmıştır. Bunun sebebi, yasal düzenlemeler ve o yıllarda iç pazarın yapısı ve genişliğidir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 101).

2.3.2. Dış Ticaret

Ekonomi politikasındaki köklü değişmeye paralel olarak bu dönemde dış ticaret etkinlik kazanmıştır. 1946 devalüasyonundan, 1953'e kadar göreceli bir serbest politika izlenirken dış ödeme güçlükleri yaşanması üzerine öncelikle ithalatta sınırlamaya gidilmiş ve daha sonra 1958 devalüasyonu yapılmıştır. Savaş sonrası dönemin serbest piyasa koşullarına ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamaya yönelik olarak yapılan devalüasyonun asıl amacı, fiyat ve miktar sınırlamalarının

kaldırılarak ithalat artışını belirli bir seviyede tutmak ve ihraç ürünlerinin dolar cinsinden fiyatının düşürülmesiyle ihracatı arttırmak olmuştur.

Grafik 7: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1946–1962 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

Grafik 7' de 1958 devalüasyonu sonrasında, ithalat ve ihracatın gelişimi sürecinde dış ticaretin önceki dönemin aksine sürekli açık verdiği görülmektedir. İthalat ve ihracatın artış göstermesine rağmen ithalatın hızlı bir artış göstermesinin sebebi, yapılan yabancı yatırım ve dış yardımlarla beraber alınan yeni tüketim tarzının tüketim malları talebini arttırmasıdır.

Bu dönemde ithalatın hızlı yükselişi 1953' e kadar sürmüştür. Bu zamana kadar ticaret devamlı açık vermesine rağmen dış yardım ve borçlanma ile ithalat kısıtlanmadan sürdürülmüştür. Fakat borçlanma dahil dış finansman kaynaklarının tükenmesi ithalatın sınırlandırılması zorunluluğu doğurmuştur. Bu durumlar sonucunda 1958'de tekrar devalüasyon yapılmıştır.

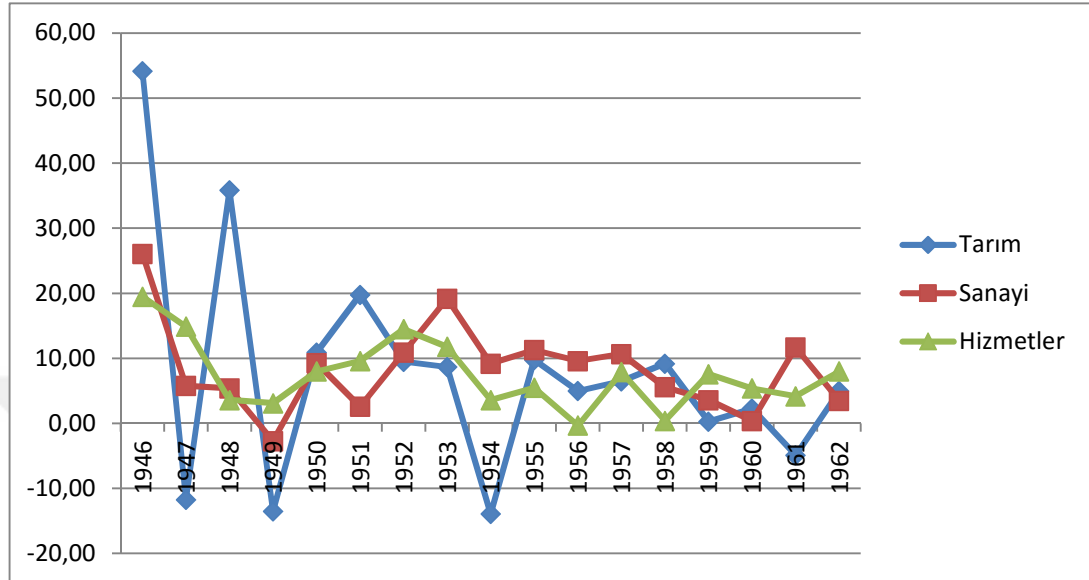
Bu dönemde izlenen ekonomi politikasına bağlı olarak dış ticaret “serbesti, denetim ve yeniden serbesti” süreçlerini izlemiştir. Bu süreçler ekonomik gelişmede belirleyici bir etmen olmuştur.

2.3.3. Ekonomik Gelişmeler

Dönem süresince milli gelir sabit fiyatlarla yılda %5-6 civarında ortalama bir büyüme göstermiştir. Büyüme hızı 1950'lerin ilk yarısında çok yüksektir. Milli gelir içinde tarım kesiminin göreceli payı azalmış, buna karşın sanayi ve hizmetlerin payı

önemli oranda artmıştır. Kişi başına düşen gelir dönem süresince yılda ortalama %2,5 oranında artmıştır. Kişi başına ulusal gelirin artış hızı dönemin nüfus patlamasıyla beraber düşünüldüğünde başarılı sayılmaktadır.

Grafik 8: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1946-1960

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, KARLUK (2007)' un çalışmasından alınmıştır.

Ekonomik gelişmenin sektörel dağılımında tarım kesiminin toplam çalışanların %78 oranını içerdiği bilinmektedir. Buna karşılık ulusal gelirden %35-40 pay almaktadır. Sanayinin işgücü içerisindeki oranı %10 olmasına rağmen toplam gelirdeki payı %16-17 civarında iken, hizmetler sektörünün işgücündeki oranı %15 olmasına karşın ulusal gelirdeki payının %40-45 dolaylarında olduğu görülmektedir.

Bu dönemde tüketim kalıplarının değişmesiyle tüketim eğiliminin arttığı ya da marjinal tüketim-gelir oranının yükseldiği söylenebilmektedir. Bir yandan dışa açılmanın, bir yandan hızlı kentleşmenin yayılmasıyla tüketim, temel mallardan dayanıklı tüketim malları doğrultusunda genişlemiş, gösteriş tüketimi yaygınlaşmıştır.

2.4. Planlı Gelişmenin Dayanakları (1960-1980)

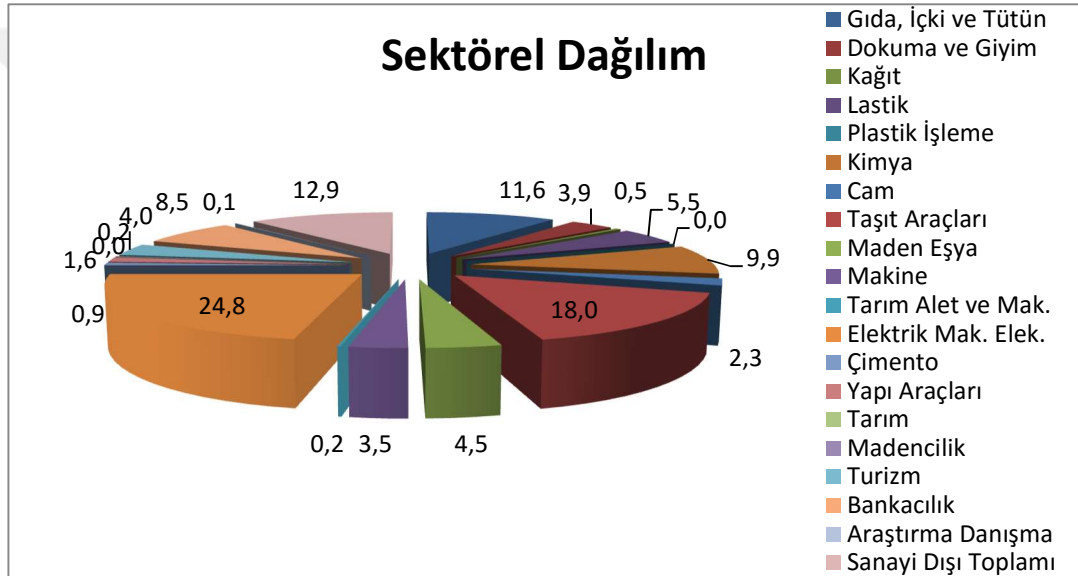
Dönem, ithalattan ziyade ithal ikamesi yöntemiyle sanayileşmenin bilinçli bir uygulamasına tanıklık etmektedir. 1950'li yılların sonunda yaşanan ekonomik ve siyasal bunalım sonrasında uygulamaya koyulan planlı kalkınma 1970'li yılların sonunda daha ağır bir ekonomik ve siyasal bunalımla sona ermiştir. Bu dönemde

hazırlanan dört kalkınma planı da kamu kesimi için emredici, özel kesim için de yol gösterici nitelikte olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2003: 141-143).

2.4.1. Yabancı Sermaye Yatırımı

Planlı dönemin başında ve kalkınma planlarında ekonominin dış kaynaklara bağımlılığının azaltılması düşünülmeye rağmen dış kaynak gereksinmesi artmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar içinde 1954 tarihli Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çerçevesinde gelen yabancı sermaye hem miktarı hem niteliği açısından önemli ve belirleyici olmuştur.

Grafik 9: 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasasından Yararlanan Ortaklıkların Sektörel Dağılımı (31 Aralık 1980)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, KEPENEK ve YENTÜRK (2003) çalışmasından alınmıştır.

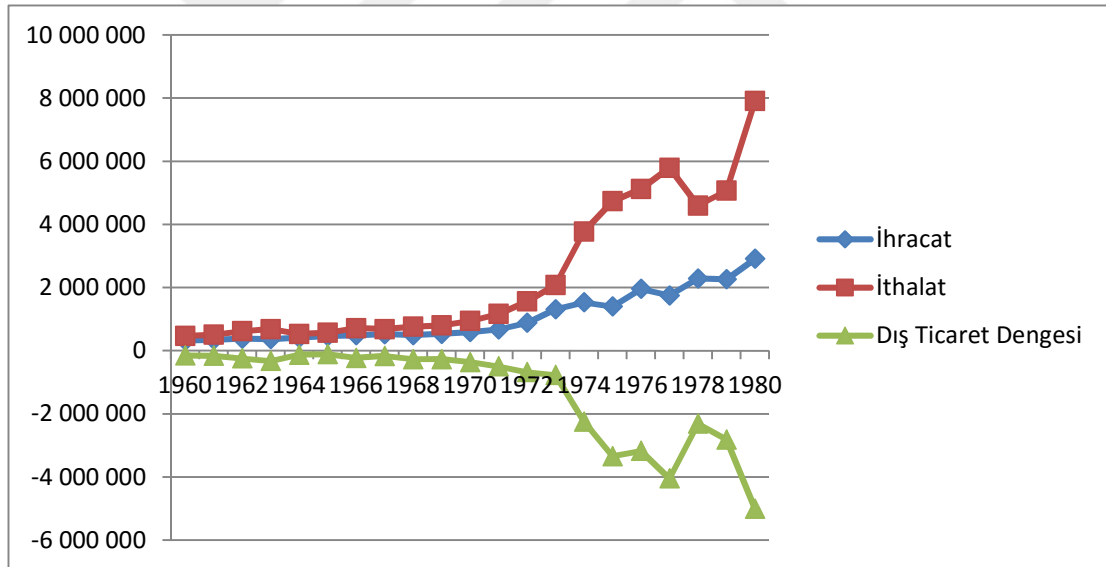
Toplam doğrudan yabancı yatırım girişinin, birinci plan döneminde 115, ikinci plan döneminde 183 ve üçüncü plan döneminde 362 milyon dolar olduğu bilinmektedir. Yabancı yatırımcıların Türkiye ekonomisini giderek daha çekici veya kârlı bulduğu düşünülmektedir. Sektörler bazında incelendiğinde yatırımların giderek dayanıklı tüketim malı üretimine yöneldikleri ve sermaye yoğunluğunun arttığı görülmektedir. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırım genellikle sanayide yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu dönemdeki yabancı yatırımların daha az miktarda yerli sermayeyle ortaklık halinde olduğu görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 141-189).

2.4.2. Dış Ticaret

1963-1967 dönemlerini kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planının amaçlarından biri dış ödemelerde dengeye ulaşılmasıdır. Bu amacın temel aracı ise hızla, ithalat yerine yerli üretimin gerçekleştirilmesidir. Böylece dış ticaret açığının kapatılacağı ve ekonominin dışa bağımlılığının azalacağı yönündeki görüş, amaçlananın tersi sonuç vermiş olsa da ekonomik politikanın ana eksenini oluşturmaktadır.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre dış ticaret açığı bir kısır döngü oluşturmaktadır. İthalatın sınırlı düzeyde kalması yerli üretimi de sınırlandıracak ve ihracat arttıramayacaktır. Bu sebeple özendirme politikası izlenmiş ve yatırım için ithalat vergilerinin bağışlanması, ihracata prim verilmesi, yatırım indirimi ve hızlandırılmış amortisman gibi bir takım politikalar izlenmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 141-150).

Grafik 10: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1960–1980 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

Dış ticaret dengesi ilk kez 1974 yılında 2.2 milyar dolar açık vermiş ve milyar sınırını aşmış, daha sonraki yıllarda da milyarlı açıklar hızla gelişerek devam etmiştir. 1970'li yıllarda dış ticaret açıklarının büyümesinde, bu dönemde özellikle 1973 yılından sonra petrol fiyatlarındaki artışların etkisi olmuştur (Karluk, 2007: 486-487).

Darbe sonucu askeri yönetim tarafından hazırlanan III.Beş Yıllık Kalkınma Planında amaç Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) ile imzalanan Katma Protokolüne göre tam üyeliği sağlamaya yönelik reformlar gerçekleştirmektir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise ihracatı arttırmak başlıca amaçlar doğrultusunda yer almaktadır. İhracatın yılda yüzde 18 den fazla artışı amaçlandığından sınai üretimde ithalat yerine yerli üretim politikası sürdürülmüş, dış ticarete ikili ilişkilere yönelme, gelişmekte olan ülkelerle ekonomik ilişkilerin artırılması, buna karşılık AET ile ilişkilerin bir süre dondurulması politikaları uygulanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 150-187).

2.4.3. Ekonomik Gelişmeler

Planlı gelişmenin dönemleri kalkınma planları bazında incelendiğinde ortak amaçlarından en önemlisinin ekonominin her yıl belli bir oranda büyümesini temel aldıkları görülmektedir. İlk beş yıllık kalkınma planı, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi on beş yıllık bir çerçevede düzenlemeyi amaçlamıştır. Bunu ekonominin yıllık yüzde 7 büyüme hızına ulaşması hedefiyle gerçekleştirmek istediği görülmektedir.

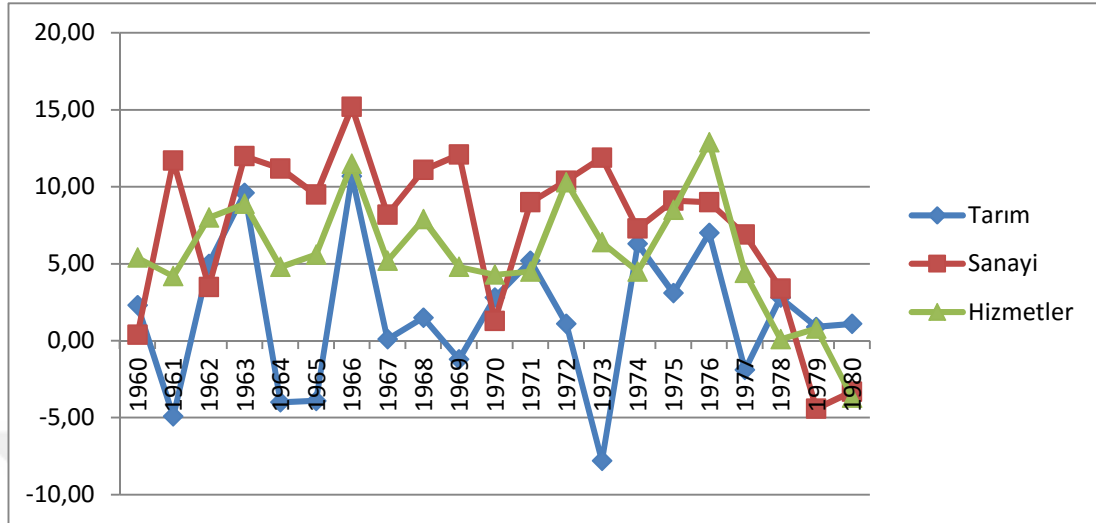
1968-1972 yıllarını kapsayan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde temel amaç tıpkı ilk plandaki gibi katkılı ulusal gelirin yılda ortalama %7 büyümesidir. Bu amacın yanında istihdam yaratma, tasarrufların artırılması, ekonominin dışa bağımlılığının azaltılması vb. hedefler büyüme hızına bağlı olarak düşünülmektedir.

12 Mart 1971'de yapılan askeri hareket ortamında hazırlanan III.Beş Yıllık Kalkınma Planında, kamu kesimi öncülüğünde sınai üretim yapısını değiştirerek hızlı büyümenin sağlanması vurgulanmaktadır. Ayrıca adalet ve eğitim sisteminde meydana gelen değişikliklerin ve kamu kesimi reformlarının, ekonomik gelişmenin gereklerine uygun bir biçimde yapılması amaçlanmaktadır.

Bu bölümde son olarak yer alan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, diğer dönemler gibi ekonomik bunalımın dış ödeme güçlüğü ve enflasyon gibi geleneksel göstergeleriyle fakat daha ağır bir nitelik taşımaktadır. Bu planda yıllık büyüme hızı %8,2 olarak öngörülmektedir. Ekonomik büyüme, daha eşitlikçi bir gelir bölüşümüyle birlikte sağlanmalıdır. Bu sebepten köylüye yönelik politikalar

geliştirilmiş, kooperatifleşme ve kırsal kesimin pazara açılması sağlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 141-187).

Grafik 11: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1960-1980

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler KARLUK (2007)' un çalışmasından alınmıştır.

2.5. Ekonomi Politikasında Köklü Dönüşüm (1980-2000)

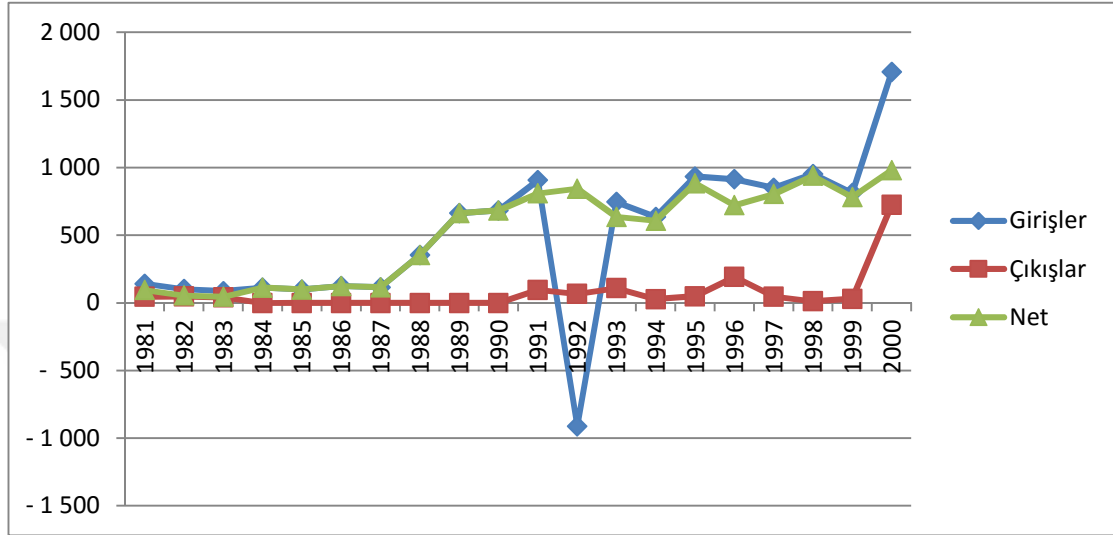
Planlı kalkınma döneminden beklenen başarıya karşın ekonominin çok daha ağır bir bunalıma sürüklenmesi 1980'den itibaren bir takım yeni ekonomi politikası kararları alınmasına sebep olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonomide bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu ekonomi politikasının belirleyici özelliği, piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların ekonomiye ışık tutmasıdır. Tüm mal ve hizmetler için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek ve üretici ve tüketiciler kendilerine en yararlı veya karlı buldukları girişimleri serbestçe yapabileceklerdir. Fiyat serbestisi hem ülke içinde hem de uluslararası ticarete de geçerli olmalıdır.

2.5.1. Yabancı Sermaye Yatırımı

24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarından sonra Türkiye dışa açık bir kalkınma stratejisi benimsemiş ve dünya ekonomisiyle bütünleşmeye önem vermiştir (Karluk, 2007: 581). 24 Ocak programının uygulanmaya başlamasıyla, yabancı yatırımı daha çok özendirme amacıyla politik ve yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bazı sektörlerde yabancı yatırım sonucu elde edilen üretimin belirli oranda ihraç edilmesi koşulu getirilmiştir.

Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası doğrultusunda özellikle bankacılık alanında yabancı yatırım izni verildiği, bunun yanında yabancı yatırımın başta tarım olmak üzere turizm ve diğer hizmet sektörlerine girişi doğrultusunda bir takım kolaylıklara gidildiği görülmektedir.

Grafik 12: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Dağılımı, 1980-2000

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler KARLUK (2007)' un çalışmasından alınmıştır.

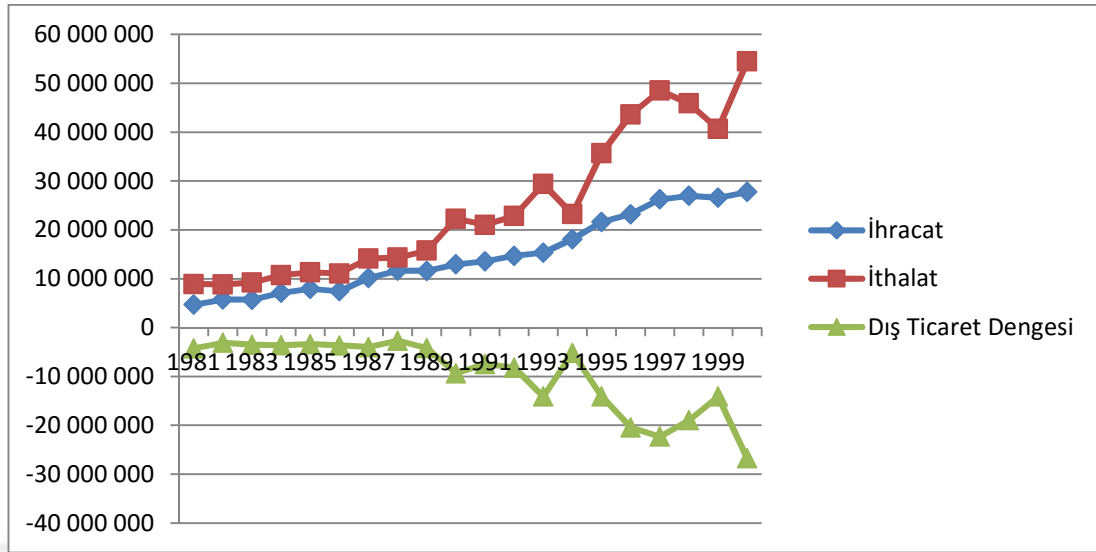
Kısacası, bu dönemde uygulanan kararlılık programı kapsamında doğrudan yabancı yatırım ile ilgili kolaylıklar getirilmiş, faaliyet alanları genişletilmiş ve çok daha özendirici davranma amaçlanmıştır. Program sayesinde, yabancı yatırımlarla beraber ödemeler dengesi açığının giderileceği, tasarrufların arttırılacağı ve teknoloji transferi sorunlarının sağlıklı şekilde çözüleceği düşünülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 141-189).

1987 yılından 2000’li yılların ortalarına kadar geçen süre için, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, büyüme oranı ve gayri safi sabit sermaye oluşumu arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Karluk, 2007: 585).

2.5.2. Dış Ticaret

Dış ticaret açığını gidermeye yönelik olarak bu dönemde ihracatın artırılmasına önem verilmiş, ihracatın artması doğrultusunda para ve maliye politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda devletin ihracatçılar için döviz tutma yetkisinin genişletildiği, kredi sübvansiyonlarının sağlandığı, vergi iadesi altında parasal destek sağlanması gibi faaliyetlere gidildiği görülmektedir.

Grafik 13: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 1981–2000 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

Dış ticaretin ithalat ayağında ise giderek serbestlik sağlanmıştır. Ekonominin daha rekabetçi bir ortama geçirilmesi ve bu yöntemle verimliliğinin artırılması, iç piyasada fiyat artışlarının sınırlı tutulmasıyla tüketicinin korunması ithalatın serbestleştirilmesindeki başlıca sebeplerdir.

Bu dönemde ithalat genellikle yurtiçinde üretilmeyen ya da yerli üretimin iç talebi karşılayamadığı mallardan oluşmaktadır. İthalat, 1980 yılından sonra hızlı bir artış göstermiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 80 dolaylarına kadar erişmiştir.

Buna rağmen, 1990 yılından sonra görülen ciddi dış ticaret açığı sonrasında finansal serbestliğe gidilmiş TL'nin reel olarak değer kazanması sağlanmıştır. Fakat TL'nin değerlenmesi, dış pazara yönelik ve dışalım ile rekabet eden sektörlerin rekabet gücünde azalmaya neden olmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 193-223).

1990 yılından sonra cari açıklar, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok konuşulmuştur. 1993 yılında Türkiye'de cari açık/GSYH oranının %3,6 'ya ulaşması, diğer ekonomik sorunlarla birleştiğinde kriz sinyali vermiş ve 1994 ve 2001 krizlerinin kaçınılmaz olmasına sebebiyet vermiştir (Karluk, 2007: 489).

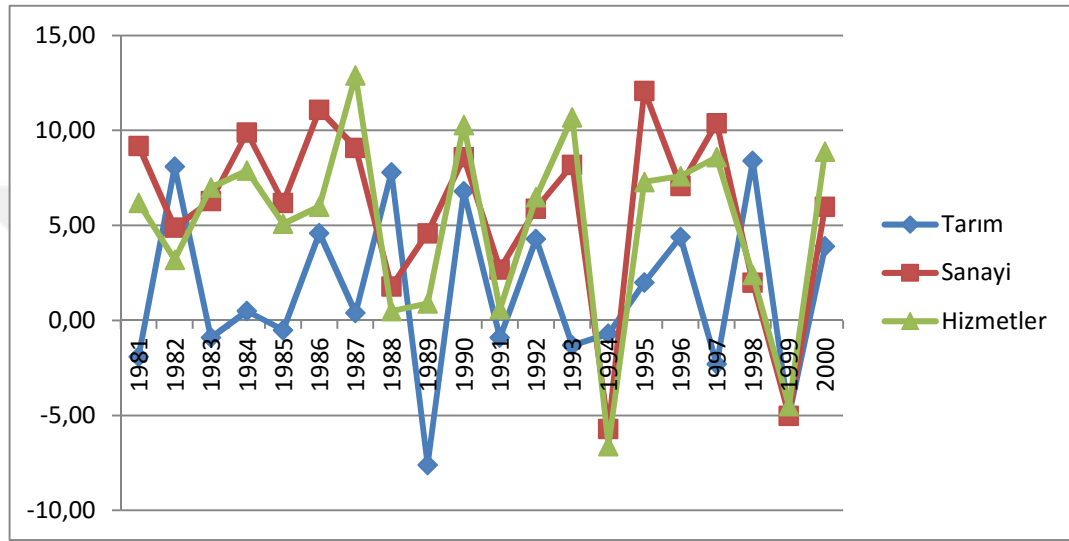
2.5.3. Ekonomik Gelişmeler

1980 sonrasında ekonomik büyümenin belirleyicisi ihracattır. Bu dönemde hazırlanan V., VI. ve VII. Kalkınma planlarında bahsedilen yıllık ortalama büyüme hızı önceki dönemlerde hazırlanan planlardan çok daha düşük ölçüde tutulmuştur.

Çünkü bu dönemde asıl amaç büyüme hızını arttırmak değil, ihracatın artırılmasıdır. İhracatın artırılmasına yönelik politikalar genellikle sanayi ürünlerinin ihracatına dayanmaktadır.

Dışa açılmacı büyüme politikasıyla büyüme hızı, inişli çıkışlı bir özellik göstermektedir. Özellikle 90 sonrası bu dalgalanma çok belirgindir. Bu dalgalanmasının en büyük sebebi ekonomik istikrarın bulunmayışıdır.

Grafik 14: Türkiye'nin Sektörlere Göre Büyüme Hızları, 1980-2000

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler KARLUK (2007)' un çalışmasından alınmıştır.

Bu dönemde yaşanan ekonomik büyümenin planlama ya da kalkınma gibi olgularla bağı tamamen kopmuş durumdadır. Nitekim 1995 yılında gerçekleşen büyüme hızı planlanan büyümenin neredeyse iki katı büyüklüktedir. Ekonominin 1990'lı yıllarda bu denli dalgalı bir eğilim göstermesi plansızlığa bağlanabilir. Bir ekonominin piyasa sarsıntıları karşısında belli bir düzeyde büyümesi beklenirken Türkiye'nin bunu sağlayamadığı görülmektedir.

Sektörel büyüme hızları da, genel olarak toplam büyümenin eğilimlerini yansıtmaktadır. Tarım sektörü diğer iki sektörle karşılaştırıldığında çok inişli çıkışlı büyüme hızı gösterirken, sanayi ve hizmetler görece olarak istikrarlı bir büyüme sergilemektedir. 1990'lı yılların sonunda tarımın %15, sanayinin %25 ve hizmetlerin de %60 bir pay ile oldukça düzenli bir konum kazanmış oldukları sonucuna varılabilir (Kepenek ve Yentürk, 2003).

2.6. Son gelişmeler (2000-2015)

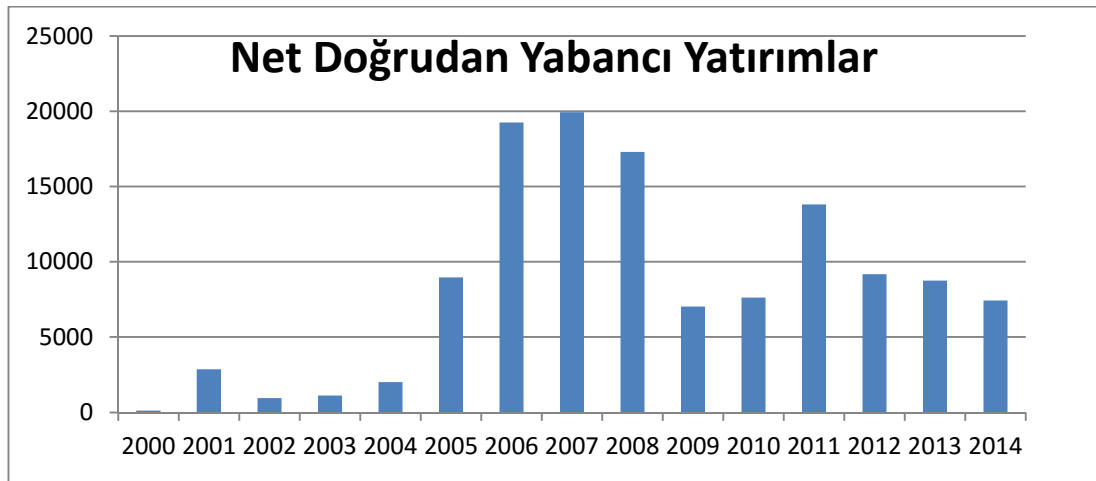
Türkiye, 2002'den beri devam eden reformları sayesinde kamu bütçesi dengesi, iktisadi büyüme ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerde birtakım başarılar yakalamıştır. Bu reformlar ile ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmış ve bunda başarılı olunmuştur.

2.6.1. Yabancı Sermaye Yatırımı

Yabancı yatırımları çekmek için büyük bir iç pazar, avantajlı bir coğrafi konum, uygun emek maliyeti ve geniş iletişim ağı gibi birçok avantaja sahip olan Türkiye tüm bunlara rağmen bu alanda istediği sonuca ulaşamamıştır. Türkiye'de yatırım alanlarının iyileştirilmesine ve bürokrasinin azaltılmasına ilişkin faaliyetlerin sonucu ortaya çıkan buna rağmen istenilen rakamlara ulaşamayan yabancı yatırımları arttırmak üzere yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla Türkiye'de yatırım yapmayı planlayan yabancı yatırımcıların şirket kurmak ve yatırım yapmak amacıyla izin alma zorunluluğu kalkmıştır.

Türkiye'deki yabancı sermaye akışı 2006 yılında GSYH'nın %5'i seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında 22 milyar doları aşan doğrudan yabancı yatırım 2009'da küresel krizin etkisiyle keskin bir düşüş yaşamıştır (Erçakar ve Karagöl, 2011: 19).

Grafik 15: Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Dengesi, 2000–2012 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TCMB Ödemeler Dengesi İstatistiklerinden derlenmiştir.

2001 ekonomik krizi sonrasında, yeniden yapılandırma programının uygulamaya konulması, doğrudan yabancı yatırıma ilişkin de düzenlemeler

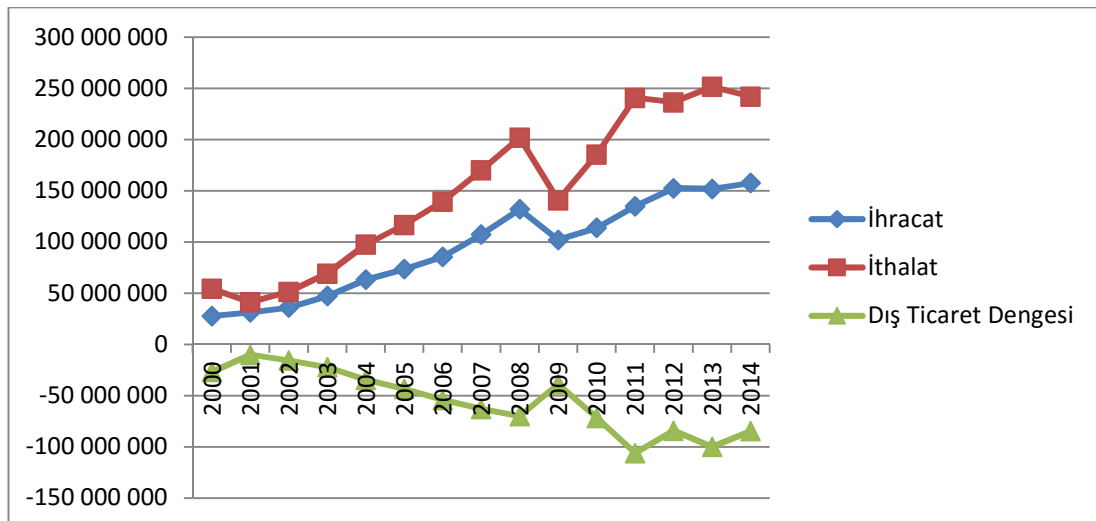
getirmiştir. Bu bağlamda 6224 sayılı kanun, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu ile değiştirilmiştir. Bu kanun ile yapılan düzenlemeler DYY girişlerinde artışlar meydana getirmiştir. 2002 yılından sonra Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir yapıya kavuşması, yatırımcılar açısından ülkeye duyulan güveni arttırmıştır. Krizin etkilediği 2008 ve 2009 yılları hariç 2000’li yıllarda DYY girişleri artmıştır. 2010 yılı itibariyle DYY girişleri tekrar toparlanma sürecine girmiştir. Doğrudan yabancı yatırımın sektörlere göre dağılımına bakıldığında hizmet sektörünün yoğun olduğu, buna karşılık sanayi sektörünün istenilen düzeylere ulaşamadığı görülmektedir (Erçakar ve Karagöl, 2011).

Karlık (2007)’ a göre, doğrudan yabancı yatırımlar, ülkenin sabit sermaye birikimine katkıda bulunarak iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırmaktadır (Karlık, 2007: 585).Türkiye ekonomisi son yıllarda yapılan reformlarla uluslararası doğrudan yatırım rakamlarında bölgenin liderlerinden biri olmayı başarmıştır.

2.6.2. Dış Ticaret

2000’li yıllarda dünya gelir ve ticaretinde çok olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen, uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler ve ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri arttırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan gelişmeler ihracatta beklenen artışın gerçekleştirilmesini engellemiştir. Bu olumsuzluğa rağmen, 2000 yılında ihracat 1999 yılındaki azalışı tersine çevirerek yüzde 4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır.

Grafik 16: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri, 2000–2014 (Bin \$)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

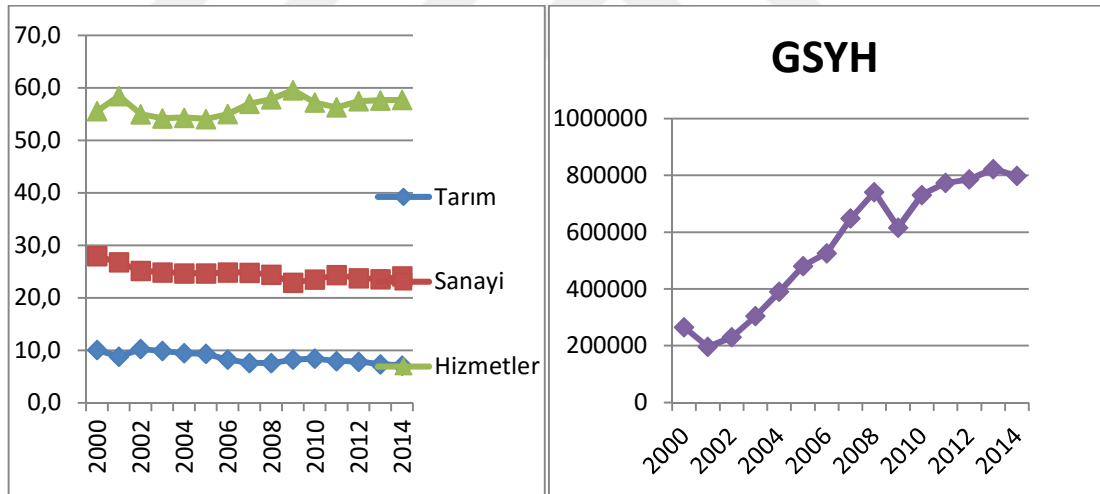
Dış ticaretin ekonomideki payını görmek amacıyla yıllar itibariyle dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payına bakıldığında, 2002 yılında %48,4 olan oranın, 2003 yılında %48,7'e, 2004 yılında ise %54,7'ye yükseldiği görülmektedir.

Ekonomik büyümenin makroekonomik değişkenleri dışa açık Türk ekonomisinde ihracat parametrelerinden etkilenmektedir. Türkiye'de büyüme ihracat hipotezi bakımından anlamlıdır. İthalatın da ihracatın temel girdisi sayılmasından dolayı ithalat artışıyla büyüme arasında da ilişki bulunduğu söylenebilmektedir (Bakkalcı ve Argın, 2013: 58).

2.6.3. Ekonomik Gelişmeler

Türkiye ekonomisi, sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar sonucunda 2002 yılından sonra ihracata dayalı, verimlilik artışı ile desteklenen hızlı ve istikrarlı bir büyüme performansı sergilemiştir. Dünya ekonomisi ile daha fazla entegre olunmuş ve dış ticaret hacminde önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır (Karluk, 2007: 489).

Grafik 17: Katkılı Ulusal Gelirin Sektörlere Dağılımı ve GSYH, 2000-2014(%Payları)

Kaynak: Grafikler tarafımızca hazırlanmıştır. Veriler, TÜİK' in veri sisteminden alınmıştır.

2009'da, Türkiye'de GSYH, neredeyse üçe katlanarak 2002 yılındaki 231 milyar dolar seviyesinden 618 milyar dolara ulaşmış ve aynı dönemde kişi başına düşen milli gelir 3.500 dolardan 8.590 dolara ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan kayda değer gelişmeler, ihracat ve turizm gelirlerine de yansımış ve 2002 yılında 36 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2009 yılı sonunda 102 milyar dolara, 2010 yılında ise 113,6 milyar dolara yükselmiş, turizm geliri ise 2002 yılında 8,5 milyar dolardan, 2009 yılında 21 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye, sergilediği üstün performans sayesinde, küresel ölçekte sıra dışı bir "yükselen ekonomi" haline

gelmiş, satın alma gücü paritesine göre GSYH sıralamasında, AB üyesi ülkelerle kıyaslandığında 6. büyük ekonomi, dünyanın ise 16. büyük ekonomisi konumuna yükselmiştir (Erçakar ve Karagöl, 2011: 24). Center for Economics and Business Research'in Dünya Ekonomi Ligi raporu doğrultusunda 2013 yılı içerisinde dünyanın en büyük 17. ekonomisi olan Türkiye, 2014 yılı sonu verileri sonucunda iki basamak düşerek Hollanda ve Suudi Arabistan'dan sonra 19. sıraya gerilemiştir.

2.7. Literatür Taraması

Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisi, dünya ve Türkiye için iki ayrı literatür kullanılarak incelenmiştir. Birinci tablo farklı ülkeler arasındaki doğrudan yabancı yatırım-ekonomik büyüme, dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkilerini ayrı ayrı veya bir arada inceleyen çalışmaları göstermektedir. İkinci tablo ise Türkiye verileri baz alınarak doğrudan yabancı yatırım, ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkilerini ayrı ayrı veya bir arada inceleyen Türkiye Örneği çalışmalarını göstermektedir.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Dünya Ülkeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

İktisat teorisinde, doğrudan yabancı yatırımlar, kaynakların etkin kullanımını ve teknolojik gelişmeyi arttırarak ekonomik büyümeye yol açarlar. Dış ticaret ise, ticari açıklığın artmasıyla gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesine gelmesinde bir basamak olarak görülmektedir.

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Çalışılan Ülkeler	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız			
Baldwin (1994)	İstihdam ve ücretler	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış ticaret	Literatür çalışması	OECD ülkeleri	Doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi yatırımı ikame boyutu, ara ve sermaye malı ihracatına yönelik olma derecesi ve var olan üretim tesislerinin satın alınmasından ziyade yeni tesisler kurma potansiyelinin önemli rol oynadığı bulgusuna erişilmiştir.
Hatemi-J ve Irandoust (2000)	Ekonomik Büyüme	İhracat	Toda Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizi/ (1960-1997)	Türkiye, Yunanistan, İrlanda, Meksika ve Portekiz	İncelenen ülkelerden Türkiye ve Yunanistan için ihracat ve çıktı arasında nedensellik ilişkisi bulunamamış, İrlanda ve Meksika için ihracattan büyümeye, Portekiz için ise büyümeden ihracata doğru bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Dünya Ülkeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar (Devamı)

Hermes ve Lensinsk (2003)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	OLS Yöntemi/ (1975-1995)	Gelişmekte Olan Ülkeler	Yatırımların olumlu veya olumsuz sonuçlarının beşeri sermaye ve finansal piyasa gelişimine bağlı olarak değiştiği sonucuna varılmıştır.
Hunya, Geishecker vd. (2005)	İstihdam	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	(1996-2000)	Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Macaristan, Romanya ve Polonya ve Slovakya	Ülkelerin tamamında yabancı yatırımlardan kaynaklı istihdam artışı sağlanırken, en fazla istihdam artışının sağlandığı ülke Slovakya olmuştur.
Awokuse (2008)	Ekonomik Büyüme	İhracat ve İthalat	Granger Nedensellik Analizi (1990-2002)	Arjantin, Kolombiya ve Peru	İthalatın teknoloji transferi ve ihracat için gerekli ortamı sağlaması kanalıyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceğini
Bertole ve Prete (2013)	Finansal Gelişme	Dışa Açıklık	Panel Veri Analizi/ (1980-2007)	65 ülke	Finansal gelişmenin dışa açıklık üzerine bir takım pozitif etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Literatürdeki çalışmalardan elde edilen genel sonuca göre, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olumlu etkisinden söz edilebilmektedir. Yapılan ampirik çalışmalar göz önüne alındığında, bu çalışmalar da pozitif etkiyi destekler yönde bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye için doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret gibi ekonomik büyüme sağlayan olguların incelenmesi bir gerekliliktir. Türkiye örneğinin incelendiği literatür çalışmalarında genellikle değişkenler arasında nedensellik olup olmadığı ve nedenselliğin yönü konuları üzerinde durulmuştur. Aşağıda Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım-dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği tablo gösterilmektedir:

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Özmen ve Furthun (1997)	Ekonomik Büyüme	İhracat verileri ve reel döviz kuru	Zaman Serisi Analizi/ (1970-1995)	Türkiye'de ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezini test etmeye yönelik yapılan çalışmada, büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlara ulaşılmıştır.
Aslanoğlu (2002)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Granger Nedensellik Analizi (1975-1995)	Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır.
Tuncer (2002)	Ekonomik Büyüme	İthalat, İhracat ve Yatırımlar	Var analizi ve Toda Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizi/ (1980-2000)	İthalattan ihracat ve GSYH' ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, GSYH' dan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Uzun dönem büyümenin ihracatı sürüklediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.(ITH→IHR,ITH→GSYİH, GSYİH→IHR)
Alıcı ve Ucal (2003)	İhracat ve Endüstriyel Üretim	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Var analizi ve Toda Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizi/ (1987-2002)	Doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlarla ihracat arasında pozitif bir ilişkiye rastlanılmadığı, ihracattan üretime doğru tek yönlü nedensellik tespit edildiği ve yabancı yatırımlarla diğer değişkenler arasında nedenselliğe rastlanılmadığı belirlenmiştir. (İHR→ÜRETİM)
İnsel ve Sungur (2003)	Reel ve Finansal Göstergeler	Sermaye Hareketleri	Kantitatif Analiz (1989-1999)	Sermaye hareketlerinin reel ve finansal göstergelerde oynaklıkları artırdığı, ekonomik faaliyetlere kısa dönemli bakış getirdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Nedensellik testleri sonuçları sermaye akımları ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerin kısa dönem dinamik süreç içinde etkileşimde oldukları belirlenmiştir.
Şen ve Karagöz (2005)	İktisadi Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat	Granger Nedensellik Analizi/ (1994-2004)	Çalışmaya göre ihracat kaynaklı büyüme hipotezi Türkiye örneğinde desteklenmekte, fakat doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve büyüme üzerindeki anlamlı bir etkiye yol açmadığı belirtilmiştir.
Erdoğan (2006)	Ekonomik Büyüme	İhracat artışı	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi/ (1923-2004)	İhracat artışı ve büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmış olup %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
Karagöz (2006)	İzin verilen Yabancı Yatırım	İhracat verileri	Zaman Serisi Analizi (1991-2003)	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki anlamlı bulunmamıştır. İhracattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedenselliğe rastlanılmıştır. (IHR→DYY)
Türker (2006)	Ekonomik Büyüme	Dışa açıklık	Var Analizi/ (1988-2005)	Dış ticaretin bir politika aracı olarak milli gelir düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.
Yapraklı (2006)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	GSYH, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığı	Çoklu Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli/ (1970-2006)	DYY, GSYH ve dışa açıklıktan pozitif, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığı değişkenlerinden negatif olarak etkilenmektedir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım ile GSYH ve reel döviz kuru değişkenleri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi gözlenmektedir.

Tablo 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Yapraklı (2007)	Ekonomik Büyüme	Ticari ve Finansal Dışa açıklık	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi/ (1990-2006)	Uzun dönemde ekonomik büyüme ticari açıklıktan pozitif, finansal açıklıktan negatif olarak etkilenmektedir. Ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik, ticari açıklıktan finansal açıklığa doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır.
Örnek (2008)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi (1996-2006)	Doğrudan yatırımların kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etki yarattığı; kısa vadeli sermaye akımlarının ise, kısa ve uzun vadede, yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etki oluşturduğu bulgularına ulaşılmıştır. Aynı zamanda, kısa vadeli sermaye girişleri ile doğrudan yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı tespit edilmiştir. Doğrudan yatırımlardan yurtiçi tasarruflara yönelik bir Granger nedensellik ilişkisi görülmektedir. Aynı zamanda yurtiçi tasarruflardan ekonomik büyümeye yönelik tek yönlü bir ilişki mevcuttur. (DYY→YİT, YİT→GSYİH)
Gerni vd. (2008)	Ekonomik Büyüme	İthalat ve ihracat	Nedensellik Analizi(1989-2007)	İhracatın büyüme üzerine olumlu etkilerine rastlanırken ithalatın modele dahil edilmesiyle ihracatın etkisini kaybetti gözlenmiştir.
Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi (1992-2007)	Doğrudan yabancı yatırımların büyümeyi arttırdığı, özellikle 2002 sonrası dönemde bu etkinin iki katına çıktığı tespit edilmiştir. Nedensellik olarak değişkenler arasında iki yönlüde tek yönlüde bir ilişkiye rastlanılmamıştır.
Kurt ve Berber (2008)	Ekonomik Büyüme	Dışa açıklık	Zaman Serisi Analizi/ (1989-2003)	İhracat ve ithalatın ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenler olduğu, ithalat ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, ithalattan ve büyümeden ihracata tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. (ITH↔GSYİH, ITH→IHR, GSYİH→IHR)
İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009)	Ekonomik Büyüme	İthalat ve İhracat verileri	Amaç Fonksiyonu/ (1989-2007)	Büyüme dinamiğine hem ithalat hem ihracatın birlikte katkı sağladıkları tespiti yapılmıştır.

Tablo 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Acaravcı ve Bostan (2010)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Reel GSYH, Sabit Sermaye Oluşumu, Makine ve teçhizat malları ithalatı, Mal ve hizmet ihracatı, Reel ücret indeksi	ARDL Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri/ (1992-2007)	Türkiye'ye gelen DYY, GSYH ve yurtiçi yatırımlar arasında pozitif yönlü uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca GSYH ve yurtiçi yatırım artışları, uzun dönemde DYY' nin artışına ve DYY' nin artışı da kısa dönemde iktisadi büyümeye neden olmaktadır.
Acaravcı ve Öztürk (2010)	Ekonomik Büyüme	İhracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı/ (1998-2009)	İthalat-doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuş aynı zamanda ithalat ve büyüme arasında çift yönlü, yabancı yatırımlardan ithalat ve büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur. (ITH↔GSYİH, DYY→ITH, DYY→GSYİH)
Koyuncu (2010)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Dışa açıklık oranı, faiz oranı, reel döviz kuru, net uluslararası rezervler, enflasyon oranı (TEFE) ve GSYİH	Eşbütünleşme, Var ve Granger Nedensellik Analizi/ (1990-2006)	Doğrudan yabancı yatırım girişleri gayri safi yurtiçi hasıla, ticari dışa açıklık ve net uluslar arası rezervlerdeki değişimlerden anlamlı derecede etkilenmektedir. Nedensellik olarak, dışa açıklık oranı, GSYH ve uluslararası rezervlerle DYY girişleri arasında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.
Yıldıran (2010)	Yabancı Sermaye Yatırımları	Finansal Riskler	(1996-2005) /OECD ülkeleri	Doğrudan yabancı yatırımlar ile finansal risk unsurları arasında korelasyon ilişkisinin beklendiği gibi faiz, enflasyon ve cari denge ile ters yönlü, reel kur ve borsa değişkenleriyle aynı yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fakat genelde finansal risk unsurlarının dönemde pazar büyüklüğü kadar etkili olmadığı ortaya çıkmaktadır.
Yılmaz (2010)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, ithalat ve ihracat	Zaman Serisi Analizi/ (1991-2007)	İthalattan DYY' ye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu bulunmuştur. İthalat ve ihracat değerleri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. DYY' deki artış ithalattaki genişlemeyi takip etmektedir. (ITH→DYY, ITH↔IHR)
Ekinci (2011)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi (1980-2010)	Doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunurken, doğrudan yabancı yatırımlarla istihdam arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. (DYY↔GSYH)

Tablo 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi; Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar (Devamı)

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Gedikli (2011)	Kalkınma	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Literatür Çalışması/ (1970-2008)/Gelişmekte Olan Ülkeler	Sermaye oluşumunda yabancı sermayenin payı halen minimum düzeydedir. Önemli olan, DYY kârlarının yurtiçi sermaye içerisindeki payını, dünya pazarları ile daha fazla entegrasyonu, teknoloji öğrenmeyi ve yaymayı ve yönetsel vasıfları çarpan etkisiyle artırarak küresel rekabette yer edinebilmektir.
Sandalcılar ve Yalman (2012)	İşgücü Piyasaları (istihdam oranı)	Dışa açıklık oranı	Granger ve Hsiao Nedensellik Analizi/ (1980-2010)	İstihdam oranı ve açıklık oranı değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin varlığından söz edilememektedir. Aynı zamanda Türkiye’de dışa açıklık oranından istihdam oranına doğru negatif yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bir diğer ifadeyle Türkiye’de ticari serbestleşme veya dışa açılma işgücü piyasaları üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. (AO→İO)
Gömlüksüz ve Alagöz (2012)	Ekonomik Büyüme	Enflasyon, Nüfus, Kamu Harcaması, Ödemeler Dengesi, Bütçe açığı, Dış ticaret dengesi	Panel Veri Analizi (2000-2010)/ Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika, Çin, Macaristan ve Türkiye	Nüfusun diğer değişkenlere oranla ekonomik büyümeyi daha fazla etkilediği, enflasyon ve ödemeler dengesi değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı bulgularına ulaşılmıştır.
Yavuz (2012)	Ekonomik Büyüme	İhracat verileri	Zaman Serisi Analizi /(1949-1979) ve (1980-2010)	İhracattan ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup, ilk dönemde ihracatın ekonomik büyümeye katkısının daha çok olduğu tespit edilmiştir. (IHR→GSYİH)
Özel ve Sezgin (2014)	Ekonomik Büyüme	Ticari açıklık	Bootstrap Kantil Regresyon Analizi /(1998-2011)	Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.
Acaravcı ve Kargı (2015)	Kişi başına düşen milli gelir	Kişi başına düşen fiziki yatırım, dışa açıklık oranı ve ihracatta ürün çeşitliliği indeksi	ARDL Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri/ (1995-2012)	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. İhracatta ürün çeşitlendirmesinden dışa açıklık oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmış olup diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi söz konusu değildir. (div→ft)

Türkiye’nin incelendiği çalışmalardan elde edilen bulgular sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında nedensellik ilişkilerine rastlanmış, doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir. Dış ticaret kapsamında incelenen çalışmalarda ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkilerine rastlanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için, dış ticaret, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ile ilişkisinin zaman serisi analizi kapsamında ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracata dayalı büyüme hipotezi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata dayalı büyüme hipotezi ve doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticarete dayalı büyüme hipotezleri ayrı ayrı test edilmiş ve Türkiye için hangi hipotezin geçerli olduğu araştırılmıştır. Modellerde; ihracat, ithalat, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık oranı ve reel gelir değişkenlerine yer verilmiştir. Zaman serisi analizi kapsamında, değişkenler için durağanlık araştırması yapıldıktan sonra aralarındaki uzun dönem ilişkisini incelemek amacıyla eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Eşbütünleşme bulunmadığından dolayı VAR modeli kullanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmış ve itki-tepki analizi ile varyans ayrıştırması analizlerine yer verilmiştir.

3.2. Model ve Veri Seti

Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılmasında üç ayrı model kullanılması planlanmıştır. Bu modeller için, Türkiye’nin 1998 yılının ilk çeyreği ile 2015 yılının üçüncü çeyreği arasındaki dönemlerini kapsayan üçer aylık zaman serileri kullanılmıştır. Analizde kullanılan veriler; ihracat, ithalat, dışa açıklık oranı ve reel gelir göstergesi olan GSYH değişkenlerine ait zaman serisi verilerinden oluşmaktadır.

Tablo 4: Veri Tanımı ve Kaynakları

DEĞİŞKENLER		
TANIMI	AÇIKLAMASI	KAYNAĞI
GSYH	1998 fiyatlarıyla gayri safi yurtiçi hasıla (Bin TL)	TCMB veri dağıtım sistemi
X	1998 fiyatlarıyla ihracat (Bin TL)	TCMB veri dağıtım sistemi
M	1998 fiyatlarıyla ithalat (Bin TL)	TCMB veri dağıtım sistemi
OP	Dışa açıklık oranı (%)	TCMB veri dağıtım sisteminden (X+M)/GSYH oranı kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.
FDI	1998 fiyatlarıyla doğrudan yabancı yatırımların GSYH’a oranı (%)	TCMB veri dağıtım sistemi kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

--	--	--

Uygulama için kullanılacak üç modelden ilki doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracata dayalı büyüme hipotezi için test edilecek olup aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + \beta_2 fdi_t + \varepsilon_t$$

İkinci model; doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata dayalı büyüme hipotezi için kullanılacak olup;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 m_t + \beta_2 fdi_t + \varepsilon_t$$

Son model ise; doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticarete dayalı büyüme hipotezi için test edilecek olup aşağıda gösterilmiştir:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 op_t + \beta_2 fdi_t + \varepsilon_t$$

3.2. Yöntem

Zaman serileri, değişkenlerin ardışık olarak gözlemlendiği iki dönem arasındaki sayısal verilerdir. Daha önce elde edilen verilerden yola çıkarak, stokastik sürecin yapısı ve nitelikleri hakkında tahminler yapar. Geçmiş dönemlerde serinin izlediği yolun gelecek dönemlerde de tekrarlanarak devam edeceği varsayımı ile geçmiş açıklanmaya ve gelecek tahmin edilmeye çalışmaktadır (Işığışık, 1994: 44-45).

Bu araştırmada, zaman serisi ekonometrisi yöntemlerinden faydalanılmıştır. Çalışmada, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi ile dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini ayrı ayrı incelemek amacıyla üç ayrı model tahmin edilmiştir.

Zaman serisi analizi kapsamında öncelikle seriler mevsimsellikten arındırılmış, logaritmaları alınmıştır. Tüm değişkenlerin özelliklerinin tespiti için durağanlıkları Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi ile incelenmiştir. Durağan olmayan veriler için eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Granger Nedensellik Testi VAR modelinde kullanılacak değişkenlerin tespiti ile sıralamasına yönelik kullanılmıştır. VAR modeli kapsamında değişkenler arasındaki ilişkilerinin ortaya konulması için İtki-Tepki Fonksiyonları ve Değişim Kaynağının Ayırıştırımı teknikleri kullanılmıştır.

3.2.1. Durağanlık Analizi: Birim Kök Testi

Zaman serileri, durağan veya durağan olmayan seriler olarak ikiye ayrılır. Bu ayrım ortalamadan gösterdiği sapmalara göre şekillenmektedir. Serinin ortalaması ve

varyansı simetrik bir değişme göstermiyorsa veya seri periyodik dalgalanmalardan arındırılmış ise, bu serilere durağan zaman serileri denilebilmektedir (Akdi, 2003: 2). Durağanlık, ele alınan zaman serisinin ortalamasının ve varyansının zamandan bağımsız olması olarak da tanımlanabilir.

Zaman serisi analizlerinde dikkat edilmesi gereken ilk konu değişkenlerin durağanlığı konusudur. Zira ekonomik ve finansal değişkenlerin zaman serileri sıklıkla trend veya mevsimsellik içermekte ve bu durum serilerin durağan olma ilkesinin ihlaline yol açabilmektedir (Yurdakul, 2003). Zaman serilerinin durağan olmaması halinde isetahmin edilen ekonometrik modeller, sahte regresyon probleminde ötürü yanıltıcı neticeler verebilmektedir. Bu sebeple, zaman serileriyle yapılan ekonometrik analizlerde, çoğunlukla ilgili zaman serilerine birim kök (unit root) testi (durağanlık testi) uygulanmaktadır.

Durağan ve durağan olmayan zaman serileri arasında önemli farklar vardır. Durağan bir zaman serisinin uzun dönem önraporları serinin koşulsuz ortalamasına yaklaşıp. Durağan bir seride (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 322-323);

- i. Sabit uzun dönem ortalama civarındaki dalgalanmalar ortalama olarak eski haline döner.
- ii. Zamanla değişmeyen sonlu bir varyansa sahip olur.
- iii. Gecikmelerin uzunluğu arttıkça teorik otokorelasyonlar azalır.

Dickey-Fuller tarafından geliştirilen birim kök testlerinin Arttırılmış Dickey-Fuller (ADF) denklemleri aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Denklemler Dickey-Fuller denklemlerinin bağımlı değişkeninin gecikmeli değerlerinin modele dâhil edilmesi ile genişletilmiş halidir. Bu değerler denkleme eklenmesi sonucunda kalıntılardaki otokorelasyon ortadan kaldırılmış olacaktır

Tüm regresyon eşitlikleri için sıfır hipotezi ($H_0: \delta = 0$) birim kök var biçimindedir. Yukardaki serinin durağan olmadığı diğer bir ifadeyle birim kök içerdiği hipotezinin ($\delta = 0$) testi yapılacaktır. Analiz sonucunda, MacKinnon mutlak değeri, $|\tau|$ 'den (mutlak tau değeri) küçükse, sıfır hipotezi reddedilerek alternatif hipotez kabul edilir; serinin durağan olmadığına karar verilir.

3.2.2. Eşbütünleşme

Eşbütünleşme, durağan olmayan iki zaman serisi arasındaki uzun dönemli ilişkileri tespit etmek amacıyla için geliştirilen bir yöntemdir. Kendileri durağan olmadıkları halde doğrusal bir kombinasyonu durağan olan serilere eşbütünleşik seri denilmektedir. Uzun dönem dengesi anlamına gelen eşbütünleşme, dengeden sapmaların durağan olduğu anlamına gelmektedir (Granger, 1986: 226).

Augmented Dickey-Fuller metodunun genelleştirilmiş şekli olan Johansen yöntemi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Johansen ve Juselius,1990: 169-171):

$$X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + e_t, t = 1, 2, \dots,$$

Johansen Yöntemi, en fazla r tane eşbütünleşik vektör olduğunu ileri süren hipotezin en çok benzerlik tahmini ile değerlendirilmesine yöneliktir.

$$-2\ln(Q) = -T \sum_{i=r+1}^p \ln(1 - \hat{\lambda}_i)$$

Testler sonucunda elde edilen λ_{trace} ve λ_{max} istatistik değerlerinin karşılaştırılacağı kritik değerler, Johansen ve Juselius (1990) tarafından belirtilmiştir. Eşbütünleşme vektörü yok ise kökler sıfır olacaktır.

Johansen testi özdeğer ve öz vektörlere dayanarak hesaplanan bir testtir. Bu testin ilk aşamasında Engle- Granger testindeki gibi durağanlık dereceleri belirlenir. Aynı mertebede durağan olan seriler için uygun gecikme sayısı bulunur. Uygun gecikme sayısının belirlenmesi için öncelikle VAR modeli kurulur. Akaike ve Schwarz bilgi kriterleriyle en uygun gecikme sayısına karar verilir.

Literatürde sıkça kullanılan, ortak gecikme uzunluğunu belirleyen kriterler; Akaike Information Criteria (AIC), Schwarz (SC), Hannan-Quinn (HQ), Final Prediction Error (FPE), Likelihood Ratio (LR) kriterleridir. Araştırmacının hangi gecikme seviyesini kullanacağı farklı gecikme uzunlukları verebilen kriterler açısından önem arz etmektedir. Daha yüksek gecikme seviyesi veren AIC kriteri, diğer kriterlere oranla çalışmalarda daha sık kullanılmaktadır. Ancak AIC kriteri gözlem sayısı büyük örneklerde daha etkin sonuçlar vermektedir. SIC kriteri de hem orta hem de küçük örnekler için daha güvenilir sonuç verebilen ve tutarlılık varsayımını sağlayan bir kriterdir (Bozkurt ve Dursun 2006: 44).

3.2.3. Granger Nedensellik Analizi

İki değişken arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin olup olmadığını, eğer varsa bu ilişkinin yönünü test etmek amacıyla kullanılan nedensellik testi, uygulamada en çok Granger tarafından geliştirilen Granger nedensellik analizi olarak kullanılmaktadır (Granger, 1969: 426-435).

Granger (1969), nedenselliği şu şekilde tanımlamıştır “Y’nin öngörüsü, X’in geçmiş değerleri kullanıldığında X’in geçmiş değerleri kullanılmadığı durumuna göre daha başarılı ise X, Y’nin Granger nedenidir”. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespitinde F testi uygulanmaktadır. Buna göre, hesaplanan F değeri, seçilmiş bir anlamlılık düzeyinde F tablo değerini aşıyorsa, nedensellik ilişkisinden söz edilir (Düzgün, 2008: 196).

Granger Nedensellik Testi, aşağıdaki iki denklem ile uygulanmaktadır:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k1} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{k2} \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$X_t = \chi_0 + \sum_{i=1}^{k3} \chi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k4} \delta_i Y_{t-i} + v_t \quad (5)$$

Granger nedensellik analizi, yukarıdaki modellerde hata teriminden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilerek uygulanır. (4) nolu denklemdeki β_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, X’in Y’nin nedeni olduğu sonucuna varılır. Aynı şekilde (5) nolu denklemde δ_i katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olması da Y’nin X’in nedeni olduğunun göstergesidir. Bu durumda Y ile X arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi var demektir. Sadece (4) nolu denklemdeki β_i katsayıları sıfırdan farklı ise X’den Y’ye doğru tek yönlü, sadece (5) nolu denklemdeki δ_i katsayıları sıfırdan farklı ise Y’den X’e doğru tek yönlü nedensellik vardır. Hem β_i hem de δ_i katsayılarının sıfırdan farklı olmaması ise bu iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstergesidir (Karaca, 2003: 250).

3.2.4. VAR Analizi

Ekonomide değişkenlerin birbirlerini aynı anda etkilemesi ve bu etkileşimi ortaya koymak için eşanlı ya da yapısal denklem modelleri kullanılır. Bu tür modellerde değişkenlerden bazıları içsel, bazıları dışsal olarak alınır. Böyle modelleri tahmin etmeden önce modeldeki denklemlerin tam veya aşırı belirlenmesi

şartına bakılır. Sims'e göre, değişkenler arasında gerçekten eşanlılık varsa, hepsi eşit biçimde ele alınmalı, içsel ve dışsal değişkenler arasında önsel bir ayırım yapılmamalıdır. Sims, değişkenler arasında içsel-dışsal ayırımı yapmadan modelleme yapmak üzere VAR modelini geliştirmiştir. Bu model, Granger nedensellik testi modelini temel alır. VAR modelinde yer alan tüm değişkenler içseldir. Değişkenlerin içsel sayılması nedeniyle VAR modeli eşanlı bir modeldir. VAR modelindeki denklemlerin sağ tarafında değişkenlerin aynı sayıda gecikmeli değerlerinin yer alması, iki aşamalı en küçük kareler gibi yöntemlere gerek kalmadan denklemlerin sıradan en küçük kareler yöntemi (SEKK) yöntemi ile tahmin edilmesini sağlar. VAR modelinin uygulamadaki en büyük sorunu, içsel değişkenlerin ve gecikme sayılarının artması durumunda serbestlik derecesini düşmesidir. Bu yüzden VAR modelinde büyük örneklem hacmine önem verilir (Gujarati, 1999: 746-749; Aktaran: Acaravcı, 2000: 96).

Ana özelliklerinden ötürü yapısal olmayan modeller olarak da belirtilen VAR modelleri öngörü amacı taşımasalar da, dinamik modeller olduklarından tahmin başarıları yüksektir.

VAR modeli, eşanlı denklem sistemlerine birebir olmasa da alternatif olarak meydana gelmiştir. Eğer teorik kısım çok iyi biliniyorsa eşanlı sistemlerde seçilen değişkenlerin analiz edilme olasılığı vardır. VAR modellerinde herhangi bir kısıt olmadığından dolayı eşanlı modellere göre üstünlük arz etmektedir. VAR modelinin eşanlı denklemlerden diğer bir farkı durağan olmayan seriler için geçerli olmasıdır. Bunun yanında durağanlık dereceleri farklı olan seriler de VAR modeline katılabilir (Muratoğlu, 2011: 63-64).

VAR modelleri, değişkenlerin katsayılarını tahmin için kullanılmaz. Bu nedenle VAR yönteminde, modellerde yer alan değişkenlerin katsayılarını teker teker yorumlamak yerine itki-tepki fonksiyonları ve değişim kaynağının ayrıştırımı tekniklerine başvurulur. Bu teknikler, değişkenler arası karşılıklı etkileşimin izlenmesine yöneliktir (Acaravcı, 2000: 96-97).

3.2.5. İtki-Tepki Fonksiyonları

İtki-Tepki fonksiyonları, aniden ortaya çıkan şoklara karşı diğer değişkenlerin gösterdiği tepki olarak nitelendirilmektedir. VAR sisteminde yer alan denklemlerdeki hata terimlerine gelen bir birimlik standart sapmanın diğer değişkenlerde bu şoka, gelecek dönemlerde verdiği tepkiyi ölçmemize yardımcı olur. İtki-tepki terimine

gelen bir şok, yapısal VAR sistemi içerisindeki tüm içsel değişkenlere yayılır (Acaravcı, 2000: 97).

3.2.6. Varyans Ayırıştırması

Varyans ayırıştırması ile bir değişkendeki değişim tüm değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayrıştırılır. Böylece varyans ayırıştırması, her bir rassal şokun, gelecek dönemler için öngörünün hata varyansına olan etkisi hakkında bilgi verir. Bir makroekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğu varyans ayırıştırması ile bulunabilir. Varyans ayırıştırması değişkendeki değişmelerin ne kadarının kendisinden ne kadarının sistemdeki diğer değişkenlerden kaynaklandığını belirler (Muratoğlu, 2011: 74).

Değişim kaynağının ayrıştırımı (varyans ayırıştırması), bir içsel değişkendeki değişimin hangi değişkenler tarafından sağlandığı hakkında bilgi verir (Acaravcı, 2000: 98).

3.3. Uygulama

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için 1998'in ilk çeyreği ile 2015'in üçüncü çeyreği arasında kalan üç aylık veriler baz alınarak ve toplam 71 gözlem kullanılarak dış ticaret, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkileri üç modelden yararlanılarak analiz edilmiştir:

Model 1: $y = f(x, fdi)$ İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Model 2: $y = f(m, fdi)$ İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

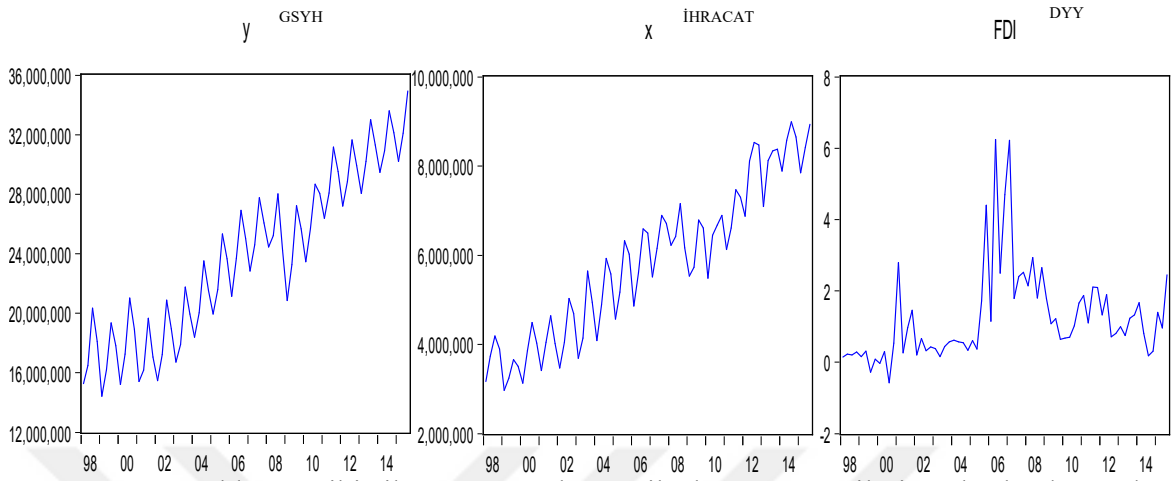
Model 3: $y = f(op, fdi)$ Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Reel ihracat x , ithalat değişkeni m , dışa açıklık oranı op , doğrudan yabancı yatırımlar fdi ve reel gelir (GSYH) y sembolleri ile ifade edilmektedir.

3.3.1. Model 1: İhracat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik

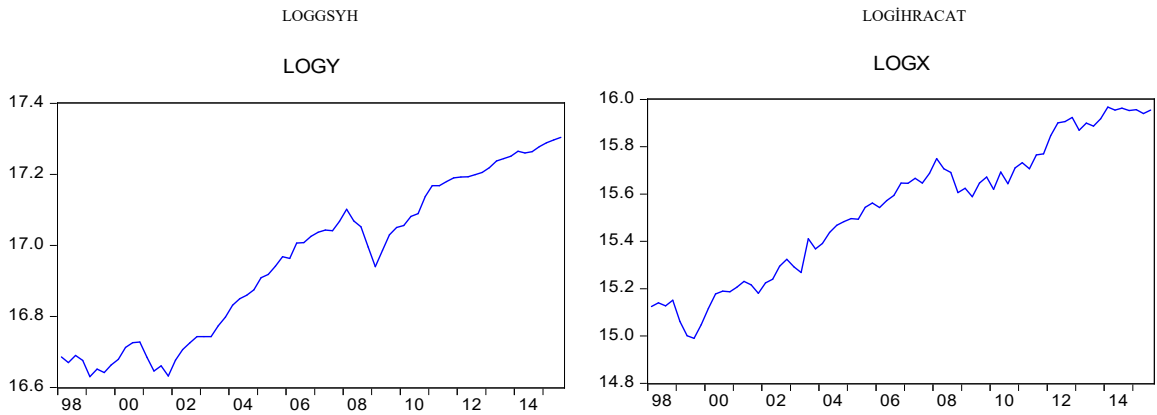
Büyüme İlişkisi $y = f(x, fdi)$

İhracat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin incelendiği ilk model için öncelikle serilerin düzey grafiği aşağıdaki şekilde gibidir: **Grafik 18: İhracat, DYY ve GSYH'nin düzey grafikleri**

Görüldüğü gibi ihracat ve ekonomik büyüme serileri yüksek derecede mevsimsellik içermektedir. Bu nedenle bu iki seri öncelikle mevsimsellikten arındırılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar mevsimsellik etkisi içermediğinden ve negatif değerlere sahip olduğundan mevsimsellikten arındırılmamış ve logaritması alınmamıştır. Dolayısıyla diğer modellerde ve analizlerde düzey değerleri kullanılacaktır. Mevsimsellikten arındırılan serileri doğrusal bir yapıya kavuşturmak amacıyla logaritmaları alınmış ve grafikleri gösterilmiştir:

Grafik 19: İhracat ve GSYH'nin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmış grafikleri

Grafik 19 incelendiğinde serilere ilişkin grafiklerin zamanla daha doğrusal bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ele alınan değişkenler mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik dönüşümleri yapılmış halleriyle analize dâhil edilecektir.

Bu aşamada artık zaman serilerinin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Durağanlığı belirlemek için yapılan birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model	McKinnon Kritik Değerler (%1 ve %5)	ADF Test İstatistikleri	Gecikme*	Sonuçlar
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)	Sabitli ve Trendli Model	-4.096614 -3.476275	-2.853197	[1]	I(1)
	Fark Alınmış Model	-3.528515 -2.904198	-6.542700	[1]	I(1)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI)	Sabitli Model	-3.531592 -2.905519	-2.458005	[3]	I(1)
	Farkı Alınmış Model	-3.531592 -2.905519	-4.691405	[2]	I(1)
İhracat (X)	Sabitli ve Trendli Model	-4.094550 -3.475305	--2.881942	[0]	I(1)
	Farkı Alınmış Model	-3.528515 -2.904198	-9.254235	[0]	I(1)

*İdeal gecikme sayısı Schwarz Kriteri'ne göre tespit edilmiştir.

Yapılan birim kök testi sonucunda tüm serilerde birim kökün varlığını işaret eden hipotez ilk farkta %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde reddedilememiş yani serilerin tamamı birinci dereceden fark durağan I(1) çıkmıştır.

Düzye de durağan olmayan serileri fark alarak durağanlaştırdıktan sonra aralarında var olup olmadığını test ederek öğrenebileceğimiz uzun dönemli ilişki için eşbütünleşme testleri yapılmaktadır.

Fark alınarak durağanlaştırılan seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını incelemek için Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 6: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları

Model: $y=f(x, fdi)$				
Kısıtsız Kointegrasyon Rank Testi(İz)				
Gecikme Sayısı: 1 (SC bilgi kriterine göre)				
Lineer Deterministik Trend				
Hipotez	Eigen Değeri	İz İstatistikleri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
$H_0: r=0 \quad H_1: r=1$	0.118244	16.65802	29.79707	0.6652
Model: $y=f(x, fdi)$				
Kısıtsız Kointegrasyon Rank Testi(Maximum Eigenvalue)				
Gecikme Sayısı: 1 (SC bilgi kriterine göre)				
$H_0: r=0 \quad H_1: r=1$	0.118244	8.682973	21.13162	0.8571

Her model için uygun gecikme sayısının belirlenmesi çok önemlidir. Gecikme sayısı normalden fazla olursa modelde veri kaybı ortaya çıkararak, serbestlik derecesinin düşmesine, olması gerekenden az gecikme uzunluğu da tanımlama hatasına sebep olur. Bu sebeple gecikme sayısının doğru belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, modelde belirlenen gecikme sayısı belirlenirken örneklem büyüklüğünün küçük olması sebebiyle SC kriteri baz alınmıştır.

Eşbütünleşme analizi sonuçları incelendiğinde eşbütünleşik vektör olmadığı yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilemeyeceği görülmektedir.

Bu durumda eşanlı denklem sistemine alternatif olarak eşbütünleşme tablosunda belirlenen gecikme sayısı ile VAR modeli kurulmuş ve itki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması yapılmıştır.

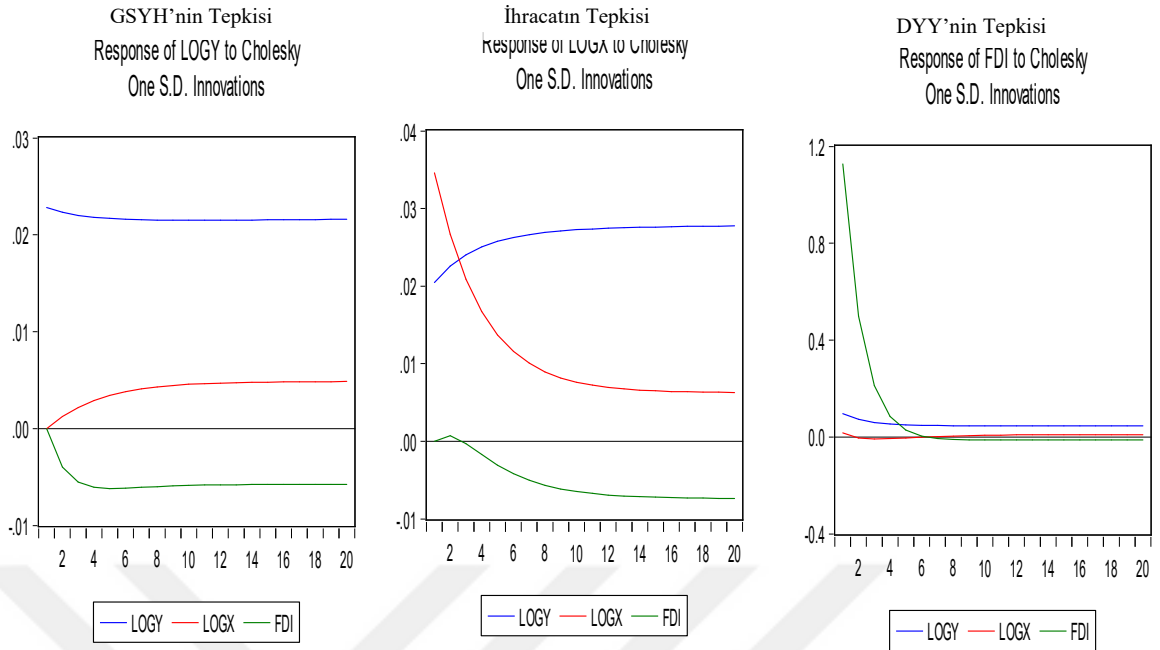
Fakat VAR modeli kapsamında yapılan itki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma analizinden önce değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye yönelik Granger Nedensellik analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 7: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

H ₀ Hipotezi	Gecikme Sayısı:1	Ki-kare Değeri	Olasılık Değeri
İhracat büyümenin Granger nedeni değildir.		0.511552	0.4745
DYY büyümenin Granger nedeni değildir.		2.478334	0.1154
Büyüme ihracatın Granger nedeni değildir.		5.940636	0.0148
DYY ihracatın Granger nedeni değildir.		0.026411	0.8709
Büyüme DYY'nin Granger nedeni değildir.		0.219291	0.6396
İhracat DYY'nin Granger nedeni değildir.		0.016340	0.8983

Nedensellik sınavasından görüldüğü gibi olasılık değeri %5'in altında olduğundan yalnızca büyüme ihracatın nedeni olarak görülmektedir.

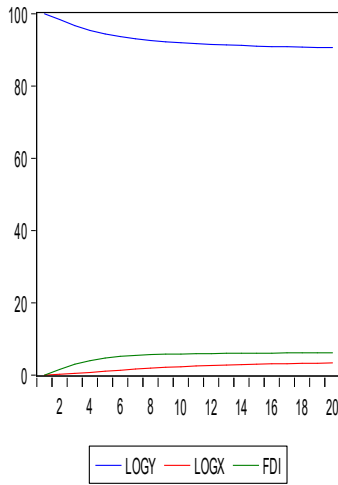
Granger nedensellik analizinin ardından yapılan itki-tepki analizleri ile hata terimine gelen %1'lik bir şokun karşısında diğer değişkenlerin nasıl tepki verdikleri ölçülmüş ve grafikleri şekilde gösterilmiştir:

Grafik 20: İtki-Tepki Fonksiyonu Grafikleri

İtki-tepki analizine göre, büyümede meydana gelen bir birimlik standart sapmalılık bir şok doğrudan yabancı yatırımlarda azaltıcı bir etkiye, ihracatta ise bir artışa neden olmaktadır. Aynı şekilde, ihracatta meydana gelen bir standart sapmalılık şok büyümede bir artışa sebep olmakta, doğrudan yabancı yatırımlarda ise negatif etki yaratmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlara gelen bir standart sapmalılık şok ise doğrudan yabancı yatırımlarda ani bir azalışa sebep olmaktadır.

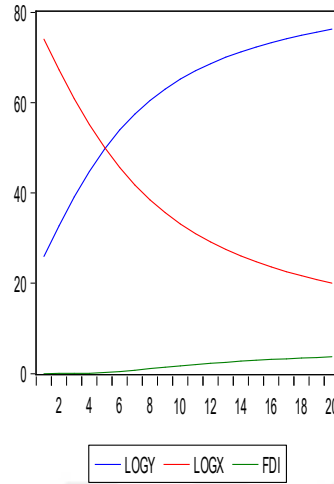
Bu aşamada bir değişkendeki değişmelerin ne kadarının kendisinden ne kadarının sistemdeki diğer değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek üzere varyans ayrıştırma analizi yapılmış ve grafikleri aşağıda gösterilmiştir:

GSYH'nin Varyans Ayrıştırımı
Variance Decomposition of LOGY

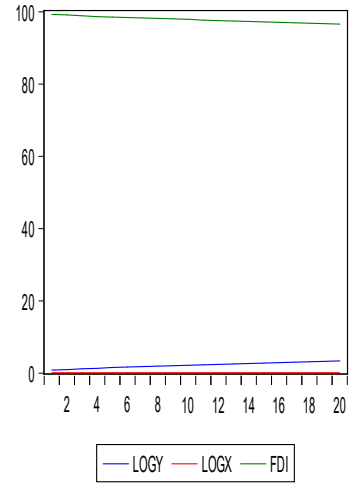

Grafik 21: Varyans Ayrıştırması Grafikleri

İhracatın Varyans Ayrıştırımı
Variance Decomposition of LOGX

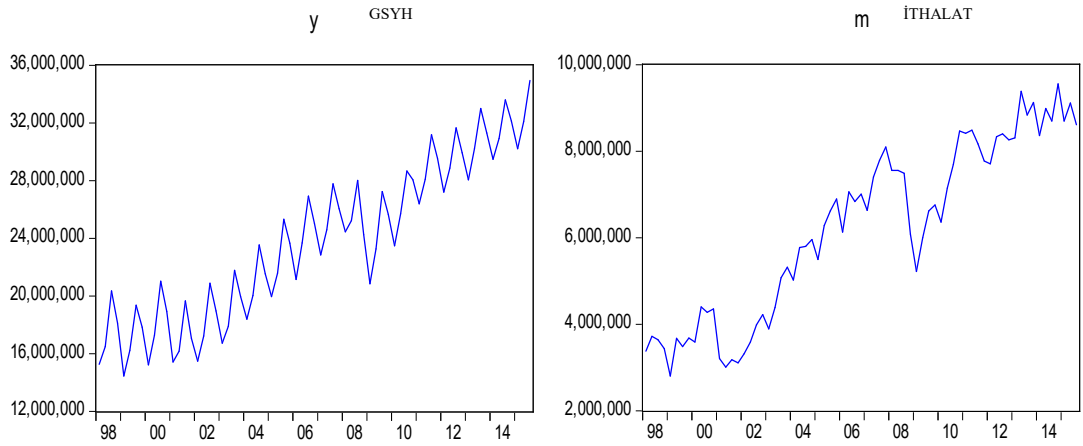
DYY'nin Varyans Ayrıştırımı
Variance Decomposition of FDI

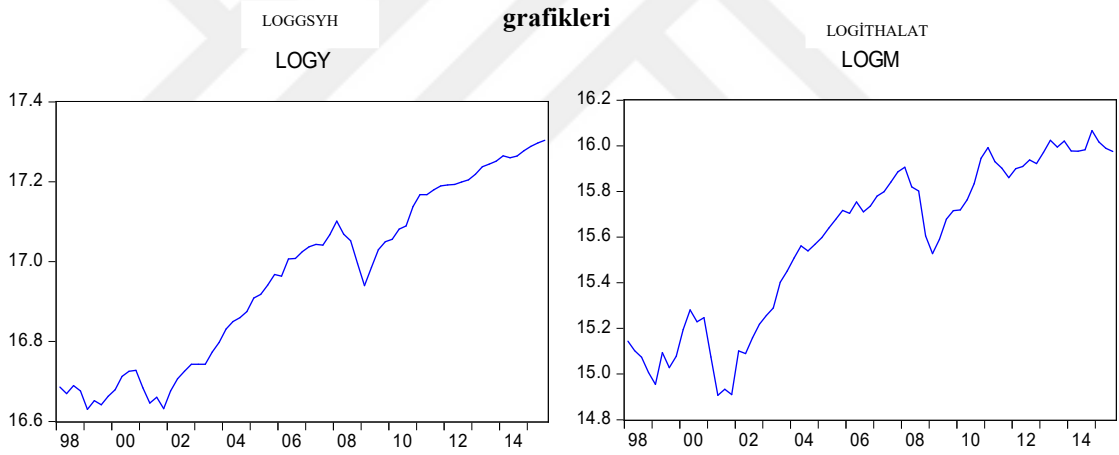
Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, ekonomik büyümede gerçekleşen değişikliğin tamamı ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklanırken daha sonraki dönemlerde değişiklik göstererek 6.dönemden itibaren %5'i doğrudan yabancı yatırımlar ve %1'i ihracat değişkeni tarafından açıklanmaktadır. İhracattaki değişmelerin ilk aşamada %74'ü kendisinden kaynaklanırken %26'sı büyümeden kaynaklanmaktadır. 20. dönemin sonunda ise %20'si kendisinden %74'ü büyümeden, %6'sı da doğrudan yabancı yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki değişmelerin kaynağı ise ilk dönemde tamamen kendisi iken son dönemde %3'ü büyümedir.

3.3.2. Model 2: İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi $y = f(m, fdi)$

İthalat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin incelendiği ikinci model için öncelikle serilerin düzey grafiği aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır:

Grafik 22: İthalat ve büyümenin düzey grafikleri

Görüldüğü gibi ithalat ve ekonomik büyüme serilerinin ikisi de mevsimsellik içermektedir. Bu nedenle bu iki seri öncelikle mevsimsellikten arındırılmıştır. Mevsimsellikten arındırılan serileri doğrusal bir yapıya kavuşturmak amacıyla logaritmaları alınmış ve grafikleri gösterilmiştir:

Grafik 23: İthalat ve büyümenin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmış

Grafik 23 incelendiğinde serilere ilişkin grafiklerin zamanla daha doğrusal bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Dolayısıyla analizler mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik dönüşümleri yapılmış serilerle yapılmıştır. Şimdi serilerin durağanlık durumunun analiz edilmesi gerekmektedir.

Tablo 8: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model	McKinnon Kritik Değerler (%1 ve %5)	ADF Test İstatistikleri	Gecikme*	Sonuçlar
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)	Sabitli ve Trendli Model	-4.096614 -3.476275	-2.853197	[1]	I(1)
	Fark Alınmış Model	-3.528515 -2.904198	-6.542700	[1]	I(1)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI)	Sabitli Model	-3.531592 -2.905519	-2.458005	[3]	I(1)
	Farkı Alınmış Model	-3.531592 -2.905519	-4.691405	[2]	I(1)
İthalat (M)	Sabitli ve Trendli Model	-4.096614 -3.476275	-2.476540	[1]	I(1)
	Farkı Alınmış Model	-3.528515 -2.904198	-6.735637	[0]	I(1)

*İdeal gecikme sayısı Schwarz Kriteri'ne göre tespit edilmiştir.

Durağanlığı belirlemek için yapılan birim kök testi sonuçları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir:

Birim kök testi sonucunda tüm serilerde birim kök olduğunu söyleyen hipotez ilk farkta %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde reddedilememiş olup serilerin tamamı birinci dereceden fark durağandır I(1) denilebilir.

Düzye de durağan olmayan serileri fark alarak durağanlaştırdıktan sonra aralarında var olup olmadığını test ederek öğrenebileceğimiz uzun dönemli ilişki için kointegrasyon (eşbütünleşme) testleri yapılmaktadır.

Fark alınarak durağanlaştırılan seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını incelemek için Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Uygun gecikme sayısı Model 1'de bahsedildiği üzere örneklem büyüklüğünün küçük olması sebebiyle SC kriteri baz alınarak belirlenmiştir:

Tablo 9: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları

Model: $y=f(m, fdi)$				
Kısıtsız Kointegrasyon Rank Testi(İz)				
Gecikme Sayısı: 1 (SC bilgi kriterine göre)				
Lineer Deterministik Trend				
Hipotez	Eigen Değeri	İz İstatistikleri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
$H_0: r=0$ $H_1: r=1$	0.173636	18.67640	29.79707	0.5164
Model: $y=f(m, fdi)$				
Kısıtsız Kointegrasyon Rank Testi(Maximum Eigenvalue)				
Gecikme Sayısı: 1 (SC bilgi kriterine göre)				
$H_0: r=0$ $H_1: r=1$	0.173636	13.15967	21.13162	0.4377

Eşbütünleşme analizi sonuçları incelendiğinde eşbütünleşik vektör olmadığı yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilemeyeceği görülmektedir.

Bu durumda eşanlı denklem sistemine alternatif olarak eşbütünleşme tablosunda belirlenen gecikme sayısı ile VAR modeli kurulmuş ve itki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması yapılmıştır.

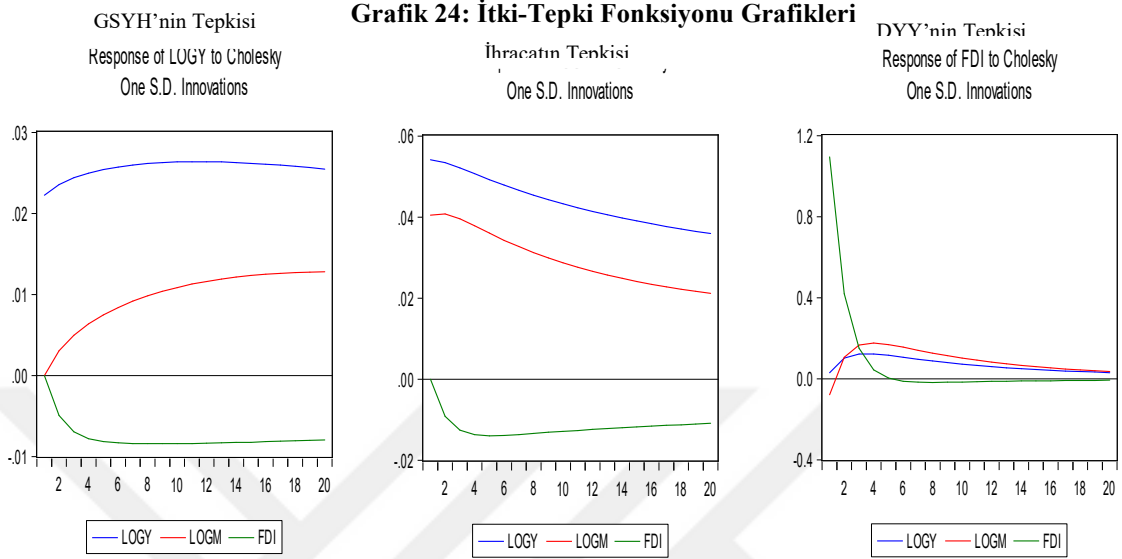
Fakat VAR modeli kapsamında yapılan itki-tepki analizi ile varyans ayrıştırma analizinden önce değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye yönelik Granger Nedensellik analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 10: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

H₀ Hipotezi	Gecikme Sayısı:1	Ki-kare Değeri	Olasılık Değeri
İthalat büyümenin Granger nedeni değildir.		3.994138	0.0457
DYY büyümenin Granger nedeni değildir.		4.056382	0.0440
Büyüme ithalatın Granger nedeni değildir.		5.18E-05	0.9943
DYY ithalatın Granger nedeni değildir.		1.515062	0.2184
Büyüme DYY'nın Granger nedeni değildir.		2.403958	0.1210
İthalat DYY'nın Granger nedeni değildir.		4.228192	0.0398

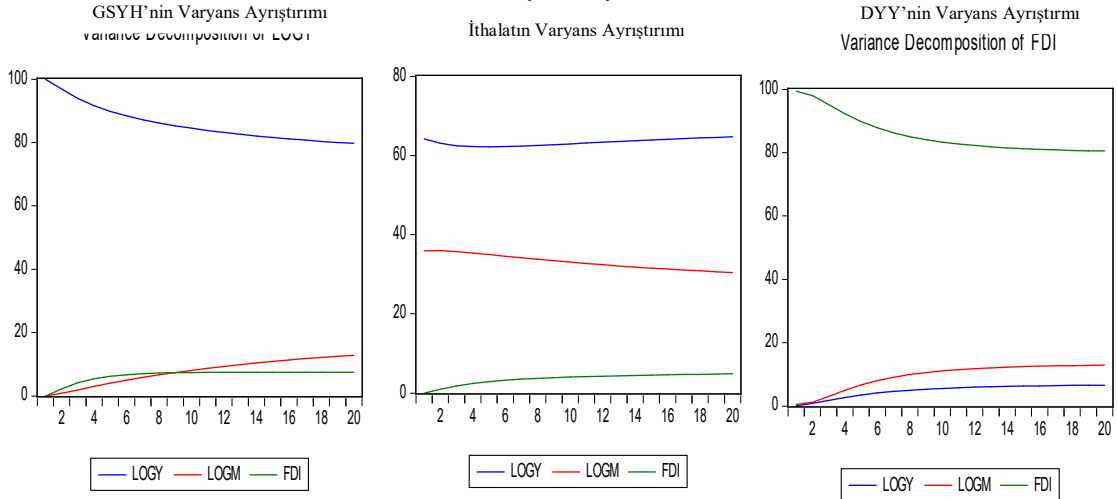
Granger Nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde ithalattan hem büyümeye hem de doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar büyümenin Granger nedenidir.

Granger nedensellik analizinin ardından yapılan itki-tepki analizleri ile hata terimine gelen %1'lik bir şokun karşısında diğer değişkenlerin nasıl tepki verdikleri ölçülmüş ve grafikleri şekilde gösterilmiştir:

İtki-tepki analizi sonuçlarından elde edilen bulgular, büyümede oluşan bir standart sapmalı bir şokun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde azaltıcı bir etkiye, ithalatta ise bir artışa sebep olduğu yönündedir. İthalatta meydana gelen bir standart sapmalı şok, büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir negatif yönlü bir etkiye neden olmakta, doğrudan yabancı yatırımlara gelen bir standart sapmalı şok ise ithalatta ve büyümede pozitif yönlü bir artışa sebep olmaktadır.

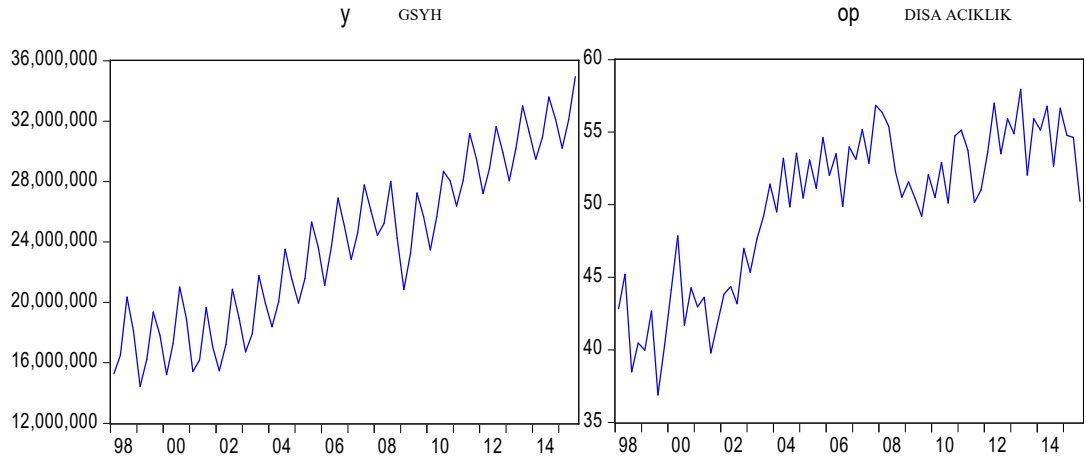
Bundan sonraki aşamada bir değişkendeki değişmelerin ne kadarının kendisinden ne kadarının sistemdeki diğer değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek üzere varyans ayrıştırma analizi yapılmış ve grafikleri aşağıda gösterilmiştir:

Grafik 25: Varyans Ayrıştırması Grafikleri

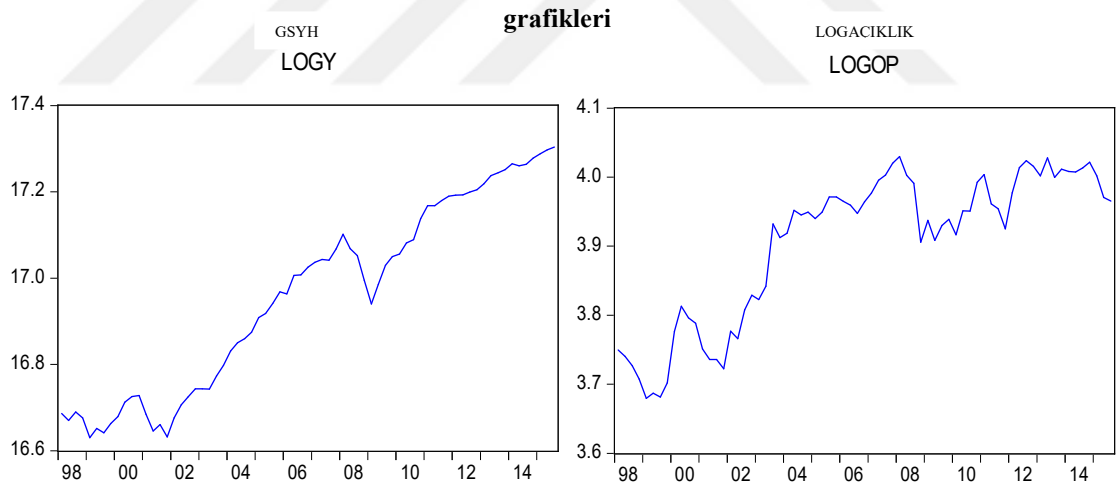
Varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, ekonomik büyümede gerçekleşen değişikliğin tamamı ilk aşamada büyümenin kendisi tarafından açıklanırken daha sonraki dönemlerde değişiklik göstermiştir. Ekonomik büyümede gerçekleşen faaliyetlerin 20. dönem sonunda %13'ü ithalattan %7'si ise doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklanmaktadır. İthalattaki değişmelerin ilk aşamada %64'ü büyümeden kaynaklanırken %36'sı kendinden kaynaklanmaktadır. 20. dönemin sonunda ise %65'i büyümeden %30'u kendinden, %5'i de doğrudan yabancı yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki değişmelerin kaynağı ise ilk dönemde tamamen kendisi iken son dönemde %13'ü ithalat, %7'si ise büyümeden kaynaklanmaktadır.

3.3.3. Model 3: Dış Ticaret, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi $y = f(op, fdi)$

Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin incelendiği üçüncü ve son model için dış ticaret verisi olarak dışa açıklık oranı baz alınmış ve öncelikle serilerin düzey grafiği aşağıya çıkarılmıştır:

Grafik 26: Dışa açıklık ve büyümenin düzey grafikleri

Dışa açıklık ve ekonomik büyüme serilerinin ikisi de mevsimsellik içermektedir. Bu nedenle bu iki seri öncelikle mevsimsellikten arındırılmıştır. Mevsimsellikten arındırılan serileri daha doğrusal bir yapıya kavuşturmak amacıyla logaritmaları alınmış ve grafikleri gösterilmiştir:

Grafik 27: Dışa açıklık ve büyümenin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmış

Grafik 27 incelendiğinde serilere ilişkin grafiklerin zamanla daha doğrusal bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Dolayısıyla analizler bu iki serinin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik dönüşümleri yapılmış halleriyle yapılmıştır. Şimdi Şimdi serilerin durağanlık durumunun analiz edilmesi gerekmektedir.

Durağanlığı belirlemek için yapılan birim kök testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 11: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Model	McKinnon Kritik Değerler (%1 ve %5)	ADF Test İstatistikleri	Gecikme*	Sonuçlar
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)	Sabitli ve Trendli Model	-4.096614, -3.476275	-2.853197	[1]	I(1)
	Fark Alınmış Model	-3.528515, -2.904198	-6.542700	[1]	I(1)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (FDI)	Sabitli Model	-3.531592, -2.905519	-2.458005	[3]	I(1)
	Farklı Alınmış Model	-3.531592, -2.905519	-4.691405	[2]	I(1)
Dışa Açıklık (OP)	Sabitli ve Trendli Model	-4.094550, -3.475305	-1.664374	[0]	I(1)
	Farklı Alınmış Model	-3.528515, -2.904198	-8.125975	[0]	I(1)

*İdeal gecikme sayısı Schwarz Kriteri'ne göre tespit edilmiştir.

Yapılan birim kök testine göre tüm serilerde birim kök varlığını işaret eden hipotez ilk farkta %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde reddedilememiş olup serilerin tamamı birinci dereceden fark durağandır I(1) denilebilir.

Düzye de durağan olmayan serileri fark alarak durağanlaştırdıktan sonra aralarında var olup olmadığını test ederek öğrenebileceğimiz uzun dönemli ilişki için kointegrasyon (eşbütünleşme) testleri yapılmaktadır.

Fark alınarak durağanlaştırılan seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını incelemek için Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 12: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları

Model: $y=f(op, fdi)$ Kısıtsız Kointegrasyon Rank Testi(İz) Gecikme Sayısı: 1 (SC bilgi kriterine göre)				
Lineer Deterministik Trend				
Hipotez	Eigen Değeri	İz İstatistikleri	Kritik Değer %5	Olasılık Değeri
$H_0: r=0$ $H_1: r=1$	0.144456	15.29008	29.79707	0.7610
Model: $y=f(op, fdi)$ Kısıtsız Kointegrasyon Rank Testi(Maximum Eigenvalue) Gecikme Sayısı: 1 (SC bilgi kriterine göre)				
$H_0: r=0$ $H_1: r=1$	0.144456	10.76526	21.13162	0.6707

Uygun gecikme sayısı Model 1 ve Model 2'de bahsedildiği üzere örneklem büyüklüğünün küçük olması sebebiyle SC kriteri baz alınarak belirlenmiştir.

Eşbütünleşme analizi sonuçları incelendiğinde eşbütünleşik vektör olmadığı yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilemeyeceği görülmektedir.

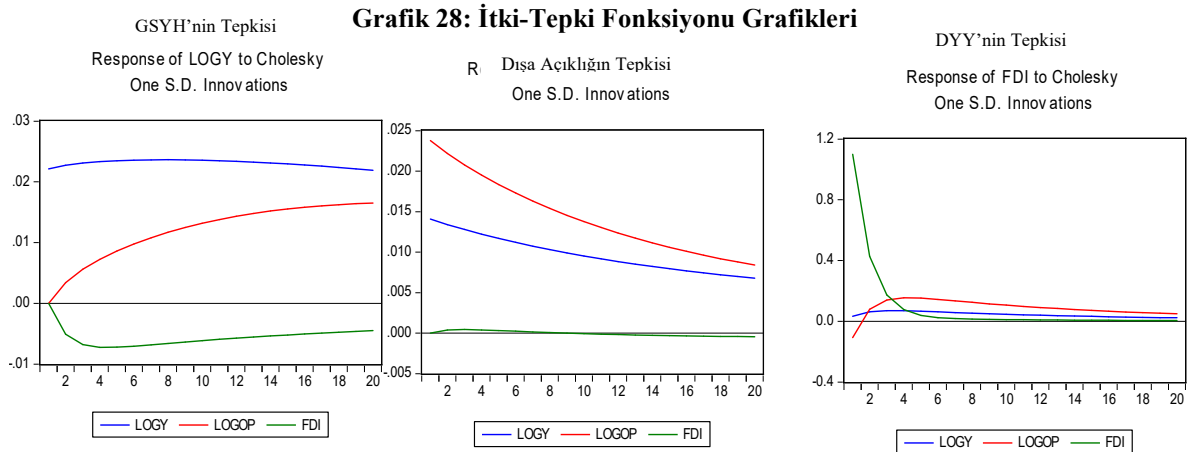
Bu durumda eşanlı denklem sistemine alternatif olarak eşbütünleşme tablosunda belirlenen gecikme sayısı ile VAR modeli kurulmuş ve itki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması yapılmıştır.

Fakat VAR modeli kapsamında yapılan itki-tepki analizi ile varyans ayrıştırma analizinden önce değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye yönelik Granger Nedensellik analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 13: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

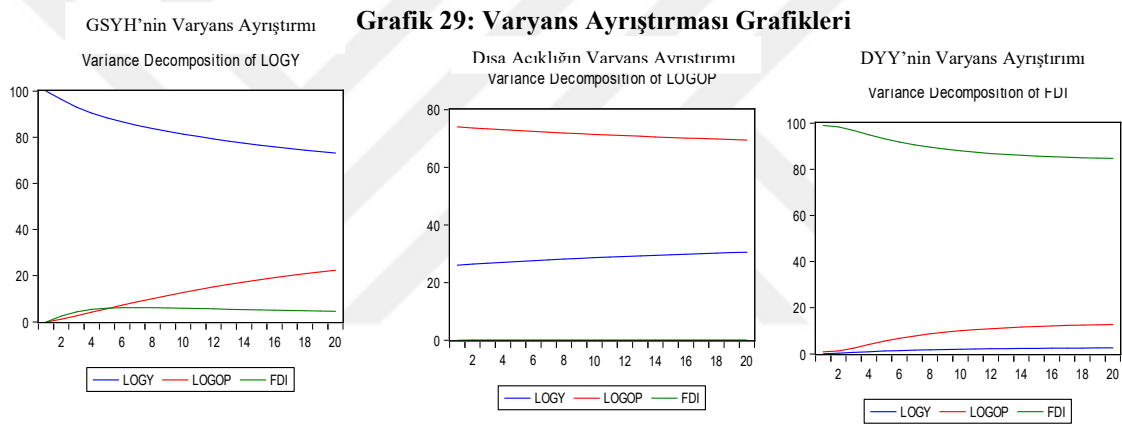
H ₀ Hipotezi	Gecikme Sayısı:1	Ki-kare Değeri	Olasılık Değeri
Dış ticaret büyümenin Granger nedeni değildir.		4.621545	0.0316
DYY büyümenin Granger nedeni değildir.		4.290724	0.0383
Büyüme dış ticaret Granger nedeni değildir.		0.101135	0.7505
DYY dış ticaretin Granger nedeni değildir.		0.014969	0.9026
Büyüme DYY'nin Granger nedeni değildir.		0.529285	0.4669
Dış ticaret DYY'nin Granger nedeni değildir.		3.203552	0.0735

Nedensellik analizi sonuçlarına göre yalnızca dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Granger nedensellik analizinin ardından yapılan itki-tepki analizleri ile hata terimine gelen %1'lik bir şokun karşısında diğer değişkenlerin nasıl tepki verdikleri ölçülmüş ve grafikleri şekilde gösterilmiştir:

İtki-tepki analizi sonuçlarından elde edilen bulgular, büyümede meydana gelen bir standart sapmalık bir şokun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde azaltıcı bir etkiye, dış ticarete ise bir artışa sebep olduğu yönündedir. Dış ticarete gerçekleşen bir birimlik standart sapmalık şok büyümede negatif yönlü etkiye sebep olurken doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir etkide bulunmamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlara gelen bir standart sapmalık şok ise dış ticarete azalan bir artışa, büyümede ise azalışa sebep olmaktadır.

Bundan sonraki aşamada bir değişkendeki değişmelerin ne kadarının kendisinden ne kadarının sistemdeki diğer değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek üzere varyans ayrıştırma analizi yapılmış ve grafikleri aşağıda gösterilmiştir:

Varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, ekonomik büyümede gerçekleşen değişikliğin tamamı ilk aşamada büyümenin kendisi tarafından açıklanırken daha sonraki dönemlerde değişiklik göstermiş ve 20. dönem sonunda %22'si dış ticaretten %5'i ise doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklanmıştır. Dış ticaretteki değişmelerin ilk aşamada %74'ü kendisinden kaynaklanırken %26'sı büyümeden kaynaklanmaktadır. 20. dönemin sonunda ise %69'u kendinden %31'i ise büyümeden kaynaklanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki değişmelerin kaynağı ise ilk dönemde tamamen kendisi iken son dönemde %13'ü dış ticaret, %5'i ise büyümeden kaynaklanmaktadır.

3.4. Ekonometrik Sonuçların Değerlendirilmesi

İhracat, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyümenin incelendiği Model 1'de serilerin mevsimsellik içerdiği görülmektedir. Serileri doğrusal bir

yapıya kavuşturmak adına logaritmaları alınarak mevsimsellikten arındırılma işlemi yapılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, negatif değerler içerdiğinden logaritmaları alınmadan modele dahil edilmiştir. Durağan olmayan serilerde yaşanabilecek olan sahte regresyon sorununu ortadan kaldırmak için yapılan birim kök analizi sonuçlarına göre serilerin birim kök içerdiği yani düzeyde durağan olmadıkları görülmüştür. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek adına yapılan eşbütünleşme analizlerinde serilerin eşbütünleşik olmadığı yani aralarında uzun dönemli bir ilişki olmadığı tespit edilmiş olup Var modeli kurularak itki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırımı teknikleriyle Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Nedensellik sınamasında büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. İtki-tepki analizi sonuçlarından ihracat gelirlerinde gerçekleşen bir standart sapmalılık şokun büyüme üzerinde yükselişe sebep olduğu, doğrudan yabancı yatırımlarda ise negatif etki yarattığı tespit edilmiştir. Varyans ayrıştırımı sonuçlarına göre ekonomik büyümede meydana gelen değişikliğin tümü ilk aşamada kendisinden kaynaklanmakta zamanla 6.dönemden itibaren %5'i doğrudan yabancı yatırımlar ve %1'i ihracat değişkeni tarafından açıklanmaktadır.

Model 2, doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata dayalı büyüme tezini sınamaktadır. İthalat serisi mevsimsellik içerdiğinden mevsimsellikten arındırılarak logaritmaları alınmış ve analize bu şekilde dahil edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ise negatif değerler içerdiğinden logaritması alınamamıştır. Yapılan birim kök sınamasında serilerin seviyede durağan olmadığı görüldüğünden fark işlemi yapılarak durağanlaştırılmıştır. Durağan serileri arasında eş bütünleşme analizi yapılmış ve aralarında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanamamıştır. Granger nedensellik analizine göre, ithalattan hem büyümeye hem de doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar büyümenin Granger nedenidir. İtki-tepki fonksiyonlarına göre ise; ithalatta gerçekleşen bir standart sapmalılık şok, büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir negatif yönlü bir etkiye sebep olmakta, doğrudan yabancı yatırımlara gelen bir standart sapmalılık şok ise ithalatta ve büyümede pozitif yönlü bir artışa sebep olmaktadır. Varyans ayrıştırımı tekniği kullanılarak ekonomik büyümenin ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklandığı fakat 20. dönem sonunda %13'ü ithalattan %7'si ise doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklandığı görülmüştür.

Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin incelendiği Model 3'te dış ticaret göstergesi olarak dışa açıklık oranı kullanılmıştır. Dışa açıklık oranı serisi mevsimsellikten arındırılarak logaritması alınmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar serisi negatif değerler içerdiğinden logaritması alınamamıştır. Durağanlık sınavında serilerde birim kökün varlığına rastlanarak durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Fark alma işlemi yapılarak serileri birinci derecede durağan hale getirilmiştir. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını saptaman için yapılan eşbütünleşme analizinde serilerin eşbütünleşik olmadığı görülmüştür. Seriler arasındaki nedensellik sınavında, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Kurulan Var modeli kapsamında yapılan itki- tepki fonksiyonlarına göre; dış ticarete gerçekleşen bir standart sapmalılık şok büyümede negatif yönlü bir etkiye sebep olurken doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir etkide bulunmamaktadır. Varyans ayrıştırımı analizinde ise ekonomik büyümede meydana gelen değişikliğin tümü ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklandığı, 20. dönem sonunda %22'si dış ticaretten %5'i ise doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklandığı görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomik büyüme tüm ülkeler için önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir. Ülkeler büyümenin devamlılığını sağlama konusunda birçok faaliyette bulunmaktadır. Özellikle ekonomisi zayıf ülkelerin zenginleşerek gelişmiş ülke konumuna gelmeleri için ekonomik büyümenin kaynaklarının anlaşılması gerekmektedir. Ekonomik büyümenin kaynakları iktisatçılar arasında farklı olarak değerlendirilse de doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi konusunda görüş birliğine varılmıştır.

Bu bağlamda, araştırmada, Türkiye ekonomisine yönelik doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi, bu etkinin nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Araştırma, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, doğrudan yabancı yatırımlar kavramını teorik düzeyde açıklayarak, ülkelerin yabancı yatırım yapma nedenleri ve yollarını, dış ticaret çeşitlerini ve bu iki olgunun ekonomik büyümeyle ilişkisini açıklamıştır. İkinci bölümde Türkiye ekonomisinin gelişimi Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar kronolojik olarak anlatılmış olup, doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyüme ile ilişkisi dünya ve Türkiye olarak ayrı ayrı incelenmiştir. Son bölüm ise doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme üzerine etkilerinin sınanmasına yönelik yapılan ekonometrik uygulamaların değerlendirilmesini kapsamıştır.

Ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktörden en önemlileri arasında dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar bulunmaktadır. İktisatta bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkisi birçok araştırmacının çalışma konusu olmuş ve ampirik literatürde uygulama alanı bulmuştur. Bu çalışmada da ekonomik büyümenin belirleyicilerinden ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların büyümeye etkisi üç ayrı model kullanılarak incelenmiştir. Çalışma doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat yanlı bir büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat yanlı bir büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisinin birlikte incelenmesi yönüyle bir boşluğu doldurmaktadır. Analiz aşamasında 1998:Q1 2015:Q3 dönemine ait çeyreklik Türkiye GSYİH, ihracat, ithalat, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar verileri kullanılmıştır.

Uygulamada analiz yapılmadan serilerde var olan mevsimselliğin yok edilmesi amacıyla seriler doğrudan yabancı yatırımlar hariç mevsimsellikten arındırılmış ve ardından logaritmaları alınmıştır. İlk olarak, verilerin

durağanlıklarının belirlenmesi için ADF birim kök testi uygulanmış ve tüm modellerdeki serilerin birinci dereceden durağan oldukları bulgusuna erişilmiştir.

Daha sonra veriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını sınamak için Johansen Eşbütünleşme yöntemi kullanılarak eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda tüm modeller için hiçbirinin eşbütünleşik olmadığı yani seriler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kısa dönemli ilişkinin analizinin yapılmasını sağlayan VAR Modeli kurulmuştur.

VAR modelinde öncelikle değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger Nedensellik testi yapılmış ve ilk modelde büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik, ikinci modelde ithalattan hem büyümeye hem de doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar büyümenin Granger nedenidir. Son modelde ise dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

VAR modeli kapsamında bir değişkendeki bir standart sapmalık şokun diğer değişkenlerde yarattığı tepkiyi ölçen İtki-Tepki analizi ve bir değişkendeki değişimin diğer değişkendeki değişimlerin yüzde kaçını açıkladığını gösteren Varyans Ayrıştırması analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda üç modeli birlikte ele alarak büyümede meydana gelen bir şokun doğrudan yabancı yatırımları negatif, ihracat, ithalat ve dışa açıklığı pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Varyans Ayrıştırması sonuçları ise büyümenin 20. dönem sonunda %3'ünün ihracattan %13'ünün ithalattan, %6'sının doğrudan yabancı yatırımlardan ve %22'si dış ticaretten kaynaklandığını göstermektedir. Politika yapıcıların büyüme stratejilerini modellerdeki değişkenlerin değişim yoluyla uygulayabilecekleri göz önünde bulundurularak hazırlamaları gerekmektedir.

Uygulama sonuçları ele alındığında, Türkiye ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum literatürle de tutarlılık göstermektedir. Literatür taraması bölümünde bahsedildiği üzere bazı yazarlar ticari dışa açıklığın büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmış ve bunun bir sebebini de teknolojik verimliliğin artması olarak değerlendirmişlerdir. Ticari dışa açıklık da mal ve hizmet ithalatını dolayısıyla yeni teknoloji ithalatını geliştirmektedir. Yeni teknolojilerin gelmesiyle ülkede yerli teknoloji gelişerek, ürün süreçlerinin daha etkin üretim süreci ve

verimlilik sağlanacaktır. Kısacası teknolojik verimliliği artırmak suretiyle ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir. Teknoloji yayma etkisi olarak da bilinen bu etki yerli firmaların yabancı firmalarla iletişimde bulunmasıyla ortaya çıkmakta ve iletişim kanalları yoluyla teknoloji transferi gerçekleşmektedir. Bu etkiyle birlikte öğrenmeye bağlı olarak dış ticaret olumlu yönde gelişme göstermektedir. Diğer bakış açısıyla bazı araştırmacılar ise dışa açıklığın ekonomik istikrarı ölçek ekonomileri kanalıyla olumlu yönde etkilediğini söylemektedirler. Uluslararası ticaret kanalıyla yayılan bilgi, verimlilik artışlarına yol açarak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ancak bunun ortaya çıkabilmesi ulusal yenilik sisteminin dışa açıklık kanalıyla ülkeye giren yeni bilgiyi etkin kullanabilme potansiyeline bağlıdır. Eğer ekonomi dışa açıklığın sağladığı yeni bilgiyi kullanabilecek temel fiziksel ve sosyal altyapıdan yoksunsa, açıklığın büyüme üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalacaktır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında Türkiye ekonomisi için 1980'e dek uygulanan ithal ikameci politika terk edilerek dışa açık büyümeye dayalı politika izlenmiş ve dışa açılma adına ihracatı geliştirici faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu dönemde gerçekleşen üretimin çoğunluğunun ara ve sermaye malları ithalatına bağlı olması, ihracatın ithalata bağlı olduğunun en büyük göstergesidir. Nitekim bu görüş Awokuse (2008) tarafından da desteklenmiştir. Awokuse(2008) ithalatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisini savunmaktadır. Çünkü ona göre ithalat, ihracat için gerekli olan üretim malları ve teknolojiyi sağlamaktadır. Awokuse, ithalatın teknoloji transferi ve ihracat için gerekli ortamı sağlaması kanalıyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Aynı şekilde Berg ve Kruger (2003) de ekonomik büyümenin özellikle gelişmekte olan ülkeler için ithal edilen sermaye ve ara mallarının yatırımları arttırması yoluyla sağlanabileceğini savunmaktadırlar. Gerni vd.'nin çalışması da Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı büyümenin ithalattan kaynaklandığı sonucuna yorulabilir.

Doğrudan yabancı yatırımlar açısından düşünüldüğünde; yatırımların ülkeye gelişi ile birlikte toplam yatırımların miktarı ve etkinliği artarak ekonomik kalkınma sağlanacaktır. Bu yatırımlar, sermaye oluşumu ve istihdam artışına yol açarak, ülkeye teknoloji, bilgi ve tecrübeli yöneticiler gibi kaynaklar getirecektir. Bu yolla teknolojik gelişme sağlanacak ve verimlilik artışı sağlanarak iktisadi büyüme desteklenmiş olacaktır. Doğrudan yabancı yatırımlar ekonomilere ek sermaye

sağlayarak üretim kapasitesinin artırılmasının yanı sıra geliştirilen üretim teknolojileriyle üretim yapısının modernleşmesine katkı sağlamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik faktörlerin yanı sıra politik ve kurumsal değişkenlerden de etkilenmektedirler. Yapılan çalışmalar siyasi istikrarsızlığın yatırımcıları olumsuz etkilediği yönünde sonuç göstermektedir. Siyasi istikrarsızlık doğrudan yabancı yatırım girişlerini büyük oranda azaltmaktadır. Siyasi istikrar dışında, sosyoekonomik durum, etnik ve dinsel gerilimler, kanun ve bürokratik kalite gibi birçok faktör doğrudan yabancı yatırımları etkilemektedir.

Tüm bunlar göz önüne alınarak gelişmekte olan ülkeler arasında yerini alan Türkiye için doğrudan yabancı yatırımların büyümeye katkıları göz önüne alındığında doğrudan yabancı yatırımlardan daha fazla yararlanmak gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımı ülkeye çekmek için gerekli ar-ge çalışmaları yapılmalı, teknolojik yeniliklere açılmalı ve nitelikli işgücü yapısı geliştirilmelidir. Türkiye'ye gelecek doğrudan yabancı yatırımlar istihdam, teknoloji ve yüksek katma değer yaratan yeni yatırımlar şeklinde gerçekleştiği takdirde, ekonomik büyümeye ve istihdama daha fazla katkı sağlayacağı açıktır. Bu noktada unutulmamalıdır ki, daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için ekonomik ve siyasi istikrarın yanı sıra, uygun koşulların olması ve devamının sağlanması uzun dönemli büyüme ve sermaye çekimi konusunda dinamik bazı etkilerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret performansını ve rekabet gücünü arttırabilmesi için ise ürün çeşitliliğinin artırılması, yeniliğe uyum yeteneğinin geliştirilmesine önem verilmeli ve bu çerçevede insana, araştırma geliştirmeye yatırım yapılmalıdır. Fiziki ve beşeri unsurlara yatırım yapılması aynı zamanda dışa açıklık kanalıyla ülkeye giren yeni bilgi ve teknolojinin öncelikle emilmesi ve daha sonra uyarlanması ve yeniden üretilmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda küresel dünya ekonomisinde faaliyet gösteren ekonomilerin dışa açıklığın yol açtığı risk ve tehditlerin üstesinden gelebilmeleri için ulusal kurum ve politikaları oluşturabilmelerinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. (2000). *Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri (1986-1998)*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Acaravcı, A. ve Bostan F. (2010). "Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bir Çalışma". *Cag University Journal of Social Sciences*, 8(2).
- Acaravcı, A. ve Öztürk, İ. (2010). "On the relationship between energy consumption, CO2 emissions and economic growth in Europe". *Energy*, 35(12), 5412-5420.
- Acaravcı, A. ve Ozturk, İ. (2012). "Foreign Direct Investment, Export And Economic Growth: Empirical Evidence From New EU Countries". *Romanian Journal Of Economic Forecasting*. 2, 52-67.
- Acaravcı, A. ve Kargı, G. (2015). " Türkiye’de İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1) 2015, 1-16.
- Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008). "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007 ", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7,2008.
- Alıcı, A. ve Ucal M. (2003). "Foreign Direct Investment, Exports And Output Growth of Turkey: Causality Analysis" *Paper To Be Presented At The European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference*.
- Akdi, Y. (2003). *Zaman Serileri Analizi*, Ankara: Bıçaklar Kitabevi, 2.
- Akgün, G. (2008). *Uluslararası Ticaretin Dinamik Kazançları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27-29.
- Akgün, G., Baldemir, E. ve Gökalp, M. F. (2009). "Dışa Açık Ekonomilerde Makroekonomik İstikrar: Türkiye Üzerine Bir İnceleme". *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslar arası Davraz Kongresi, Isparta*.

- Altwater, E. ve Mahnkopf, B. (1996). *Grenzen der Globalisierung Ökonomie, Ekologie und Politik in der Weltgesellschaft, Münster*. (Aktaran: Zeki Kartal, 259-260).
- Anorua, E. ve Ahmad, Y. (2000). "Openness and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Countries". *The Indian Economic Journal*, 47(3), 110-117.
- Aras, O.N. (2011). "Finansal Küreselleşmenin Azerbaycan Özelinde Kafkasya Ve Orta Asya'ya Etkisi, *Qafqaz Üniversitesi*, 6-7.
- Arıkan, D. (2006). *Türkiye 'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Aslanoğlu, E. (2002). "The Structure and the Impact of Foreign Direct Investment in Turkey" *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XVII,1, 31-50.
- Awokuse, T.O. (2008), "Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or import-Led?", *Applied Economics*, 40,161–173.
- Bahmani, O. ve Niroomand, F. (1999). "Openness and economic growth: an empirical investigation" *Applied Economics Letters*, 557–561.
- Baldwin, R.E. (1994). "The Effects Of Trade And Foreign Direct Investment On Employment And Relative Wages" *OECD Economic Studies* No. 23.
- Bakan, S. ve Şentürk, M. (2012). "Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri Üzerine Bir Araştırma" *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Issn: 1308–9196 5(9), 46-48.
- Bakkalcı, C. ve Argın, N. (2013). "Türk Dış Ticareti ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Nedensellik İlişkileri" *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 49-73.
- Bayar, F. (2008). "Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye" <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf> (Erişim Tarihi: 10.10.2015)
- Bayraktutan, Y. (2003). "Bilgi Ve Uluslararası Ticaret Teorileri" *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2003, 176-183.

- Berg, A. ve Kruger, A. (2003). "Trade, Growth, and Poverty: A Selective Survey", *Annual World Bank Conference on Development Economics*, 47-91.
- Bertola, G. ve Prete, A. (2013). "Finance, governments, and trade" *Rev World Econ* (2013) 149:273–294 DOI 10.1007/s10290-013-0153-6.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). " Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları" *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2014 YIL-6 S.11, 38.
- Bozkurt, H. ve Dursun G. (2006). "Bilgi İletişim Teknolojileri ile Yabancı Doğrudan Yatırım Akımları Arasındaki Etkileşim: Türkiye İçin Bir Kointegrasyon Analizi, 1980-2004", *Bilgi Ekonomisi ve Bilgi Yönetimi Dergisi*, Cilt: 1-2, Özel Sayı, 44.
- Brahmbhatt T, ve Dadush, U. (1996). "Disparities in Global Integration" *Finance & Development Volume 33 Number 3*, 47-49.
- Bulut, N. (2003). "Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt 52 Sayı: 2, 182.
- Çatalbaş, N. (2005). *Uluslararası Hizmetler Ticaretinin Serbestleştirilmesi Ve Gelişme Yolundaki Ülkelere Etkileri: Türkiye Uygulaması*. Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 122-123.
- Dar, A. ve Amirkhalkhali, S. (2003). "On The Impact Of Trade Openness On Growth: Further Evidence From Oecd Countries", *Applied Economics*, 35, 2, 1761-1766.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyon Raporu*, DPT: 2514. ÖİK: 532 Ankara.
- Duman, A. ve Lee, K. (2000). "Financial System, Financial Liberalization and Crises: A tale of two countries: Turkey and Korea", 1-3.
- Düzgün, R. (2008). " Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yurtiçi Yatırımlar Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Türkiye Örneği" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 Sayı:1, 196.
- Efe, B. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği*, İzmir Ticaret Odası, 1-5.

- Ekinci, A. (2011). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Erçakar, M.E. ve Karagöl, E. (2011). “Türkiye’ de Doğrudan Yabancı Yatırımlar” *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Seta Analiz Sayı:33,4-23*.
- Erdoğan, Ş. (2006). “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması” *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı 10 Yıl 9.
- Esen, O. (2000). “Financial Openness in Turkey”. *International Review of Applied Economics*, Vol. 14, No. 1, 5.
- <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/ataturk-ve-yabanci-sermaye> (Erişim Tarihi: 09.12.2015).
- Gedikli, A. (2011). “Çok Uluslu Şirketler Ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri” *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.
- Gerni, C., Emsen, S. ve Değer K. (2008). “İthalata dayalı ihracat ve ekonomik büyüme:1980-2006 Türkiye Deneyimi” *2. Ulusal İktisat Kongresi / Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Bölümü*,1-21.
- Gömleksiz, M. ve Alagöz M. (2012). “İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım: “BRIMCH” Ülkeleri ve Türkiye Örneği” *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 121-148.
- Günsoy, B. ve Kar, M. (Ed.) (2008). “Küreselleşme ve Kalkınma”, *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım,(Aktaran: Bakan ve Şentürk, 2012, 48).
- Hatemi-J. ve Irandoust M. (2000). “Time-series evidence for Balassa’s export-led growth hypothesis”, *The Journal of International Trade & Economic Development*, ISSN: 0963-8199, 1469-9559.
- Hermes, N. ve Lensink, R. (2003). “Foreign Direct Investment, Financial Development And Economic Growth” *Journal of Development Studies*, Vol.40., No.1, 142-163.
- Hunya G. ve Geishecker I. (2005). “Employment effects of foreign direct investment in Central and Eastern Europe”, *The Vienna Institute for International Economic Studies Research Reports*, no. 321.

- Işığışık, E. (1994). *Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınevi, 44-45.
- İnsel, A. ve Sungur N. (2003). “Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği; 1989-1999” *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* 2003/8.
- İspir, M.S., Ersoy B. ve Yılmaz M. (2009). “ Türkiye’nin Büyüme Dinamiğinde İhracat mı İthalat mı Daha Etkin?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:24, Sayı:1, 59-72.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistic*, 52/2: 169-171.
- Kalkınma Bakanlığı (2015) *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği, Metotlar Ve Yaklaşımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, ISBN 978-605-9041-26-3, 44.
- Karaca, O. (2003). “Türkiye’de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2) 2003, 247-255.
- Karagöz, M. ve Karagöz, K. (2006). “Türk Ekonomisinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi” *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 2006, Cilt:3, Yıl:2, Sayı:1, 3: 117-126.
- Karagöz, K. (2007). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970 – 2005”. *Journal of Yasar University*, 2(8), 927-948.
- Karluk, S.R. (2007). *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul: Beta Yayınları, On üçüncü Baskı.
- Kartal, Z. (2007). “Kavramsal ve Tarihsel Yönleriyle Küreselleşme”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 251-264.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2003). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi 13.Basım.
- Kılınç, A. (2012). “Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez Ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi* (C.XIV, S I, 2012), 147.
- Korkmaz, T. ,Çevik, E.İ ve Birkan, E. (2010). “Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme Ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği” *Journal of Yasar University*, 2821-2831.
- Koyuncu, F. (2010). “Türkiye’de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan

- Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal Var Analizi: 1990-2009 Dönemi” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2010 ISSN:1309-8020.
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008). “Türkiye’de Dışa Açıklık Ve Ekonomik Büyüme”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, 58-59.
- Lewer, J. (2002). “International Trade Composition And Medium-Run Growth: Evidence Of A Causal Relationship”, *The International Trade Journal*, Vol. 16, Issue 3, 295-317.
- Muratoğlu, Y. (2011). *Ekonomik Büyüme Ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki Ve Türkiye’de Okun Yasasının Sınanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 63-71.
- Musullugil, A. (2007). *Finansal Serbestleşme Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2-39.
- Onur S. (2005) “Finansal Liberalizasyon ve Gsmh Büyümesi Arasındaki İlişki” , *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 1, Sayı 1, 128.
- Ongun, T. (1993). “Finansal Globalleşme” *Ekonomik Yaklaşım*, 4 (9), 35-46.
- Onwumere, I., Ibe, G., Frank O. and Oge M. (2012). “The Impact of Financial Deepening on Economic Growth: Evidence from Nigeria” *Research Journal of Finance and Accounting* vol.3 no: 10, 69.
- Önder, İzzettin (2003). “Dünya Piyasa Yapılanmasında Devletin Konumu” http://www.petrol-is.org.tr/yayinlar/yillik/2003_yillik/03_devlet/index.htm 50-58 (Erişim Tarihi:12.12.2015).
- Örnek, İ. (2008). “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2008.
- Özel, A. (2012). “Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği” *Yönetim Bilimleri Dergisi* Cilt:10 Sayı :19, 39-40.

- Özel, H.A. ve Sezgin, F. (2014). “ Ticari Serbestleşme-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bootstrap Kantil Regresyon Yardımıyla Analizi” *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 283-303.
- Özmen, E., Furtun, G. (1998). “Export-Led Growth Hypothesis and The Turkish Data: An Empirical Investigation”, *METU Studies in Development*, 25 (3).
- Öztürk, İ. ve Acaravci, A. (2010). “FDI, Trade And Growth In Turkey: Evidence From ARDL Bounds Testing Approach”. *Argumenta Economica* No 2 (25), 95-113.
- Öztürk, Y.K. ve Kuşçu, S. (2011). “ Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler Ve Kriz” http://journals.manas.edu.kg/reforma/oldarchives/2011-1-49/2_1012-3922-1-PB.pdf. (Erişim Tarihi: 10.12.2015).
- Rose, A. K. (2005). “Do WTO Members Have A More Liberal Trade Policy?”, *NBER Working Papers*, No:9347, 209-235.
- Sachs J.D. ve Warner A. (1995). “Economic Reform and the Process of Global Integration”. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1-118.
- Saçık, S. (2009). “Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık” Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912368.pdf>, 84-290. (Erişim Tarihi: 04.11.2015).
- Sandalcılar, A. R. ve Yalman, İ. N. (2012). “Türkiye’de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 7/2, 49-65.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler M. (2007). *Ekonometrik Zaman Serileri Analiz:EVIEWS Uygulamalı*, Geliştirilmiş İkinci Baskı , Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 322-323.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans*. İstanbul: Güzem Can yayınları No:19. 451-471.
- Şener, S. ve Kılıç, C. (2008). “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Yabancı Sermaye” *Bilgi* (16)1, 22-49.

- Şen, A. ve Karagöz, M. (2005). “Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi” *Sosyal Bilimler Konferansı Dergisi, N. Yalçıntaş’a Armağan (Özel Sayı)*, İstanbul Üniversitesi.
- TC Ekonomi Bakanlığı (2013) *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2012 Yılı Raporu* Teşvik Uygulama Ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 4.
- Tuncer, İ. (2002). “Türkiye’de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9 Sayı:9.
- Türker, O. (2002). *Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori ve Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 12-140.
- Türker, M. T. (2006). *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 66.
- United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report 2015, *Reforming International Investment Governance*, Chapter1,5.
- Wacziarg, R. (2001) “Measuring The Dinamic Gains From Trade” *The world bank economic review*, Vol 15, No 3,393-429.
- Yapraklı, S. (2006). “Türkiye’de Dış Ticaret Fiyatları İle Reel Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Ekonometrik Bir Analiz”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:24, Sayı:1, 69-87.
- Yapraklı, S. (2007). “ Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, *Ekonometri ve İstatistik* Sayı:5-06-08.
- Yavuz, M. (2012). “ Türkiye’de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi” , *Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresi*.
- Yeldan, E. (2002). “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler” *Praksis* Sayı 7, 4.
- Yıldıran, M. (2010). “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Finansal Risk Unsurlarına Bağımlılığının Analizi: Uluslararası Karşılaştırmalar” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2.

- Yıldız, R.S. (2009). *Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Türkiye'deki Geçerliliğinin Sınanması*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 7-42.
- Yılmazer, M. (2010). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, 8 (1).
- Yurdakul, F. (2003). “Yapısal Kırımların Varlığı Durumda Geliştirilen Birim Kök Testleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/2002, 21–34.

